

М. Качалуба

З МОЄЇ ОДІССЕЇ

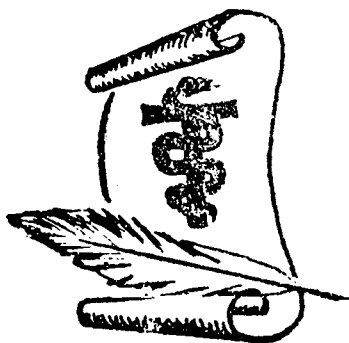
ЧАСТИНА ІІІ
ЛІКАРСЬКІ СПОМИНИ З КАРПАТСЬКОЇ
УКРАЇНИ Й СЛОВАЧЧИНИ

ПРУДЕНТОПОЛІС
ШЕРНЕ 1983

diasporiana.org.ua

М. Качалуба

З МОЄЇ ОДІССЕЇ

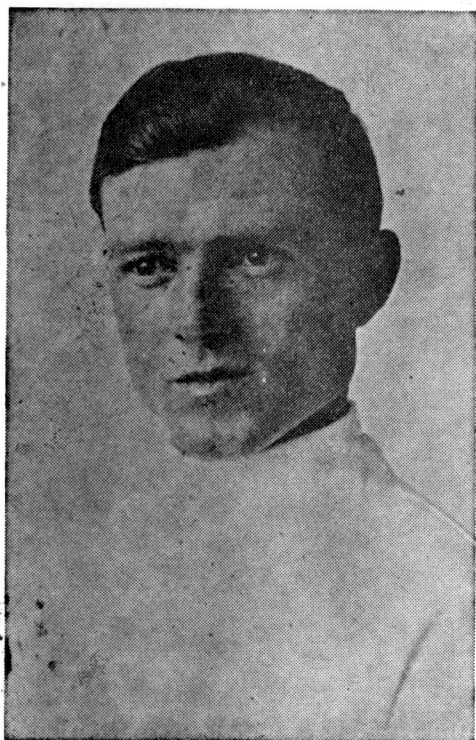
ЧАСТИНА III
ЛІКАРСЬКІ СПОМИНИ З КАРПАТСЬКОЇ
УКРАЇНИ Й СЛОВАЧЧИНИ

ПРУДЕНТОПІЛЬ
ШЕРНЕ 1983

Видавництво ОО. Василіян
Прудентопіль — Парана — Бразилія
1983

Michel KATCHALUBA
DE MON ODYSSEE

**Souvenirs d'un médecin
en Ukraine Carpathique et en Slovaquie**

Couverture: Cristina Katchaluba-Kyshakevych

**Chernex - Prudentópolis - Paraná - Brasil
1983**

ДРУЖИНА АВТОРА

Лікарем у Карпатській Україні й Словаччині

З ЖЕНЕВИ ДО ВЕЛИКОГО БЕРЕЗНОГО

— Біда, Михасю! Позволення на побут не продовжили... Цими словами зустріла мене моя дружина, коли я, змучений після дежурної праці на хірургії, вернувся додому. Я все таки вірив, що Берн — федеральна столиця Швейцарії, візьме до уваги швейцарське походження моєї Люсі, моє місце асистента на університетській клініці... і дозволить докінчити фахову формацію тут в Женеві. Але так не сталося. Самі швайцарці кажуть, що твердий є закон Берну. Особливо, коли над Європою смердить війною.

— Та ж ти швайцарка, кажу до моєї Люсі.

— В їхніх очах вже ні. Я втратила швейцарське громадянство, виходячи за тебе заміж...

Так почалася наша спільна, родинна Одіссея.

Кінцем листопада 1938 року ми опинилися у Відні з двома маленькими дітьми. В місті дуже рушно. Повно війська. Всюди гітлерівські прапори та гітлерівські знаки на рукавах. Вітрини, майже кожної другої крамниці, забиті дошками, а на них величезні написи: "Юде". Приходимо з жінкою до крамниці й здоровимось: "Грюсс Готт"! Крамарка крізь зуби: "Грюсс Готт"!, а на голос: "Гайль Гітлер"! Ми зрозуміли, що й тут почався фізичний і душевний терор культу особи.

Наші українські приятелі у Відні мають з нами турботи. Куди нас з малими дітьми післати? Врешті пощастило їм дістати вступну візу до Чехословаччини. Принесли пашпорти вже з візами до готелю, де ми є влаштовані. Один з них положив свій капелюх на фотель і оповідає, як то було на чехословацькій амбасаді. Люся з дитиною на руках слухає його й присідає на цей фотель з капелюхом. Наш приятель це завважив, почервонів зі страху за капелюх, але терпеливо чекає. Я йому, ще поставив кілька питань, але він, як бачу є думками де інде. Нарз Дорця — старша донечка зашпорталася і впала з криком. Люся зірвалася з фотеля до дитини, а наш приятель блискавично вхопив свій капелюх та вирівнює. Я аж тепер зрозумів неприємну ситуацію. На щастя капелюсі нічого не сталося.

Зі стисненим серцем ідемо до Чехословаччини.

В Братиславі якийсь гарячковий рух та метушня. Всюди повно вояків. Більшість з них мають на військових шалках словацьку тройкольорову стрічку замість чеського "львічка". Нам пощастило приміститися в "Харітас". Директор — католицький священник дуже мило нас прийняв. По-словацькому ми не вміємо. З декотрими людьми говоримо по-німецькому, з іншими прямо по-українському. Говоримо помаленьку, а вони також і... розуміємося. На "Країнськім Уряді" погоджуються дати мені місце асистента в котрійсь лікарні. Біда тільки з цим, що я не знаю словацької мови. Я їм піддаю думку, чи не могли би вони мене післати на схід республіки, де говорять подібно, як я. Кажуть, що це прекрасна думка і дають мені позволення на лікарську працю в шпиталі на Карпатській Україні з тим, що його ще ратифікує автономний уряд в Хусті, де, після віденського арбітражу, мусіли перенести столицю краю, бо Ужгород, Мукачів і Берегово припали з цілою південною частиною Карпатської України мадярам.

— Що думаєш про це, Люсю? кажу своїй дружині, вернувшись з цією вісткою з "Країнського Уряду".

— Будемо, каже Люся, продовжувати, з Божою поміччю нашу Одісся.

Лішаю мою родину в малій кімнатці "Харітасу" в Братиславі, а сам вибираюся в подорож шукати цього кляптика рідної землі. Залізниця припала, разом з південною частиною краю, мадярам; отже від Пряшева треба їхати автобусом. Дорога погана, автобус переповнений, я голодний і спрагнений. Купую за одну крону 6 рогликів (тоді ще були дешеві), запиваю свіжою водою зі студні і їду далі. На кожній зупинці мало людей висідає, але багато насідає. Шофер свариться та лишає частину людей, мовляв, поїде дальший автобус. Переступаю з одної ноги на другу та тішуся, що їду.

Ввечорі доїхали до Хусту. Місто слабенько освітлене але й при тім бачу українські написи на крамницях та розвіті українські синьожовті прапори. Я забуваю за втому, за турботу з нічлігом, за голод.. Стою і дивлюся не тільки очима, але цілим моїм еством на це чудо.. Коли мої очі впали на напис "МОЛОЧАРНЯ", я автоматично попрямував туди, як голодний вовк.

Крамар-молочар — молодий хлопець, говорить нашим закарпатським діалектом. На моє прохання навіть притрів мені трошки молока, дав хліба зі сиром та маслом. Коли перший голод мій минувся, я почав розпитувати, де би далось переночувати?

— Готелів тут немає, каже; корчми заповнені військо-

вими та щасливими, що довтікали з-під мадярів. Я ночую тут в крамниці. Як хочете, можете тут переночувати.

Стелить мені на підлогу кілька мішків і я, змучений, не роздягаючись, засипляю. Вночі збудили мене вибухи гранат. Господар каже мені, що це мадяри, цебто їхня п'ята колона робить колотнечу.

Рано вибираюся я до будови українського автономного уряду. На вулицях багато військових. У багатьох — подібно, як я вже бачив в Пряшеві — є синьожовта стрічка на шалці. Але бачу вже сіросині уніформи та мазепинки наших карпатських січовиків. Майже всюди гомонить українська мова. Навіть жиди стараються говорити нею. Чути також чеську чи словацьку мову. Я ще не можу їх розрізнити. На коридорах уряду повно людей. Спінгаються, з паперами в руках, дівчата, військові та січовики. Підступаю до одного з них:

— Вибачте! Я хотів би дістати позволення працювати тут як лікар; до кого маю звернутися?

— Цим займається Др. Мандзюк, але сьогодні він тут не є.

— Хто його заступає? Я прийхав аж зі Швейцарії.

— Аж зі Швейцарії, кажете? В таку пору?

— Так!

— Маєте документи?

— Маю з собою диплом та potwierдження про різні клінічні практики.

— Я тому вас питаю про це все, бо тут мадяри та поляки посилають різних диверсантів, які підшпиюються під різні професії, щоб ширити занепокоєння та хаос.

В канцелярії, до котрої привів мене мій симпатичний інформатор, якийсь пан дуже ввічливо мене прийняв, попередив, що це "аж зі Швейцарії", але не знав, що зі мною робити.

— Ви ж, пане докторе, не маєте ані чехословацького диплому, ані не є чехословацьким горожанином, каже мені.

— Диплом дасться зностріфікувати, а горожанином буду яким.

Пан задумався. Це напевно був добрий урядовець, котрий знав дотеперішні чл. закони, але його думки топилися в оцім новостворнім хаосі. Він казав мені лишити мої документи та прийти завтра.

Ходжу по вулицях і люблюся нашими написами, синьожовтими прапорами та всім оцім новим нашим життям, що саме будиться з віковичного спання.

— "Нова Свобода"! — Читайте "Нову Свободу"! кричать повуличні продавці газет. Купую газету і з насолодою читаю.

Це ж моя материнська мова...

Осіnnий короткий день закутується в сірий туман, а з нього вилазить вечір. Знову блимають слабенькі поуличні лампи. Заходжу до каварні. І тут багато людей. На підвищенню грає тихенько музика. Слухаю... Це все наші українські мелодії. За хвилину виходить на підвищення співачка: "В кожного є юні мрії, весняні гарні сни, смілі бажання, життя й кохання у перших днях весни"... вилітають слова пісні у чудовому, мелодичному голосі... Чую, як ніжне, рідне і тужливе почуття тисне мене за горло, а з очей течуть по лицях сльози... В цьому глухому закутку нашої широкої батьківщини, засміченому чужинецьким бурлячим, замороженому чужою псевдокультурою, будиться і продирається до життя наше старинне, рідне і глибоке національне обличчя...

Ранком знову біжу на уряд. По вулицях чеські жандарми та наші січовики... Полуднева праниця непевна. Ввечорі слухав я радіо, як мадари та поляки прагнуть спільного кордону. — Боже милий, Боже! зітхаю в моїй душі; тут родиться наша дитина, а вороги вже з ножами ждуть на неї. —

В канцелярії цей самий пан знову ввічливо мене прийняв, але сам не міг нічого рішити, а відповідальної особи тут ще не було. Мушу почекати. Збираюся вийти на коридор, але відчиняються двері і входить якийсь пан, середнього віку. Я зволікаю свій відхід, думаючи, що це можливо Др. Мандзюк. Пан цей здоровиться по-чеському, але, видно, є тут знайомий, бо починає негайно обговорювати якусь здоровельну справу, знану їм обом.

— Ось тут, каже урядовець і показує на мене, пан доктор приїхав зі Швейцарії, щоб тут працювати, але він не має ані тутешнього диплому...

Пан, що ввійшов, енергично обернувся до мене і, подаючи руку, представляється: — Др. Пейше! Дивиться на мене від ніг до голови, щоб, правдоподібно, переконатися, чи я виглядаю на нормальну людину та на доктора, а потім каже:

— Ви українець?

— Так, українець!

— І ви приїхали аж зі Швейцарії сюди, щоб подати помічну руку своїм братам, а вони вам кажуть, що ви не маєте тутешнього диплому?

Я, майже зі сльозами в очах, прикивнув головою.

Інтервенція Др. Пейше є так влучна, що я дістаю тимчасове потвердження прийняття до праці з призначенням йти до Великого Березного та там організувати шпиталь. До диспозиції дістаю ціле зарядження т. зв. "Бабської Школи", ева-

куованої з Мукачева. Крім диплому (з котрого зробили копію) всі мої документи собі лишають. Очевидно там і пропали. (На щастя я маю потверджені копії).

Вертаюся до Братислави, забираю жінку та дітей з нашим мізерним майном та йдемо всі до Великого Березного. * Доїхали, здається, 12 грудня 1938. Окружне містечко — Велике Березне — не є таке велике, як його назва. Очевидно все є релятивне на цьому світі. Дістало назву “Велике” тому, що недалеко від нього є ще Мале Березне. Отже це Велике Березне є подібне до всіх наших наприклад галицьких містечок, як Збараж, Скалат, Грималів та інших. Значить в середині ринок, оточений одноповерховими будинками з різними крамницями. В одному з таких будинків приймаємо тимчасово одну кімнату. Власником є жид з довгою бородою та з обов’язковою ярмуркою на голові. З дружиною моєю говорить по-німецькому. Я пробую говорити з ним по-нашому. Цілом добре знає наш карпатський діалект.

Рано йду я представитися на Окружний Уряд. Тут довідаюся, що на лікарню є призначена одна школа, де є вже зложений весь здоровельний матеріал та шпитальне зарядження. На адмін, керівника шпиталю є призначений якийсь пан Сопко. На другий день ми з родиною були вже влаштовані в одній великій “шпитальній” залі. Пан Сопко подбав вже про одну мед-сестру, кухарський персонал та двох молодих дівчат на упратування. Я негайно беруся також до роботи: вибираю меншу кімнату на прийомну, другу на терапевтичну, а третю на меншу евентуально й більшу хірургію. Більші кімнати для хворих: жіночий та мужеський відділи ітд. словом влаштовую зі школи менший шпиталь. Над кожними дверима кажу вмістити жовту табличку зі синім написом, що в цій кімнаті знаходиться. Любо на це дивитися.

Як це все було готове, біжу на уряд з проханням вигосити мешканцям отворення шпиталю та прийти його офіційно отворити. При цій нагоді познайомлюся з Др. Володимиром Пежанським — президентом суду та прокуратором Др. Перевузником. Оба вони бувші емігранти з Галичини. Працювали на Словаччині. Тепер прийшли між своїх. Вони радять мені подати чим скоріше прохання о чс. промадянство. Очевидно ані вони не предбачили так скорого розпаду ЧСР. Я це прохання подав і, цікаво, що в дуже скорому часі одержав я (при інтервенції Др. Пежанського та Др. Перевузника) так звану “обіцянку гром. приналежности” у Вел. Березнім при одер-

* Тепер називають це місто Великий Березний.

жанні державного громадянства. Документ цей написаний чистою літературною українською мовою. Показую це Люсі, а вона мені каже: — Боюся, бо над цим клаптиком української землі вже збираються чорні хмари.

Моя Люся дивиться реальніше на все. Ні зарядження лікарні, ані гарні таблички не розв'язують нашого питання. В короткій поштовій відкритці зо дня 16 грудня 1938 (котру я тепер знайшов у її брата в Женеві) вона пише до свого брата Генрі до Женеви: “Дорогий Генрі! Спішуся написати оцю відкритку, щоб тобі подати нашу адресу. За кілька днів напишу тобі листа, як тільки мої думки прийдуть трошки до порядку. Наша подорож була страшна. Ми тут маємо величезні труднощі з постачанням харчів та ще більші, щоб знайти мешкання. Тимчасово ми є в одній шпитальній залі. Цей шпиталь ще не є відчинений, але має відчинитися першого січня. Покищо треба все приготувати. Всюди є ще військо. Демобілізація робиться дуже поволі. (Наші тільки мобілізуються. зав. М.К.) З нашими валізками ще почекай якийсь час, щоб Михайло поробив потрібні урядові кроки. Околиці Великого Березного дуже гарні. Ми тут знаходимося саме між двома невисокими пасмами Карпат.”

Потім поздоровляє і подає нашу адресу: “Д-р Качалуба, Державна Лічниця, Великий Березний, Карп. Україна, ЧСР”.

Але цих хмар ще кожний не бачить. Життя у Великім Березнім, здається, пливе нормальним руслом та нормальним темпом. Вийшли ми з дружиною в суботу поробити деякі покуйки. Але на наше превелике здивування, всі крамниці позамикані. Головна вулиця чорна від жидівських святочних халатів та “шабесдеклів” з хвостиками з куп. Деякі мають перевішані через плечі чорно-білі простирала. Жінка моя — швайцарка ще цього не бачила, тому з великим зацікавленням приглядається, а я собі пригадав її слова про “чорні хмари” і якесь дивне, сумне почуття мене огорнуло. Чи було це передчуття нашої та їхньої долі?

В неділю йдемо до церкви. Багато дівчат та молодичь в народніх карпатських кроях. Між муштинами видно уніформи січовиків. Після Служби Божої ще раз дивлюся на цей нарід, що був сторіччями відділений від українського пня, але не загинув. Тепер, коли трошки засвітило сонце свободи, він розкриває своє національне обличчя і сміло голосить хто він. Ось йде елегантний січовик.

— Це гарний хлопець, говорю Др. Пежанському, що з дружиною прилучився до нас.

— Це Іван Рогач, каже. Один з найсвідоміших наших

юнаків.

Йдуть дівчата, взявшись за руки. Напроти йдуть молоді чеські вояки і стараються заступити їм дорогу. Дівчата втікають:

“Глоупа карпатска гус”! кричать їм наздогін.

— Чуєте? каже Др. Пежанський. — Це віддзеркалює опінію чеського та словацького народів на наше Закарпаття та його населення. Чехословацька армія навіть ось таку пісню співає: “Врховіно, Врховіно — Подкарпатска Рус, а там жіє, водку піє, Подкарпатскі Рус...”

Наш шпиталь починає заповнюватися: важкий грип, запалення легень, важкі серцеві недомогання. Сьогодні перша кризава квітка війни: привозять чеського (пражський уряд посилав на Закарпаття та Словаччину чехів) жандарма, пораненого (на мадярській границі) мадярами. Обі ноги поранені ручною гранатою. На щастя кості непорушені. Приготовляємо з мед-сестрою все на операцію. Мед-сестра є словачка. По-нашому не вміє, але я її цілком добре розумію. Врешті хворий на операційному столі, а всі потрібні хірургічні інструменти біля стола. Роблю внутрішньовенний наркоз і кажу мед-сестрі:

— Прошу ось так держати шприцу в жилі і впорскнути пів кубіка, коли я вам скажу.

Скоренько очищую рани, роблю гемостазу та зашиваю. Спостерігаю симптоми пробудження, кажу медсестрі впорскнути пів куб. цент. речовини; але замість відповіді, чую стукіт впавшого тіла: Медсестра зімліла і впала зі стільця, а пацієнт починає стогнати.

— Хто перший? блиснуло в моєму мозку.

Одним скоком був я на другому боці опер. стола. Рукою, в закривавленій рукавиці, даю медсестрі два ніжні поличники та бачучи, що її дихання є добре і повне, усипляю хворого і докінчую операцію.

— Ані сама не знаю, каже мені, пробудившись, медсестра, що це зі мною сталося?

— Ви вже працювали на хірургії?

— Трошки працювала, але воєнних ран ще не бачила.

— Ось тут маєте першу офіру.

— Здається мені, каже медсестра, що з мадярами тут буде війна. Вони постійно нападають на наших пограничників. Ось прошу подивитися що вони роблять!

При цих словах витягає з кишені малу фотографію і подає мені. Дивлюся: на першому пляні гонвед (мадярський жовнір) з автоматом в одній руці, а другою показує, сміючись,

на 6 групів за ним. Шість молоденьких хлопців. Один в січовій уніформі, інші в цивільних одягах.

— Звідки маєте цю фотографію?

— Це мадари розповсюднують, що — мовляв — всіх вас так постріляємо.

Стріляють та ще даються фотографувати. Оцей жандарм, що ви його оперували, казав мені перед операцією, що він був в подібній ситуації. Чудо, що остав живим.

Сміявся я з моєї медсестри, що зімліла, не думаючи, що я буду майже в подібній ситуації і то незадовго після неї. В нашій лікарні є вже дуже багато праці. Міські лікарі посилають нам всякі важкі випадки. Цей ночі привезли мені молоду жінку з великою метрорагією. Довідаюся від неї, що п'ятимісячний плід відійшов перед кількома годинами (як я пізніше довідався, це був кримінальний акт), але пляцента (послід) не вийшла. Ін'єкції та всі мені знані маневри не дали бажаного вислідку. При внутрішньовенній наркозі роблю інструментальне випорожнення матки. Є перша година вночі, а я від ранку майже не перестав працювати. Спітхуся, бо бачу, що шприца з Евіпаном в руках медсестри вже випорожнилася до половини. Нараз здається мені, що мій інструмент витягає куски кишок... — Перфорація матки? — блиснуло мені в голові... Чую неприємний заворот, перед очима чорніє, в ушах дзвонить...

— Не смію зімліти! шепочу півсвідомо і вхоплюю шклянку води з краплями Кораміну (приготованого для сестрички) та одним духом випиваю; потім глибоко дихаю... Перед очима яснішає, думки стають бистріші... Досліджую ще раз вибраний матеріал: ні! це оболонки пляценти! У великій радості докінчую операцію...

Наш шпиталь розрісся і праця в ньому біжить на цілі колеса. Але, здається мені, що якісь чорні півздоровельні (або і здоровельні?) сили використовують присутність молодого лікаря в державній здоровельній інституції, щоб примусити його закрити їхні кримінальні вчинки. Перший був оцей, вище описаний випадок, Тепер майже кожний третій день, респективно ніч, привозять мені жінку з кровотечею. При лікарським перегляненні все стверджую пошкоджену інструментами шийку матки та отворений канал шийки. Значить хтось кримінальним способом робить аборти та посилає їх до лікарні на докінчення. Самі жінки мовчать. Я вже зголосив це урядам, але вони мають тепер інші клопоти: непевність завтрашнього дня. Радіо голосить жажливі вісті. Поляки та мадари роблять величезну пропаганду про спільний польсько-мадярський кордон; їх-

ні п'яті кольони сіють страх між населенням, роблять саботажі. Чеські уряди в Празі роблять хиби за хибами відносно Карпатської України. Велике погіршення між українським населенням викликало призначення до Хусту міністром ген. Л. Прхали. На місцях чеські жандарми роблять постійно перешкоди нашим січовикам при їхній організації. Доходить до гострих конфліктів.

При ось такій ситуації важко мені спокійно працювати. Та працювати треба. Крім праці між лежачими хворими, треба ще приймати амбулянтних пацієнтів. Після переглянення кожен пацієнт хоче мені платити. Я на це не звик і соромлюся брати гроші за мою лікарську працю. Посилаю їх до канцелярії. Там наш адміністративний керівник вибирає від них гонорар, котрий я заробив. Моя дружина ще не знає мого матеріально-фінансового анальфabetизму. Жодної платні з Хусту я ще не дістаю. Одного гарного дня каже мені Люся:

— Дай мені кілька крон! Мушу дещо дітям купити. Дивися, Дорця вже подерла свої черевички, а Мар'янка зі своїх вже виросла.

Я почервонів, як рак.

— Люсенько, я не маю ані сотика.

— Та ж маєш повно пацієнтів.

— Це пан Сопко вибирає гроші..

— Так йди за ним!

Йду я за паном Сопком та кажу йому, що я маю в нього мої гонорари за лікування приватних пацієнтів. Він приємно усміхається та каже:

— Ви ж їх лікуєте в нашій державній заведенню.

— Але я лікую.. Значить, мені належить якийсь гонорар.

Пан Сопко задумався..

— Я йду порадитися до пана президента суду, кажу йому та хочу відійти.

— Почекайте, пане докторе! каже мені. Якось ми самі полагодимо цю справу.

Так успішно здобув я кілька соток крон і з великим усміхом вертаюся до моєї Люсі.

— Ну, бачиш, каже Люся. Не забувай, що маєш жінку та малих дітей! Скільки ти мав дотепер пацієнтів?

— Не знаю. Треба подивитися до денника амбулянтних пацієнтів.

— Так після цього денника ти можеш знати, скільки ти мав би мати гонорару.

— В деннику є тільки здоровельний стан пацієнта, діагноза та терапія.

Дружина моя усміхнулася та ніжно мене поцілувала...
Я здогадався. Вона тільки тепер пізнала мене з цього боку.

Одного дня закликає мене п. Сопко до канцелярії та представляє мені новоприбувшого другого лікаря. Середнього росту та віку, чорнявий. Я ним дуже втішився. Значить відповідальність та праця відтепер спочиватиме вже на двох. Тим більше, що прибувший — це хірург. * Є це наш земляк зі західної України. Ми собі розділюємо працю та дуже тісно співпрацюємо. Тішиться цією зміною теж моя Люся. Вона, біднятко, весь час сама сиділа з дітьми в цій шпитальній кімнаті. На вихід лиш зрідка виходила, бо боялася циганів. Вони, як тільки її бачать з дитячою кочійкою (возиком), котрий ми привезли зі Швейцарії, біжать за нею і кричать: "Панійко, дайте крону!" Тепер вже я можу вийти з жінкою та дітьми майже в кожную обіднішню пору хоч на годинку. Мар'янка ще возиться у возику, але Дорця вже гарно держиться за руку та підскакує. Їй 7 квітня буде три роки... Тепер є половина лютого. Сонце вже частіше пригріває. Сніг обернувся у місті на чорне липке болото. Пхлює помаленько возик і зиркаю з боку на мою Люсю, як вона в австраханським кожусі, що дістала від своєї мами, переступає калабані, розбиті плити на хіднику, болото і думаю собі: — Люсенько моя, яке ти маєш тепер почуття у серці, коли порівнюєш чистенькі жєневські вулиці, багаті, прекрасні крамниці з оцим нужденним містечком на землях рідних твого мужа? — І пригадалися мені слова нашого друга інж. М. Селешка, коли він прийшов на жєневську стацію, щоб нас попрощати. Подаючи Люсі букет квітів він каже: — "Au revoir et bon courage!" Дійсно, вона має дуже багато цього "куражу". Лишила свою любов батьківщину, свою родину, своє зубно-лікарське звання і пішла зі мною оцими бурхливими дорогами на зустріч непевній долі...

Мої думки перериває мені молодий січовик. Він нас здоровить та пригадує мені, що сьогодні маю здоровельну доповідь на сходинах молоді:

— Не забудете, Пане Докторе?

— Ні, я про це знаю, тільки, щоб хлопці та дівчата зійшлися вчас!

— Зійдуться! і побіг.

— Знову остану сама з дітьми весь вечір, каже Люся.

— Це ж мій обов'язок, Люсенько. Але ж там довго не

* Його ім'я я забув. Якщо живе, Пане Колего, відгукніться!

буду...

Цих доповідей я держав більше. Сьогодні маю говорити про першу поміч при воєнних пораненнях. Скоренько вечеряю та з болем у серці лишаю жінку та дітей самих в оцій великій шпитальній кімнаті. Мої почуття мужа та батька перехресчують мечі з моїми почуттями лікаря-українця... Біжу півосвітленою вулицею. В шкільній кімнаті вже повно молоді. В останній лавці вже сидить Др. В. Пежанський з дружиною. Вітаюся та сідаю біля них, поки всі зійдуться.

— Так виглядає, пане докторе, каже Др. Пежанський, що оця ваша доповідь матиме практичне застосування і то вже вназбарі. Мадяри нас нападуть.

— А чехи нам не допоможуть? питаю.

— Не думаю. Вони бачать, що республіка розпадається.

— Щоб нам хоч зброю лишили...

— Ми не маємо вишколеного війська, а мадяри мають велику армію.

Після закінчення доповіді та практичних вправ, просять мене наші юнаки на маленьку гостину. Я завагався... В мойому мозку перелетіла блискавкою обіцянка дана Люсі перед півтори години, що мовляв "я там довго не буду"... Але, як тут відмовитися? Вони спеціально цю маленьку гостину приготували для мене... Очевидно, шкода, що мене про це не повідомили наперед. Був би я взяв дружину зі собою, попросивши когось лишитися з дітьми. Це однак не сталося. Зводжу сильний душевний двобій. — Сте! кричить з другої кімнати другий юнак до цього, що зі мною говорить, та приведе пана доктору ку нам! -

Я пішов до них, думаючи: — гірка доля твоя, жінко лікаря-українця.

Випили ми дещо (я тільки чаю, як бувший пластун) та закусили... — Мару! заспівай дачо! каже один хлопець до чорнявої дівчини, з кругленьким личком. А Маруся починає:

"Мамцю моя, мамцю, веселу хижу маш,
веселу хижу маш покиль ня в ній тримаш.

Як я ся ті, мамцю, з той хижки вивину,
не буде весело ани половину".

Ми Марусю нагородили апльодисментами.

— А тепер дещо разом! Каже Маруся і починає а всі підхоплюють:

"Всі ми діти України, машируем весело (2),
стяг січовий ми підняли,
з ним на зустріч йдем тобі -
Україно, люба ненько,

вірнії сини твої!
 Хто бажа народу волі,
 той ставай в ряди наші (2),
 пірвем пута і кайдани,
 тьму неволі озорим,
 щоб засяло ясне сонце,
 щоб засяла воля всім!"

— Наші два коші з білизнаю ще не прийшли з Лозани, каже Люся. Я тітці написала ще перед двома тижнями.

— Не знаю, Люсенько, чи взагалі прийдуть. Ми тут майже відрізані від світа. Словаки вже фактично відірвалися від Чехів та Мораваків. Маляри нас тиснуть і на праницях і тут внутрі. Ось сьогодні знову привезли двох поранених..

— Я сьогодні, каже Люся, була в кухні, щоб загріти молоко для дітей. Кухар з паном Сопком щось дуже енергично по-мадярськи сперечалися. Зі мною були на самих границях чешности.

— Я вже довідався, що вони оба "мадярони".

— Я думаю, Михасю, що нам би треба було втікати.

— А цих хворих та ранених тут залишити?

— Я не знаю.. Але коли нас маляри злапають з польським пашпортом, візьмуть нас за шпигунів і постріляють на місці.

В душі я признав Люсі правду, але сам не знав, як каже наша словацька медсестра, "кам з конопі" (куди з конопель".

Тим часом дні журавлями летять і летять. Ось вже сьогодні половина березня 1939 року. Чутки з наших границь невідрадні та страшні: маляри стріляють на наші сторожі, концентрують військо на наших праницях, поляки стріляють наших хлопців, що стараються перейти кордон, щоб приголоситися до "Карпатської Січі". Я роблю візиту у хворих, аж прибігає наша медсестра-словачка та з великою радістю голосить: "Мі маме уж властні штат, Словенску Републіку!"

На другий день вранці, цебто 15 березня 1939 року, на наших урядових будовах та на декотрих домах вивісили наші національні синьожовті прапори. Саме сьогодні засідає Сойм Карпатської України. На полудне довідуємося, що Сойм проголосив незалежність та суверенність нашої Карпатської Держави. Президентом цієї держави Сойм вибрав о. А. Волошина. Мала би бути величезна радість.. Народилася наша рідна дитина... Але ця радість топиться в сльозах і крові; бо вороги хижими круками вже кинулися на неї і вже клюють... Через Велике Березне вже проходять втікачі та йдуть

в напрямі Словаччини. Оповідують, що мадяри вже напали наші границі та з великим військом окупувають нашу державу. Оповідують жахливі речі: мадяри вішають, розстрілюють, ще живих кидають до ріки... Довідуємося з радія, що Гітлер дозволив Гортіму окупувати Карпатську Україну, а сам післав свою армію окупувати Чехію та Моравію. Радіо по-німецькому та по-чеському постійно повторює: задержати спокій, увільнити дороги для німецької армії та їздити вправо. "Рехтсфарен! — Єдьте вправо!" кричить радіо.

Радимося з колегою, що робити з хворими. Менше хворих автохтонів посилаємо додому. Чеських жандармів забирають чеські військові мсторизовані частини та їдуть в напрямі Словаччини.

— Так ви вже є німці, кажу зі смутком одному чеському жандармові.

— Ніколи ми німцями не будемо! Гітлер поломить собі на нас зуби.

— Чехи — це свідомий і дуже патріотичний народ, думаю собі. Коли ми дозріємо до цього ступеня?

Наш адміністративний керівник — пан Сопко каже залишити деяких хворих на місці, в лікарні.

— Та що тут будуть без лікаря робити? Я лишаюся до останнього моменту, але перед мадярами мушу втікати, кажу йому.

— Прийдуть мадярські лікарі, каже мені.

А ви тут залишаєтеся? питаю.

— Правда, що залишаюся. Мені мадяри нічого злого не зроблять.

Приходить вечір, а з ним непевність і страх. Ми з Люсею спакували нещасливу мізерію і ждемо. Мій колега обіцяє взяти нас до свого авта. Найгірше, що не маємо жодних грошей. Пан Сопко відмовився дати мені якусь платню. З Хусту вже не можемо ждати нічого. Около дев'ятої години вечора приїхало одно авто, а в ньому один наш міністер (здається пан Клочурак) та ще якісь особи. Міністер дав мені кілька сотень крон та каже:

— Ви тут не можете вже до ранку лишатися. Мадяри ще цієї ночі прийдуть сюди. Забирайте зі шпиталю, що можете та втікайте!

— Що я можу зі шпиталю взяти?

— Заберіть цінніші інструменти лікарські. Це буде ваша платня.

Йду я за п. Сопком, а цей мені каже:

— “Нем сабат”! — не вільно!

Діти одягнені заснули. Ми постійно слухаємо радіо на всіх мовах, щоб дещо ближче довідатися. Так минає північ. Вже чути вибухи мадярських канонів. Мій колега каже, що треба їхати. Беремо на руки сплячих дітей та найпотрібніше. Діточий візок, Люсине хутро та всякі менше потрібні речі залишаємо: хрестимося на дальшу, дорогу, дальшу нашу Одісею... На дорозі повно возів, авт, людей. Всі прямують на Словаччину. Наше авто заборсало і стихло.. Просимо якось селянина, щоб нас завіз даліше.

— Завезу, але це коштуватиме стільки і стільки.

Багато, кажу, але заплатимо, бо іншого виходу немає.

Бере нас всіх на драбинястий віз. Одну корову запрягає до воза, а другу до авта і їдемо. Рано приїжджаємо на словацьку границю. Тут стоять озброєні вояки зі словацькими стрічками на шапках та члени “Глінкової Гарди” в чорних мундурах, з пасками на рукавах, а на них словацький подвійний хрест. Повно вантажних авт з чеськими жовнірами. Словаки їх відзброюють та забирають авта.

Нас всіх втікачів групують, накладають на вантажні авта та везуть. Підвечір доїхали ми до Михайлівцеь. Це все ще українська етнографічна територія, котра припала до Словаччини. Сильні цього світа граються з цілими народами та їхніми землями, як кіт з мишею: одним помахом кігтястої лапи — одним почерком пера рішають їхню долю.

Нас приділюють з іншою групою втікачів до одної родини на нічліг. Є це селянська родина, дуже ввічлива. Говорить нашим карпатським діалектом. Господиня дає нашим дітям молока та жалує їх:

— “Сегенятка мої малюські, та й ви вже мусите втікати”...

Постелила нам на долівку соломи, дала чистенькі лляні простирала, грубі подушки та ще грубіші перини. Діти змучені — заснули. Люся ще раз обмацує та оглядає оці грубі, пір'ячі подушки...

— На них треба майже посидячки спати, каже Люся.

— Чим грубіші подушки — тим заможніша родина, кажу їй.

Але ми не опали ані полежачки, ані посидячки. Останні переживання та непевна майбутність відібрали нам сон.

Приходить ранок, а з ним даліше подорожування. Відвезли нас всіх на станцію і посадили до поїзду в напрямі до Братіслави... Втікачі коментують останні страшні події на нашій батьківщині. Кожний везе з собою якусь маленьку пам'ят-

ку з дому. Один показує з потягу квіток:

— Дивіться, тут написано чистою українською мовою...

Ми веземо нашу "Обіцянку" громадянства. Смуток накрив нас усіх своїм чорним крилом. Нараз з сусідного відділу несеться хорова пісня:

"Ми з гір, ми з полонин, ми з рідного Поділля,
нас лунить клич один кривавого весілля..

Нехай, нехай горить наш край,

шаліє ворог лютий,

чужий нам страх,

ще й кріс в руках

і дух в стрільця нескутий!"

Ми всі піднесли голови. Це наші студенти Торговельної Академії з їхнім професором Др. Леонідом Мосендзом. Цей не падає ніколи на дусі, він не знає зневіри. Він знає тільки боротьбу (я його пізнав ближче аж в Братиславі). Ця пісня наших юнаків піднесла нас всіх на дусі. Кожний думає: як за тисячі літ мадляри не стерли з лица Закарпаття нашого національного обличчя, то й тепер не зітруть. Тільки треба бодритися, працювати й молитися. Як підтвердження наших думок, юнаки почали:

— "Боже Великий, Творче Всесильний,

на нашу рідну землю поглянь!

Ми будем вірні Твому завіту,

вислухай нині наших благань!

БРАТИСЛАВА СТОЛИЦЯ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Весна гряде: котиться водами Дунаю, сміється сонцем золотим, вінчається квітттям братиславських садів, лунає співом птахів... Лиш милуйся, працуй та жий, дякуючи Богові Святому за цю красоту... Але діявол знає свободну волю людини і використовує її, як свій інструмент... Ось шалений "юберменш", що зродився з раковинної клітини, буйно росте та пожерає все навколо...

Ось такі думки маячать мені в голові, стоячи в ряді з малькою (їдункою) в руці перед німецькою пильною куснею, що розташувалася на подвір'ї "ІМКА". Передо мною та за мною січовики, хлопці та дівчата з Торговельної Академії, старші жінки та муштини, діти... Хочеться кричати та взивати небо о помсту! — Навіщо ви дозволили мадярам окупувати "Карпатську Україну"? Щоб тепер нам — жебракам давати милостиню? хотілося мені крикнути та плюнути в очі німецькому кухареві, що наливає мені до їдунки м'ясної кашки. "Be vätkis!"

(горе побідженим!).

Деякі наші земляки, що живуть в Братиславі, прийшли та потішають нас. Прийшов пан Мушура з жінкою та принесли дітям молока. Бачу, що мої діти найменші емігранти. Панство Мушури мають в Братиславі молочарню. Вони дивляться на наших дітей і кажуть приходити кожне рано до них по молоко для дітей. Тішимося з Люсею, що діти матимуть свіже молоко. Примістили нас в малій кімнатці в "Харітас". Адміністративним керівником цього "Харітасу" є один чех. Прийшов подивитися, як ми з дітьми влаштувалися. Дивиться на дітей та висловлює своє співчуття, кажучи, що й він мусить покидати своє місце та виїжджати до Чехії.

— Чому? питаю.

— Тому що словацька влада видала декрет, після якого всі чехи мусять покинути словацьку державну територію.

— А багато є тут чехів?

— Мушу признати, що дуже багато. Всі ведучі пости в школах, в урядах, в торгівлі, в жандармерії, у війську ітд. займають чехи. Тому не знаю, як словаки дадуть собі раду.

(Як я пізніше побачив, словаки дали собі раду без чехів. Вони за шість років самостійності вирости національно і культурно більше, як за тисячу років мадярської неволі та за 20 років словацько-чеського співжиття).

Розмова з цим паном дала мені прекрасну лекцію чехо-словацьких відносин за першої ЧСР. Тепер, бачучи, вантажні авта, повні меблів, куфрів та всякого кухінського наряддя, я знаю, що це чехи відходять додому. Вселякі думки кружляють по моїй голові, але одно настирливе питання їх випереджує: — Коли вже всі наші "опікуни" ось так виїжджати-муть з України взагалі? Багато з наших молодих, особливо січовиків, вірять, що це станеться вже незабаром. Ось наші січовики муштруються кожне рано на подвір'ї "ІМКА". Аж любо слухати, як молодий звучний голос дає накази: "Струнко! Розхід!" Кожна така муштра кінчиться піснею "Боже Великий, Творче Всесильний".

Словацька влада дала можливість нашій Торговельній Академії продовжувати свою діяльність. Молодь наша розпочала навчання. Стравування дістала в ресторані "ІМКА". Де є люди, там настають і захворювання. Вже маю багато пацієнтів, особливо з рядів учнів. Професор Леонід Мосендз заангажував мене за шкільного лікаря і роздобув нам з Люсею та дітьми харчування також в ресторані "ІМКА". Дякую Богові за це, що не мушу стояти з їдункою в черзі. Це велике душев-

не полегшення. Очевидно, що це є тимчасове забезпечення. Треба роздумувати що починати далі.

Готель “Блага”, що знаходиться недалеко мосту через Дунай до Петержалки, стався якимось центром нарад української карпатської еміграції. Догадуюсь, що тут, правдоподібно, примістилися деякі члени нашої Влади. У великій галі люди радяться, пишуть різні прохання. Приходять тут також словаки з інтенцією заангажувати наших на різні місця, що опорожнилися по чехах. Тут знайомлюся я з Др. Різдорфером та його дружиною. Він — українець німецького походження. Вона-дочка Яцка Остапчука, бувшого посла до Віденського Парляменту, на ім'я (здається) Ольга. Говоримо про останні події в Карп. Україні. Ось надходить якийсь пан. Др. Різдорфер встає та витяється з ним, кажучи:

— Я са кукам, є то он але бо не?

Пан цей сміється, говорять разом кілька хвилин та прощаються. Др. Різдорфер знову сідає біля нас. Його жінка йому докоряє:

— Не говориться по-словацькому “кукам”, але, “дівам са”. Мусиш уважати! Знаєш, які вони чутливі на їхню мову.

До нас прилучився молодий, чорнявий, середнього росту мужчина. Пані Різдорфер нас познайомила. Вони, як бачу, знаються.

— Що думаєте даліше робити, Пане Вайда?

— Думаю, що подам прохання до словацької армії.

— Розумію Вас. Ви вроджений вояк, сміється пані Оля.

— Не тому, що я люблю військовий стан, але тому, що ми будемо потребувати вишколених офіцерів. Як би батько Волошин був мав при собі наших старшин та всіх оцих наших хлопців, порозкиданих по чехословацькій армії, ми могли малярів задержати.

— Це важко, каже Др. Різдорфер. Раз Гітлер їм позволив окупувати Карп. Україну, він був би не дозволив там на воєнне вогнище.

— Але могли ми хоч показати світові, що українці навіть в Карпагах прагнуть голі, каже крізь затиснені зуби Вайда.

Дивлюся на цю молоду, симпатичну людину і бачу, як в його чорних очах палають вогні... Так, є це вогні любови до рідного краю, але одночасно є це вогні енергії та рішучості боротися за волю цього краю.

Ходимо з Люсею та дітьми на страву до ресторану “ІМКА”, ходжу по молоко для дітей до панства Мушурів, лікую хлопців та дівчат з Торговельної Академії та бігаю по словацьких

урядах за місцем. Місця би були, але уряди молодій словацькій республіці мають стільки роботи, що полагодження тягнеться, зволікається... Навіть моя Люся, котра звичайно не піддається песимізму, є сумна... Не маємо жадних грошей. Не маємо за що купити ані цих найменших річей, потрібних до життя культурної людини. Але, як каже словацьке прислів'я, коли біда є найбільша, тоді поміч Божя є найближча. Саме годуємо дітей. Дорця не хоче їсти цієї ресторанної страви. Не помагає ані крик, ані просьба, ані оповідання. Дитина затикає ручкою уста і плаче. Хтось стукає до дверей, на наше "прошу", входить якийсь пан з портфелем в руці. Представляється: Др. Ізак, голова Словацького Червоного Хреста. Розповідає нам, що вони дістали листа та гроші від тітки моєї Люсі — Люізи Гайм — з Льозанни. Вона шукає нас через Червоний Хрест та посилає нам гроші - 400. - швайц. франків. Це для нас дуже великі гроші. Ціла наша ситуація покращала. Др. Ізак розпитує мене, що я роблю та які кроки я вже поробив, щоб одержати місце лікаря. Каже, щоб я завтра йшов на Здоровельний відділ Міністерства Внутрішніх Справ та що він вже там буде. Дякуємо Др. Ізакові за його турбування. На другий день вранці йду я знову на Здоровельний відділ в призначену годину. Будова Міністерства не є далеко від готелю "Блага", при саміських Дунаю. Ведучий Здоровельного Відділу (здається Др. Брежні, котрий пізніше забився при авто-аварії) знову дуже мило мене прийняв зі словами:

— Ми вже роздумували з Др. Ізаком, де би вас, пане колего, післати. Ви маєте дуже гарні посвідчення зі всіх місць, де ви працювали. Ми вас пішлемо за районного державного лікаря до Дольного Кубіна. Очевидно, що мусите вивчити мову та нострифікувати ваш швайцарський диплом.

— Коли можу розпочати працю та який реченець дає мені на нострифікацію? питаю.

— Розпочати треба першого жовтня. Нострифікація не є спішна.

Несу я оцю радісну вістку моїй Люсі.

— Де знаходиться цей Дольний Кубін? питає мене.

— Не знаю, але підку куплю мапу Словащини.

На цій самій Штуровій вулиці купую в книгарні мапу і шукаємо Дольного Кубіна. Знайшли. Бачимо, що лежить над рікою Оравою, в області цієї самої назви, недалеко від польських границь. Ми здеревіли... Ось вже цілий тиждень німецькі війська йдуть безпереривно через Братіславу на північ. Це вже не є тайною, що на Польщу. Йдуть на автомашинах, мо-

Тоциклях, панцерових автах, танках..

— Так ми, Михасю, знову підемо під вогонь... каже Люся.

— Як бачиш, кажу їй, наша доля є зв'язана з міжнародною ситуацією.

Німецькі війська перейшли, а мій декрет до Дольного Кубіна ще не прийшов. Я дальше лікую учнів Торговельної Академії, ходимо оглядати місто, замок в руїнах, старинні будови, катедралю, в котрій коронувалися угорські королі, ходимо навіть на прогулянки до чудових наддунайських околиць.

Багато з наших втікачів вже розійшлося на різні посади. Недавно приїжджав якийсь наш земляк з Америки та побив короткі фільми з наших січовиків в походах та реконструкціях боїв. Ми вже трошки підвчилися словацької мови та читаємо щодня "Гардісту", щоб довідатися дещо з політики. Дочитуємося, що німці розбили Польщу за два тижні і зробили з неї "Генераль Гуверnement". Навіть в кіні далось бачити нерівні бої польського війська, з примітивними рушницями та канонами з кінськими запрягами, проти німецьких танків та бронебійок. Читаємо теж, що москалі використали ситуацію та "возз'єднали" західноукраїнські землі з Великою Україною, що посипалися нові втікачі з Галичини та Волині, розказуючи страхіття про терпіння, арешти та смерть сотень та тисяч нашої інтелігенції, про знищення нашої культури та матеріальних надбань на західних землях...

В оцьому великому смутку надходить веселіша особиста вісточка: дістаю покликання з Окружного Уряду з Дольного Кубіна, щоб прийти та представитися. Вранці вибираюся поїздом з Братіслави аж до Кральов'ян. Тут пересідаю на т. зв. "Оравку", цебто місцевий потяг зі старими, коротенькими вагонами, котрий задержується, як в нас кажуть, при кожній вербі. Сідаю в куточку, біля вікна і дивлюся на мапу. В цім місці має вливатися ріка *Орава до Вагу*.

— "Похвалені будь Єжіш Крістус" (цебто слава Ісусові Христові)! Підношу голову. А це до мене...

— "На векі" відповідаю. Старший мужчина в білих грубих, вовняних штанах.

— Можу собі біля вас сісти? питає.

— Прошу дуже! Сідає. Кожушок без рукавів, на грубій, білій сорочці, з широкими рукавами.

— Ви не звідсіля, як бачу.

— Ні!

— А звідкіля, як смію запитати?

— Іду до Дольного Кубіна, кажу, виминаючи його питання.

Між цим потяг рушив. Я піднісся, щоб побачити злучення двох рік, але потяг входить до коротенького, тунелю... Ось вже за ним...

— Ми вже на Ораві, каже мій сусід. Саме за цим мостом Орава і Ваг злучуються та біжать вже разом до Дунаю.

— А Дунай до Чорного Моря, кажу. Мої думки мчать цими водними шляхами аж до нашого Козацького моря, до моєї батьківщини...

— Дивіться, перериває мої думки сусід, ось там видно "Розсутец". Там, ця висока скальна гора.

— Бачу. Маєстатна.

— Знаєте цю нашу пісню: "Розсутец, Розсутец, ті висока скала"?...

— Ні, не знаю...

— Ви мусите бути здалека, бо ані не говорите так, як ми...

Я не відповідаю. Дивлюсь на мальовничу долину, між високими, лісистими горами, по котрій пчіхає потяг та зупиняється при маленьких станціях: Парніця, Істебне, Велічна, Бістерец...

— Тепер прийде Дольний Кубін, каже мій сусід. Я їду далі, аж до Тврдошіна.

Врешті Дольний Кубін.

— "До віденія"! каже мій співподорожній, хай Бог вас провадить!

— "До віденія"! (цебто — до побачення!) відповідаю та сходжу з поїзду...

— Оце Дольний Кубін! думаю собі та оглядаю маленьку станцію. (Ані мені на ум не прийшло, що я тут житиму та працюватиму цілих 24 роки).

ДОЛЬНИЙ КУБІН.

Словаки є великі патріоти. Це їх захоронило від загибелі підчас тисячолітньої мадярської окупації. Біда, що словаки є релігійно розбиті: на католиків та лютеранів. Лютерани, котрі вживають, при своїх релігійних культах, книжок писаних старою чеською мовою, є більше чехофіли. Але всі вони люблять свою батьківщину і всі з надхненням співають "Гей, хлопці з-посл Татар, тверде песте мате"... Дійсно треба було мати тверді кулаки, щоб видержати великий культурний та політичний напір мадярів. Також чехи за першої Чехословацької Республіки тихесенько мріяли зробити зі словацької мови чеський діалект та створити один чехословацький наріз. Це їм абсолютно не вдалося. Є це дуже рідке явище, щоб

словак говорив по-чеськи, навіть між самими чехами. А знав і чехів, котрі жили 30 років на Словащині, але всюди і завжди говорили тільки по-чеськи. Хоч у чехословацькій армії все відрядження є по-чеськи, словак ніколи не відповідає на заклик “зде”, але “ту”. Так, як всі маленькі слов'янські народи, і словаки були великі русофіли. Аж 1968 рік — московська окупація ЧСР — отворив їм очі. І, як би не було Пряшівщини, словаки були би великим приятелем українського народу.

Словаки люблять цілу свою батьківщину; але цікаво, що Орава, оця північна область Словащини, є для них чимось спеціально дорогим. Не знаю, чи це тому, що ця область була найбільш родючою, найменше урожайна (колись казали, що ОРАВА — це область, де кінчаються поля, а починається каміння), або тому, що з Орави вийшов їхній найбільший поет Павол ОРСАГ — ГВЕЗДОСЛАВ, вийшов прозаїк МАРТИН КУКУЧІН (влас. ім'ям МАТЕЙ БЕНЦУР), Др. Л. НАДАШІ-ЄГЕ та інші. Ці люди — їхні велитні — зродилися на оравській ґрунті тому, що оравці за кожної чужинецької ери заховали свою специфічність “рідзо словенску” (чисто словацьку). Цетром культурного життя на Ораві був і є Долний Кубін.

Йду у довгою (Радлінського) вулицю. По обох боках приземні або одноповерхові будинки. Пройшовши попід залізничний міст, бачу вежі двох церков. На ближчій хрест, на дальшій когут. Нараз майже замикає вулицю великий одноповерховий дім з написом “Готель Славія”.

— Тут, можливо, мені вдасться переночувати, думаю собі і прохажую вузьким хідником попід низенький балкон, над котрим є напис: “Лекаренъ”, цебто аптека.

— З цєю прийдеться співпрацювати, каже мені мій голос лікаря. За готелем вулиця розширюється у широкий майдан. Читаю напис: “Гвездославове наместе”. При горішнім кінці цього майдану пам'ятник: “П.О. Гвездослав”.

— Оце їхній найбільший національний поет, пригадую собі. Ось тут в Долнім Кубіні він жив і творив. В своїх творах висловив він життя і нужду свого поневоленого народу. Піднісав теж голос проти поневолення всіх народів: “Слобода вшеткім света народом!” кликав до глухого світа. Але особисто не терпів за свої твори так, як наш Тарас Шевченко. Не заборонили йому писати, не зачли його до Орської кріпости... Мав любу дружину — душевну підпору свого життя.

“Добре мі, добре мі,

міла ма шпце мі,

як голбка гуде,

же ма люб іть буде”... писав Гвездослав. А наш Шев-

ченко тільки в своїх мріях тужить, що він від Бога просив:

“А я так мало, небагато,

Просив у Бога.

Тільки хату,

малу хатиночку в гаю,

малий садочок біля неї

і безталанну мою, мою Оксану”.

(За евентуальні неточности прошу вибачити. Цитую з пам'яті). Розглядаюся по майдані і бачу, що всі доми держаться разом. Тільки попід кожним домом проходить брама до заднього подвіря. Найбільший з домів — це двоповерховий з написом: Окружний уряд.

— Це тут прийдеться мені завтра представитися Окружньому начальникові, думаю собі. Напроти цього дому, на другій стороні майдану, бачу на біло помальовану каменицю з написом: “Тут жив П.О. Гв'єздослав”.

— Гарний дім, думаю собі, а в моїй душі знову з'явилися порівняння з Шевченком.

Обійшов я цілий майдан та пішов просити нічлігу до “Сляві”.

Сиджу на кріслі перед Окружним Начальником — на ім'я Теодор Толт. Бліда, худенька постать, з чорним гладким, на бік зачесаним волоссям та з очима, котрих вузенькі зіниці проникають шилами співбесідника. Накладає на ніс окуляри та старзється зрозуміти мої, по-французьки писані, посвідчення.

— Вам, пане докторе, треба буде писати різні потвердження та здоровельні справи по-словацьки. А ви, як бачу, ще не знаєте добре нашої мови.

— Я скоренько вчуся. Я ані французької мови не знав, їдучи до Швайцарії, але скоро навчився. Як бачите, я не стратив ані одного року.

— Так це правда, успокоюється начальник та прямує до бічних дверей. Бачу, що він натискає на клямку ліктьом та усміхаючись каже:

— Бачу, що ви завважили мій незвичайний спосіб відчиняти двері. Це з гігієнічних причин. Стільки людей проходить крізь ці двері і кожний лишає на клямці свої бацилі... (Ця дуже добра людина вже була важко хвора і за короткий час померла).

За хвилину вернувся вже зі секретаркою. Представив мене цій пані, котра з милим усміхом подала мені руку та просила знову сісти. Дивлюся на цю невеличку, кругленьку, середніх літ жінку та стараюся відгадати, яку роллю вона гратиме в моїм теперішнім положенню. (Ані моя велика фантазія не до-

гадалася, що я ще матиму сина та що оця жінка буде його хрестною мамою, а нашою з Люсею кумою).

— Бери, Релка, олівець та пиши панові докторові декрет на заступника (доки не зложить нострифікаційних іспитів) районного лікаря в Дольнім Кубіні, каже начальник обсервуючи мене та мої евентуальні реакції на лиці. Я як, звичайно, червонію з радості, що матиму місце лікаря.

Пані Релка (Аврелія) Гебура вже в своїй канцелярії надрукувала мені декрет та ставить практичні питання:

— Ви жонатий, пане докторе?

— Так, жонатий.

— Маєте вже дітей?

— Маю двоє дітей.

Знайшли ви тут вже якесь мешкання та приміщення на ординацію?

— Ні, ще нічого не маю.

Пані Релка роздумує:

— Тут недалеко, є вільне мешкання. Його власником є жид — Гофман. Є там чотири кімнати, отже буде місце також на ординацію — цебто лікарську працю.

Дякую, прощаюся та прямую до пана Гофмана. Невеличкий, жваво енергійний Гофман оглядає мене від ніг до голови та старається збагнути, чи матиме з мене користь чи ні. Напевно думає собі:

— Каже, що є доктор, але є чужинець, виглядає дуже молодод і бідно. Я ціле моє життя руководжуся гаслом: “Зіхер іст зіхер”, а тут воно не виглядає на “зіхер”. А голосно питає:

— Коли хочете переселитися?

— Я сьогодні нічним потягом вертаюся до Братіслави, а завтра під вечір привезу вже жінку та дітей.

— Ну, ну, я ще пораджуся з моєю жінкою, але ви вже можете приїжджати.

Іду я до Братіслави, забираю жінку та дітей зі всіма нашими бідними манатками і спішимо до Дольного Кубіна. Як Гофман нас побачив, злякався.

— Я дуже жалую, пане докторе, каже, чуваючись в потилицю, але моя жінка вже обіцяла мешкання комусь іншому.

Після коротенької дискусії, кажу я моїй Люсі:

— Як наше йому не влад, так ми з нашим назад! Ходім, діточки мої підемо дальше шукати чогось! (Кілька років пізніше, коли німці почали вивозити жидів також зі Словаччини, я старався захоронити Гофмана, показуючи на його здоровельний стан).

В “Славії” знайшли маленьку кімнатку при самім виходку. Тут я лишаю мою родину, а сам йду шукати мешкання. Очевидно, що йду насамперед за панею Релкою. Ця телефонує сюди-туди та врешті дає мені вказівки, де треба йти.

— Напроти католицького костюлу є крамниця з написом “Словенка”. За цією крамницею є вільне маленьке мешкання. Є там тільки дві кімнати одна кухня. Покищо мусите видержати!

Власник мешкання Йосиф Бальчік, що живе в дальшій до гумна мешканні, дуже мило нас прийняв:

— Є це скромне та маленьке мешкання, але зараз в Кубіні іншого не знайдете. Я вам можу залишити також ці дві постелі, шафу та кухонний креденс.

Дякуємо палові Бальчікові та Господеві, в котрого руках чуємося у великій безпеці.

— Ще одну ніч, каже Люся, мусимо переспати в “Славії”, поки не дамо до порядку мешкання.

Але кепське було наше спання.. Є правда що я — районний кубінський лікар — багато навчився: довідався, що в Кубіні є багато пияків та що так зв. соціальні зарядження в готелях є погані. “Само собою”, як кажуть наші закарпатці, що виходок біля нашої кімнати фунтував на-повно. Та не тільки виходок. Якийсь пиячисько не мав вже сили держати і почав під нашими дверима... Дивлюсь тече “вода” попід двері до кімнати..

Наше влаштування є примітивне і провізорне, але інше в даних наших обставинах не є можливе: в більшій кімнаті ми поставили білу шафу (котру нам столяр Барічак з Велького Бістерца зробив в дуже короткому часі), диван, бюро та два крісла — все позичене з Окружного Уряду, старанням пані Р. Гебура. До білої шафи дав я всі три кільограми моїх лікарських інструментів, відпроданих мені в Братіславським шпиталі, як непотріб за низеньку ціну (декотрі з низ вживаю ще дотепер). Це моя лікарська працівня. До малого коридору поставили кілька позичених (також з Окружного Уряду) крісел. Це почекальня. Ми влаштувалися в маленькій спальні та мініятурній кухні. Тут є і вода. Купальні немає, а до виходку треба йти далеко, на гумно.

За два дні маю офіційно почати свою лікарську працю. На стіні крамниці вже й висить таблиця: Др. Мих. Качалуба, районний лікар. Вже й кілька пацієнтів прийшло, декотрі вже й мене закликали додому. Найвищий час піти та представитися тутешнім лікарям. Є їх три: окружний лікар Др. Рудольф Гомоля, директор маленької лікарні Др. Володимир Фабрі та дотеперішній районний лікар Др. Павол Лякнер. Цей

останній є жид. Аж тепер починаю розуміти, чому мій декрет та моє покликання до Долъного Кубіна тривало так довго. На натиск німців, словацька влада видала розпорядження звільнити з державних урядів всіх жидів. Др. Лякнер — це дуже добрий лікар, спеціаліст-акушер, котрого мешканці дуже поважають та люблять. Очевидно, що Окружний Уряд в Долънім Кубіні його жалує та старається зволікати його втрату. Він є також директором Каси Хворих. Я маю перебрати оці його функції. Є мені на серці дуже неприємно і боляче.

Сьогодні був я у адміністративного директора Каси Хворих. Ввічливо мене прийняв, але я бачив та відчував, що він сумнівається, чи я всією виконувати всі функції. Мій дуже молодий вигляд та слабше знання словацької мови ставить мене багато нижче в порівнянні з Др. Лякнером. Це я відчуваю. Після цього побачення, пішов я до орденатії (лікарської працівні), щоб представитися Др. Лякнерові. Високий мужчина, з дуже вже високим чолом, кількома золотими зубами, котрі, при його постійнім милім усміху, гордо світяться.

— Так ви маєте прийти на моє місце, пане колего?! каже мені майже індиферентним голосом.

— Тут мене посилаєть. Я думав, що це цілком вільне місце...

— Таких "вільних" місць буде багато. Я поки що є тут і я вам у всьому поможу та подам вам потрібні вказівки.

Ми розговорилися: я йому трошки розповів про себе та мою дотеперішню долю, а він мені об'яснив теперішню ситуацію жидів на Словащині.

— Я знаю, що я мушу звідси відійти. Де мене дадуть ще не знаю, але на певно десь за асистента. Отже я не потребую мого зарядження. Я вам все відпродам за дуже дешеву ціну. Я грошей не потребую.

В моїй душі звівся короткий, але дуже гострий бій. Його пропозиція — це для мене, як дощ на суху, розрипану землю. Але сміє я користати з нещастя свого ближнього? Тому, що він є жид, його виганяють, а я мав би грифом кинутися на його добро?

— Я вам дуже дякую, пане колего, але я соромлюся прийняти вашу так милу пропозицію. Моя совість замучила б мене.

Поки що Др. Лякнер є ще тут і я з ним часто співпрацюю. Ми маємо навіть спільні консультації при важких хворобах. Я вже працюю, як лікар Каси Хворих. Др. Лякнер залишив собі лікування хворих, приділених Д-рові Надашіму. Др. Надаші — літературний псевдонім Є Г Е — вже старень-

кий і фактично займається тільки літературою.

Навідав я вже директора маленького шпиталю (около 30 постелі) Др. В. Фабріго. Досить товстий пан, з довгим, вже трошки посивілим волоссям, дуже чемно мене прийняв та каже:

— Не знаю, пане колего, чи ви добре зробили, що прийшли сюди. Це дуже маленьке містечко, селяни ще мало лікуються, а робітників є мало. Не думаю, що ми всі матимемо багато праці.

— Я ж сам сюди не прийшов, кажу йому. Мене сюди післала влада.

— Тоді ви маєте правду. Кожне рішення влади треба респектувати. Ви молодий, енергійний. Майбутність перед вами. Я сподіюся, що ми будемо добре співпрацювати. (Ми дійсно з др. Фабрім багато потім співпрацювали. Я ще його не раз згадувати).

У Др. Гомолі, окружного лікаря, мій візит був дуже офіційний. Він мав в руках мої посвідчення з клінік, відписаного докторського диплому. Я скінчив медицину в липні 1935 року. Будучи вже асистентом на клініці, я писав та робив експерименти для мого праці на титул доктора медицини. Цю працю я скінчив в році 1937. Тоді отже дістав я диплом: "Доктор Медичних Наук". Др. Гомоля не міг чи не хотів це розуміти. В ЧСР діставали титул доктора після останніх іспитів. Не треба було писати жодну докторську працю.

— Так ви, пане колего, є тільки два роки лікарем?

— Ні, пане колего. Лікарем я є вже чотири роки та 4 місяців. Доктором медичних наук я є два і пів року.

— Тут є ваш диплом, а на ньому дата 12 лютого 1937.

Аж посвідчення о останнім лікарським іспиті переконало Др. Гомолю. Гірше було з моєю національністю. Я маю польський паспорт.

— Так ви є поляк, пане колего, каже Гомоля з усміхом. Знаєте, що словацьке прислів'я каже: "З поляка і шатку бий!"

— Ні! Я не є поляк. Я є з цієї частини України, котру Версайський договір приділив Польщі. Отже я є українець.

— А, "так ви сте рус!", з якоюсь дивною полегшою висказує Гомоля...

Вискакую з крісла. наче шилом вколений; кров мені залляла лице. Дивлюся на Гомолю та стараюся збагнути, чи він кепкує собі з мене або дійсно скрипить незнанням. Др. Гомоля усміхається. Не може закрити свого "русофільства".

— Прошу ще сісти, пане колего! Ще поговоримо відносно нашої співпраці.

Я з прикрістю констатую в душі величезну кваліть недержавного народу.

— Поки пічнемо говорити про нашу співпрацю, я хотів би все — таки сказати вам, пане колего, що я не “рус”, кажу йому якимось голосом, котрого я сам не пізнаю.

Гомоля підняв брови, а я, не чекаючи його згоди, почав пояснювати терміни “рус”, “русин”, “руснак”, “русін” та врешті “українець”. Чи він зрозумів, чи ні, чи я його переконав, чи ні, я не знаю. Але за весь час нашої співпраці я все був для нього “тен рус, чо є лацнейші, але ма меней шквол”, цебто “цей рус, що є дешевший, але має менше шкіл”. Тут він все натякав на мій докторський диплом з датою 12 лютого 37. та на мої дешевші гонорари лікарські.

Чудовий жовтневий день; неділя. Сонце піднеслося ген над “Брезовец,” що висунувся з гірського пасма “Оравска Магура” і переливається в кольорах лісів на “Странях” та Фарських Луках.” Білі Дольнокубінські доми віджили, розяснилися. Навіть бронза Гв’едослава у чорній пелерині та капелюсі здається усміхається під лусами. Великий Хоч (1611 м) випрямився понад всі т. зв. Хочські Верхи, (мовляв я є продозженням Високих Татрів...) і залюблено позирає на Кубінську Голю.

Дзвонять на обох церквах. Старенький пастор Безек, в довгій чорній китєї, прямує через майдан до горішньої церкви. Я вже встиг довідатися, що його два сини (Казо і Яно) є “лівого” напрямку і не поділяють релігійних поглядів батька. Народ пливе до обох церков. До горішньої, з когутом, йдуть з Мелзіпсального, з Вишного кінця Кубіна, з Малого та Великого Вістерца, зі Заскал’я. Все це, кажуть, тверді лютерани.

До католицької церкви йдуть люди пестріше одягнені. Видно народні крої дівчат, видно більше жінок в міських олягах, багато молодих мужчин в чорних уніформах “Глінкової Гарди.” Ось навіть малий відділ вояків з Кубінських касарень... Йдемо теж сюди. Дорога вже гарно підскакує, а Мар’янка держиться за руку Люсі.

— Бульте чемні, діточки, в церкві, каже Люся. Всі люди будуть на вас дивитися, бо ви докторові дочки.

Я нічого не кажу, але в душі тоємчу. Сідаємо до лавки. Дорого даємо між нас, а Мар’янку по лівій стороні Люсі. Богослуження починається. Молодий, але вже майже цілком лисий, священик співає. Йому відповідає теноровий голос кантора (нашого дяка), з хорі. Потім починає пісню і всі люди співають: “Ти сі, Пане, в каждом храме, в свитостанку живі хл’єб.

Збожнов п’єсьнов честь Ті даме, чуй гдас наших мод-

літ'єб"... Дуже гарно звучить ця церковна пісня. Видно, що й нашим дітям вона подобається, бо Дорця починає підтягати тонесеньким голосочком, навіть тоді коли люди вже скінчили співати. Мар'янка присунулася до нашої сусідки зліва і починає перегортати в пальчиках її дружанець вервиця (чотки). Старенька жінка ніби усміхається, але каже до Люсі:

— З дітьми треба йти до перших лавок!

Люся пересаджує Мар'янку між нас. Всі встають, бо починається читання євангелії. Потім священник — Віктор Трстенські — виходить на амвон і дзвінким голосом промовляє:

— Ви чули, дорогі браття та сестри, як Ісус уздоровив десяткох прокажених, та тільки один з них вернувся до Ісуса, щоб віддати Богові хвалу. Скільки з нас дякує Богові за всі ласки, котрі дістає кожен день? А скільки з нас — словаків дякує Богові за збереження нашого народу, за його охорону, за волю, котру ось тепер, після довгих-довгих століть, ми одержали? Скільки з нас собі усвідомлює, що є більші народи, котрі цієї волі не мають, котрі не мають ані можливості вільно молитися? Так, наша свобода — це велика ласка від Господа Бога...

Я слухаю уважно цієї проповіді і лечу душею до мого щасливого народу... Я так заслухався, що ані не зауважив, що моя Мар'яночка висунулася з лавки та тихесенько пішла аж під амвон. Піднесла догори голівку і дивиться на священника та на його енергічні рухи... Дивлюсь на Люсю, а вона на мене і не знаємо, що маємо робити? Встати з лавки та йти по шитину, не наробить ще більшого заколоту. На наше превелике щастя Мар'янка обернулася дрібленьким бігом вернулася до нас. Отець Трстенські це бачив...

Після закінчення Богослуження, перша вибігає з церкви весела дівчора. Сміх, вишукані несуться по церковнім подвір'ї. Жінки спішать вистити обід. Мужчини, особливо ті, котрим залежить на цім, щоб їх пан отець Трстенські бачив, що були в церкві, стають недалеко вхідних дверей та закурюють, балакаючи... Отець Трстенські має велике слово в "Глінковій Народній партії"...

Виходимо теж ми з церкви. Бачу, що ми є предметом зацікавлення. Люди обертаються в наш бік, показують нас один одному, усміхаються та поздоровлюють нас. Правдоподібно вдоволені, що їхній районний лікар ходить до церкви.

— Не ради людей ходжу я до церкви з моєю родиною, кажу я собі в душі; але з любови до Бога.

Не маю я часу на медитацію, бо ось окружний начальник — Теодор Толт — простягає мені руку на привітання та

починає представляти нас з жінкою своїм співбесідником: Йосиф Гебура — окружний комісар, Йосиф Кісел — урядовець Окружного Уряду, Штефан Галлас — директор банку та інші урядові особи подають нам руки:

— “Вітайте, пан доктор медзі нами!”

Йосиф Маріян Гебура (муж пані Релки) та Йосиф Кісел (у зелених уніформах урядовців з шаблями при боці Ми з Люсею мило заскочені цим привітанням. А ось виходить отець Трстенскі. Всі обертаються в його сторону та поздоровляють.

— Вітайте, пане докторе, в нашій парафії, каже священник подаючи мені та Люсі руку. Потім обертається до наших дітей, гладить їх по голівці та каже Мар’яночці: — ти мене найліпше слухала; особливо ліпше від тих, що дримали.

— І у вас так відправляються Богослужіння? питає мене.

— Ні, в нас трохи інакше. Я є греко-католик. В нас відбуваються Богослужіння після візантійсько-українського обряду. В нас немає органу. Співає або хор або всі люди за дяком.

— Це мусить бути дуже гарно.

— Так є це гарно, особливо, коли співає хор. Але ваші пісні, котрі співають всі люди за кантором та при органі, мені дуже подобалися. Сказав я це щиро, а не тому, щоб приподобатися моїм співбесідникам. Але мало це дуже позитивний відгук. Мої слова почув теж кантор Бешеньовскі, що саме приступив.

Так при костьолі познайомилися ми з головнішими католицькими персонажами Дольного Кубіна. (З євангелицькими пізніше).

Зробив я сьогодні офіційну візиту Д-р. Ладіславові Надашіму літ псевдонім ЄГЕ (Ян Глоб). Старенький лікар-письменник дуже щічливо мене привітав та почав розпитувати: звідки я, де студіював, як це, що я дістався до Дольного Кубіна тощо. Я йому коротенько розказав. Він присунувся близьенько до мене, дав свою долоню поза своє ухо, щоб краще почути:

— Ви, пане колего, прийшли тепер з клінік, де застосовують наймодерніші методи лікування. Скажіть мені, будь ласка, що дасться робити проти ось такої глухоти?

Важке питання, але ще важча відповідь:

— Ви ж знаєте, кажу, що з роками настає зменшення числа чутливих клітин, а цим і настає атрофія Корті-го органу в каналі завитка...

— Це дуже скомпліковане, каже він мені. Кажіть прямо, що настає отосклероза. Дасться тут щось робити, чи ні? ...

— На Оториноларингологічній Клініці в Женеві пробувають оперувати, бо консервативне лікування показалося не ефективне. Але отосклероза спостерігається звичайно у молодому віці. У старшому віці стараються припинити процес глухоти поліпшенням кровообігу та дієтною боротьбою проти артеросклерози.

Моєю відповіддю старий пан не був дуже вдоволений. Він ждав, що я йому скажу тайну якогось радикальнішого ліку. При прощанні каже мені:

— Бажаю вам багато успіхів в Дольнім Кубіні. Праця тут не є легка. Я за сорок років моєї лікарської кар'єри в Дольнім Кубіні чимало розширив його цвинтар. Продовжуйте!

Його останні слова якось сумно звучать в моїй душі. Ми — лікарі маємо за ціль боротися зі смертю, а не розширювати цвинтарі. Але він має правду; бо, як каже прислів'я, проти смерті немає лікаря.

Моя лікарська праця розширилася. Др. Лякнер від'їхав. Його приділили за асистента на хірургічним відділі, здається, в Тренчіні де є хірургом Др. Чонграді. Я ходжу ординувати до Каси Хворих від сьомої ранку до другої після обіду. Потім ординую дома. В самій Касі Хворих також настали зміни. Дотеперішній адміністративний керівник (ім'я забув) відійшов до Братіслави. На його місце іменували дотеперішнього урядника Л. Спішского. Він тепер змінив собі ім'я Сепеші на Спішскі. Правдоподібно його прадід, під натиском мадярів, змінив був Спішскі на Сепеші. Він тепер знову його пословакізував. Деякі урядники носять (уніформу Глінкової Гарди. Тільки Мішко Медзіградскі не носить. Він є лютераном і не є дуже вдоволений, що католики є більшістю у владі та що президентом є католицький священик. Таке є моє вражіння. Я часто бачу, як цей симпатичний молодець іронічно підсміхається на поздоровлення своїх співробітників: "На страж!" По всіх урядових кімнатах висять образи президента Йосифа Тісо та написи: "Сі особне зодповідні!" з підписом "Шаньо Мах — міністер внутра".

Я відчував вже якийсь час, що я приїду до конфлікту з новим адміністративним керівником Спішским. Отже сьогодні це відбулося. Вже є тому кілька тижнів, що я є офіційно іменований "Здоровельний Директор ОНП" (Окружня Немоценска Поіствожня). Пан Спішський ходить мене постійно контролювати, кого я признав нездібним до праці, які я ліки приписую тощо. Два рази я йому вибачив його нахабність, але на третій раз я йому сказав:

— Я знаю, що я роблю, а ви до цього не мішайтеся!

Спішські почервонів зі злості, обернувся і пішов. Але не дав мені за витрану. Правдоподібно написав до Братіслави на УНП (Устредна немоценска поіствовня), що він сумнівається, що до моїх керівничих здібностей, бо на мою першу лікарсько-ревізійну подорож післали з УНП контрольора. Вже перед від'їздом на ревізію на Горішню Ораву, братіславський гість нас зі Спішським сконфронтував.

— Пан справця, каже він мені, жалується, що ви його вигнали з ординації.

— Він сам пішов, відповідаю.

— Ви, пане докторе, каже Спішський казали мені, що я не маю мішатися до вашої праці.

— Я це повторюю тут, перед нашим гостем.

— Ви маєте правду, каже контрольор. В лікарських справах ви рішаєте.

На цім наше непорозуміння скінчилося і ми дуже довго співпрацювали аж до т. з. "Словацького народнього повстання."

А тепер їдемо всі три на ревізію працездатних до Тврдошіна, Трстеної та Наместова. В Тврдошіні старший, головний пан — Др. Евген Подівінскі дуже мило, але з певною гіркістю мене привітав. Очевидно йому трохи неприємно, що я, молоденький лікар, маю контролювати його працю. Наш справця записує, а братіславський гість слухає.

— Як бану, маєте дуже багато праці, пане колего, кажу. Почекальня так набита, що не дасться перейти.

— Дуже багато. Тому є так багато працездібних, бо я не встигаю їх слідувати.

— Ви ж не жандарм; а декотрі є дійсно лайдаки; але, думаю, з біди. Наш ляїцький контрольор стрінув багатьох, що возили гній, молотили збіжжя, різали дрова. Хто знає, можливо є дійсно хворі, але домашня праця примушує їх працювати над силу. Або тому "зробився" хворим, щоб виконати цю працю. Побачимо Ви, пане колего, їх всіх добре знаєте. Оба на них подивимося, переглянемо та рішимо.

Др. Подівінскі заспокоївся. Почали приходити хворі-працездатні. Декотрі голосяться самі, що їм вже добре та що завтра йдуть до праці. Декотрих треба переглянути. Звинно переглядаю, кажу колегам мої спостереження та стараюся перенести рішення на нього. Др. Подівінскі набрав знову самопевності. Ми стали з ним великими приятелями і цілі роки співпрацювали в порозумінні. Наш братіславський контрольор мені, вже в авті, погратулював, що я, мовляв, добрий психолог. Я особисто про це не знаю. Дію цілком природно, без жодних штучних маневрів.

У Др. Бартока в Трстені та Др. Амера в Наместові була подібна ситуація. Працездатні — це все робітники-селяни, котрі не можуть вижити з бідного господарства і тому йдуть до фабрик дещо підробити. Коли домашні роботи припікають, жінка з дітьми не встигає їх поробити, вони “робляться” хворими на кілька днів або дійсно в хворобі працюють при господарстві.

При таких лікарських “ревізіях” треба брати під увагу не тільки здоровельний стан пацієнта, але цілу його родину та господарську ситуацію. Це все я відчував, але тепер при щирій розмові з колегами, я зрозумів цілу комплекситу нашого лікарського та їхнього робітнично-селянського положення. Ми себе з колегами порозуміли. Здоровельний стан надіве; а це, що працездатного зловили при господарській роботі — друга справа. На це треба “заперти одно око” та робити так щоб “і вовк був ситий і коза ціла.”

Очевидно, що сама присутність ревізного лікаря знижує відсоток працездатності. Багато т. зв. “хворих” воліє йти до роботи, як їхати на “ревізйну” експертизу.

Ось так перейшов я успішно мої іспити “ревізного лікаря” та здоровельного директора Окружної каси хворих”. При великій щоденній лікарській напрузі закріпилися також мої фахові основи. Крім праці в Касі хворих, я маю так багато приватної праці, що моя Люся є постійно сама з маленькими дітьми. Її знання словацької мови є ще мізерне. Помагає собі німецькою мовою, бо всі старші люди, особливо жиди, говорять по-німецькому. Наша економічна ситуація починає кращати. Ось надходить зима і я дав Люсі зробити-пошити тепленьке хутро, та дітям тепленькі плащики, шапочки, рукавички. Для себе поки що купив тільки т. зв. оравську шапку на зиму. Вона є подібна до російської “ушанки”, але тепла і практична. Снігу ще немає. Я ходжу по візитах у хворих або на велосипеді або на возі (з кіньми). Це мені григадує моє юнацтво дома, в Україні. Говорю зі селянами про їхні господарські справи, про коней, корів, як знавець. Я ж ситий селянина. Дома орав, сіяв, косив, їздив кіньми. Ось так цілком неспівомо здобув я великі симпатії в оравських селян..

Навістила Ораву зима. Глибокі сніги засипали гори і долини. В цій густій, нерухомій білі все злилося, вирівнялося і обернулося в непроглядну пустиню. Наближаєшся до села і тільки після димів, що снуються тоненькими кужелями з низьких димарів, пізнаєш, що це хати, а не камінюки.

Іду на саянях до Велічної. Пан канонік Ігнац Гребач-Орлов (Орлов — це його письменницьке псевдо) післав по мене. Є хворий. Коні мчуть по “Велічанській ровні”, весело

порскають. тільки сніг їм відбивається з-під копит. Я скулився в моїм пів - теплім плащу, ноги та коліна сховав під вовняну ковдру, яку самі оравці тчать. Але оравська шапка на голові гріє. Щоб трохи захиститися від вітру, що, вирвавшись з вузької "Кральнованської долини" на велічанську широчінь, дує несамовито, спустив я долішню частину шапки. Тепер я побачив, що вона виглядає на кожушану мазепинку. Коли я собі це усвідомив, шапка почала мене тріти ще й з внутрі.

Ось село. Муровані будівки "Газдинської школи" та сама одноповерхова школа загородили від півночі вітрові дороги. Але вже за закрутом завиває ще з більшою силою. Та ось на лівій стороні церква, а біля неї парохіяльний дім та господарські будівлі. В'їжджаємо на подвір'я. Нам на зустріч вибігають два пси та, пізнавши коней та фірмана, весело вимахують хвостами.

Пан канонік звивається в болях ("канонік" — вищий ранг священника). Скоренько переглядаю та ставлю діагнозу — нефролітіаза, цебто камінці нирок. Ось один з них пустився в дорогу і викликає нестерпні болі. Даю ін'єкції, кажу багато пити чаю та іншої рідини, щоб уможливити вихід камінця зі сеч'ю. В міжчасі прийшов післанець з "Газдинської школи", що там одна учениця має високу гарячку. Коли я вернувся на приходство, пан канонік вже з радістю голосив, що камінець вийшов. Подарував мені одну книжочку своєї прози та одну своєї поезії.

Коли вернувся я додому, вже смеркалося. Вхожу до кімнати, Люся сидить закутана до ковдри, а діти під периною. — Мокрі дрова, каже Люся. Вогонь погас.

Дійсно в хаті цілком зимно, кухонна плита ("шпорак" по-словацькому) вистигла. Біжу на подвір'я, по коліна в снігу, та в маленькій дроварні рубаю кілька сухих трісок, беру кілька віхтів соломи та спішуся запалити в кухні вогонь. За хвилину плита почервоніла та гріє нам руки і серця..

Сьогодні був в мене пацієнт-українець, інженер Білінський. Як приємно є чути нашу солодку, м'якодіяну мову ось тут на чужині, хоч братській чужині. Він працює у німецькій фірмі "Оемлер". Буде дороги... Чому німці так інтересуються словацькими дорогами? (Аж пізніше ми це побачили). Інженер Білінський мені розповів ось таке:

— "Йду я, каже, біля касарень, слухаю а звідти, з відчиненого вікна, лине, українська пісня." Владико неба і землі... "Співає її прекрасний теноровий голос і то з таким чуттям, що мені аж серце застигло..." О, Боже, поглянь на народ, єдина бо еси надія..." несеться пісня-молитва з чужих касарень за наш поневолений народ... Я, каже інженер, не видержав.

Прибіг до вікна, щоб побачити дивного співака. Є це наш хлопець, Степан Вайда, в уніформі словацького надпоручника."

— Можливо, що це буде цей самий Вайда, з котрим я познайомився в Братіславі, кажу.

— Він знає про вас, пане докторе і хоче також вас навідати.

Інженер Білінський відійшов, а я думаю про Вайду — співака, що в уніформі словацького старшини, посилає пісні-молитви до неба за волю нашого народу.

Сьогодні неділя. Ми з Люсею та дітьми вернулися з церкви цілі перемерзлі. Морози доходять цієї зими до тридцять ступенів. Кажуть оравці, що такої зими вже давно не було. Підкладаю дров до печі та тішуся, що мене не кличуть десь на село до хворого. Люся готує обід, а я бавлюся з дочками. Нараз хтось дзвонить.

— Пацієнт, каже Люся. Як маєш їхати десь на село, мусиш вперед наїстися. Також мусиш взяти два светри під одяг та плащ. Боюся, що перестудився на снях.

Я йду відчинити двері. Перед дверима два вояки. Перший середнього росту, чорнявий, представляється: — Вайда!

Аж тепер пізнав я юнака з Братіслави.

— Прошу заходити, кажу.

— Дякую! а обертаючись до другого вояка, каже по-словацькому: — "Дай сем тен балік! Дякуем ті! Можеш одійсть! Маш вольно!"

Заводжу нашого гостя до моєї ординації, самотньої кімнати, де дасться обернутися. Вибачаюся, пояснюючи наше бідне мешкання.

— Нічого собі з того не робіть, пане докторе.

Як же ви мене знайшли?

— Я вже вас добре знаю.

Звідки? Ми ж тільки раз бачилися може одну мінуту в готелі "Влага", в Братіславі.

Вайда усміхнувся: — Це мій фах.

— Ваш фах, як бачу, це військове звання. Ви старшина.

— Так, старшина. Але і старшини мають свої спеціальності. Моя спеціальність вимагає про все знати. Ось я знаю, що ви, пане докторе, мусите навідувати хворих по селах. Також знаю, що у вас немає теплої одягу, теплої плаща. Тому у вас приніс оцього кожуха.

Вайда вибирає з пакунка (котрого приніс його ординар, як він мені пояснив) прекрасне чорне хутро, теплою кожуши-

ною підшите, з опосумовим ковніром.

— Оце хутро є для вас, пане докторе. Прошу його одягти, чи вам буде добре.

— Я вас абсолютно не розумію, пане надпоручнику.

— Тут справа цілком ясна. Це мое хутро. Я його зовсім не потребую, бо я ношу уніформу. Отже я вам дарую. Носіть його здоровенькі!

Я знайшовся в надзвичайно неприємній, хоч милій для мене, ситуації.

Вайда — це людина, що вміє дуже переконливо говорити. Ось так я стався власником дуже гарного, тепленького хутра. Очевидно, що до саней я його не одягаю (хоч Люся свариться зі мною). Одягаю його до церкви та на прохід. Перший раз я його одягнув на Різдво.

Вайда розказав мені, що тут в околиці є більше українців. В Долянім Кубіні живе інж. Черницін та інж. Закоштуї. В Оравськїм Підзамку інж. Платон Цісар та д-р мед. Божейко.

Саме вчора навідав я офіційно д-ра Божейка в Оравськїм Підзамку, щобто поїхав подивитися на його працездібних пацієнтів. Як я побачив мого земляка, ствердив, що він — лікар є найважчий пацієнт. Около п'ятдесять-річна людина, з цялиозним лицем, тяжким віддихом, опухлими ногами. Важка, декомпенсована хвороба серця. Я переглянув його пацієнтів та пішов на його прохання, до їхнього мешкання. Маленька, дуже енергічна дружина — німка розповіла мені, що її муж є вже давніше ось так хворий, що в останньому часі є надзвичайно чутливий, що часто грає собі на фортеп'яно українські пісні та плаче. Я йому радив, щоб залишив працю та йшов до шпиталю лікуватися.

— Побачимо, каже. Ще трошки потягну, а як не буде краще, піду до шпиталю.

На це прийшов до хати молодець — літ 18 — 19.

— Це наш син — Андрій. На будучий рік здаватиме матуру, каже доктор.

— Добрий день, кажу. Багато роботи в школі?

— “Я нерозумім по-українськи”.

Хворий доктор зітхнув: — не вміє ані жінка, ані син.

— Я його навчила по-німецькому, сказала дещо гостріше дружина доктора.

Розповідаю моїй Люсі про свої сумні враження, а вона каже:

— Це, що Д-р Божейко є так важко хворий є великою трагедією, але відносно його сина, не думаю, що його дружина-німка є винна.

Святий Вечір.. Вимовиш це слово і щось гаряче озветься десь глибоко-глибоко в душі і б'є по тихім плесі споминів. А

вони захвилюють, затанцюють, оживуть і співають і плачуть... І чуєш шелест пшеничного дїдуха в куті, і бачиш кутю та книшкі на накритім столі, і ждеш вечірньої зірки та колядників під вікном. Струни душі так сильно напружені, що нервуть крізь час і далеч відгомін пісні: "Бог Предвічний народився..."

І тут, на Ораві, наче в Україні, зійшла свят-вечірна зірка над хатами, закутаними в снігу... Ми з Люсею прибрали маленьку ялинку в нашій спальні, дали під неї маленький вертеп та дві великі ляльки для наших дочок. Вони нетерпеливо ждуть в кухні на "прихід Ісусика". Це Він — Спаситель світа, що нами заопікувався, дозволив нам знайти працю та дозволив ось купити оці ляльки. Запалюємо свічки на ялинці та пускаємо дітей сюди. Маленькі, сині оченята запалилися безмежною радістю, вигуки та плескання малих рученьят. Дорця перша кинулася до своєї великої ляльки. Піднесла її на руки, притиснула до серця: — Моя, моя гарна, чудова ляльочка-дитина.. Мар'янка імітує рухи старшої сестрички. Бере на руки свою, трошечки меншу ляльку, та підскакує з нею в radoщах. Дивимося з Люсею на дітей та радіємо з ними.. На сидку вдається нам їх трохи втихомирити, щоб поведчеряли. Хочемо, щоб кілька годин заснули та потім пішли з нами на "Полночну свиту омшу" як кажуть словаки.

Гудуть свят-вечірні дзвони. Церква вже набита людьми. Ми втиснулися під хори. Хтось приїс нам два крісла. Ждучи о півночі на зачаття Служби Божої, кантор Бешеньовскі (зін є одночасно вчителем) починає п'рати та співати коляди, а народ підхоплює аж церква дрожить:

"Будьми вшетці потешені, Єжішко є народені. Днес плесайме а співайме, Єжішка в яслічках привітайме".

Ось почалася велична Служба Божа. Запалилися всі світла, заблимали всі свічки на престолі. Отець Трстенскі в новім фелоні, піднесеним голосом починає співати. Ціла церква відповідає. Наші діти слухають, придивляються. Церква аж дрожить:

— "Кріє елейсон, — Кріє елейсон, Пана кріста народеніє, стало са нам на спасеніє, Пане вісліш нас, Кріє вісліш нас".

Але коли дійшло до "Кредо", діти наші заснули і при цім гучнім співі.

Я тепер ходжу частіше до Оравського Підзамку. Кличуть мене там особливо лежачі пацієнти, бо Д-р Божейко є важко хворий і не може робити лікарських візит по домах. Оповідає мені його жінка, що рано почекальня є набита хворими, а він біднячисько, бере пігулки, дає собі ін'екції, щоб

могти свою лікарську працю якимось видержати. Це є прямо героїзм.

Дуже гарне, міського характеру, село-Оравський Підзамок, розкинулося саме під тим замком, від якого взяло свою назву. Я звичайно їжджу до Підзамку потягом. Залізнична станція є на лівому березі Орави. Переходячи містки через міст я все подивляю цей маєстатний замок, наче орлине гніздо на скалі. Над долішнім високим муром двигаються кілька веж з маленькими вікнами. На одній з веж є хрест. Це замкова церква. Над цими вежами, на вищій скалі, довгі, кілька поверхові мурі самого замку. Сірі кам'яні брили також з маленькими вікнами, покриті сірим дахом. Від полудня, на останньому поверсі, дерев'яний балкон. А тепер, на правій стороні цього замку, на острій скалі, ще кілька замкових башт. Над замком високо кружляють кавки. Коли вийти за село, в напрямі Дольної Леготи, і кинути оком позад себе на замок, скала під цими останніми замковими баштами прямо висить в повітрі. Аж голова крутиться та очі роз перебігає по під шкуру.

Під історичним оглядом, замок споминається вже 13 столітті, як королівський замок. Потім стався т. зв. жупний замок. Переходив в боях з рук до рук, аж врешті дістався до власності родини Турзо. Всі оравці дуже гордяться цим замком.

Як я вже спізнав, тут в околиці живе кілька українців. Сумна нагода познайомила мене з ними: помер Д-р Божейко. Зійшлися ми на його похорон в Оравському Підзамку. Степан Байда попросив мене виголосити коротеньку промову над домовиною. Виголошую що сумну промову, а за горло душить важкий жаль, сльози течуть по лицях... "Чи бачиш, ненько-Україно, кажу, ще один з твоїх синів лягає в чужу землю, чужу домовину? Ти закував кайдани, а діти твої порозкидані по світі, гинуть на чужій роботі..." Закінчив я свою коротку промову словами, що "хай чужа, але братська словацька земля буде тобі легкою"... А ось, як звичайно на наших похоронах, починаємо нашу пісню: "Чуєш, брате мій, товаришу мій, відлітають сірим шнурком журавлі у вирій." Летить наша сумна пісня тепер над висоти Оравського замку до небесних висот... О, Боже, як довго ще діти України гинутимуть на чужині?...

Тепер я мушу ходити кожний день до Оравського Підзамку. Заступаю ось так тамошнього районного лікаря. Два райони, Каса хворих в Дольнім Кубіні, функція ревізного лікаря, приватна практика. Праці понад голову відчасного ранку до пізнього вечора. Хоч би вчорі ввечері. Де там! Майже кожну ніч будять та кличуть до тяжко хворих пацієнтів. Найбільше вичерпують злоти. Деколи цілі години треба слухати стого-

нів роділлі, контролювати її пульс, биття серця дитини, хід родового процесу... Між цим, щоб не заснути, ходжу по хаті... Вже знаю на пам'ять всі образи на стінах, всі фотографії в родильній кімнаті. Аж врешті приходить на світ довгожданий синок чи донечка. Мати щаслива і я щасливий та вдячний Богові, що все добре скінчилося. З великою сатисфакцією їду додому, веселий, хоч змучений. Але не завжди роди проходять ось так гладко. Вчора підвечір приїхали до мене на санях з Покрівача, цебто села, що лежить недалеко від Лештін, за горою. Посилає по мене акушерка, бо роди проходять погано. Дорога до Лештін досить добра. Сніг гладкий. Але з села Лештіні треба їхати до гори в глибокім снігу. Тільки місцями трошки є твердішої дороги, котрою селяни возили гній на поля. Ідемо помалу і довго. І я нетерпеливий і візник — муж роділлі нетерпеливий та переляканий. Та нічого не вдієш. Птахом не перелетиш. Врешті доїжджаємо. Надворі вже цілком темно. Вбігаю до хати. Чую плач немовлятка. — Отже дитина вже на світі, кажу акушерці.

— Так, перед годиною. Але роділля дуже кривавить.

Дивлюсь на жінку: бліда, майже без пульсу. Дуже скорим обслідуванням констатую, що пляцента, (цебто послід) не відлупилася і тому настало кроволиття. Знаємо, що природа-мати є найкращим лікарем. Але є моменти, в котрих треба їй допомогти, інакше переривається нитка людського життя. Так і тут. Отже кажу акушерці дати голову роділлі цілком низенько та держати свічку так, щоб я добре бачив. Дезинфікую руки аж по лікті алькоголем та йодом і уважно, помалесенько відлуплюю мануально пляценту. Потім даю ін'єкцію на твердіння матки та кілька ін'єкцій прямо до жили фізіологічного розчину та глюкози. Це все, що можу в даних обставинах зробити. Про перевіз жінки до лікарні та про трансфузію крові тут не дається ані думати. Тут природа-мати продовжуватиме свій цілющий чин. (Жінка дійсно видужала).

Січень та лютий 1940 року далися дуже взнаки оравцям. Січень тиснув морозами, а лютий бушував вітрами, перевертав кучугури снігу, засипав дороги та стежки до низьких оравських хат. Дорогу до Вішного Кубіна завіяв, зрівняв з полями. Дорога від Ясенової, через верх — Брестова — до Валахської Дубової та Ружомберка також була завіяна. Ця остання дорога дуже для мене важлива. Місто Ружомберок віддалене від Дольного Кубіна на 18 кілометрів. Там є лікарня з хірургічним та гінекологічним відділами. Всі мої пацієнти на наглу операцію мусять там їхати. Дасться їхати також через Кральовани, але це вже три рази далше. Ну й набідився і я в цих снігах. Іду до хворого на санях, а коні аж по жи-

воти застрягають в сніг. Часто злізаю з саней та йду пішки.. Але прийшов березень. Вітри втихли, морози попустили, забagliaли ранки, запалився на сонці кристаливий сніг, закапала вода зі стріх.. Йду на потяг до Підзамку і підспівую: "А вже весна, а вже красно зі стріх вода капле.. Молодому козакові вандрівочка пахне".. Багато було в Підзамку пацієнтів. Посходилися з поблиьких та дальших сіл. Прийшли аж Хлебиці. Це село є цілком відокремлене. Щоб там дістатися, треба їхати потягом до села "Длга над Оравов", а відси кім кілометрів возом або пішки. Нелегка це подорож для хворої людини. Отже до важко хворих ходжу я, але менше хворі мусять прийти до Підзамку. Сьогодні, після ординації, закликали мене до старенької бабусі до Дольної Леготи або "Леготкі", як кажуть оравці. Маленьке село, розложене по правім боці ріки Орава. Йду на саях понад Ораву... Вода ще замерзла, але льоди вже чорніють...

— Вже незадовго пірвуться льоди, каже погонич. Ми тут в селі завжди маємо меньшу повінь.

Дійсно дивлюся, береги лизенькі. Льоди майже на висоті дороги.

— Тут не бачу моста, кажу йому.

— Та моста не треба. Село розташоване тільки на одному боці ріки. З нас сміються, що в Дольній Леготі тільки на одному боці хліб печуть.

Переглянув я стареньку хвору та вертаю потягом додому. Дивлюсь через вікно, вода починає протікати понад льоди.

— Має правду цей з Дольної Леготи. Льоди вже будуть рватися, тріскати. Щоб хоч повені не було! думаю зі страхом.

В Мокрадї вже Орава повна води. Потріскані криги біються одна що другої, стають сторчки, тріщать... Ось Дольний Кубін. Вискакую з потягу та вибігаю перед станцію. Повно людей...

— Що робиться? питаю.

— Криги спинилися перед мостом. Боїмося, що зірвуть міст. Вода вже заливає долішню часть Кубіна. Це Кубінський потік не може влитися до Орави, отже виливається до міста.

Біжу аж по гадліньського вулицю, а вона перемінилася в річку. Люди їздять на човнах. Сідаю теж до одного і мій "гондоліер" везе мене аж по католицьку церкву. Тут вже вода тільки по котики. Вискакую з човна та чалапаю додому. Не знаю, що з жінгою та дітьми. Прибігаю. В черевиках повно води. Люся усміхається, але бачу, що боїться.

— Я боялася і за тебе і за нас. Як ти сюди дістався?

— Човном аж по церкву, а потім по воді. Бачиш мої черевики? Повно води.

— А, татко на човні приплив, кричить Дорця. Я також хочу повозитися на човні. Візьми й мене, татку!

— І мене також, кричить мала Мар'янка.

— Тепер, діточки, не дасться на човні возитися. Люди, як бачите, іду з біди. Вода заливає вулиці. Пізніше, вліті, повозимося по Ораві.

Я скоренько перезуваюся. Нараз чуємо вибухи.

— Що робиться? викрикує Люся.

— Підумайте. Почекайте тут!

— Не лізь там, де тебе не треба! кричить Люся мені навздогін.

За хвилину вертаюся та їм розказую, що вояки розірвали ручними гранатами льодову тать перед мостом та що вода з вулиць витікає.

Оця маленька березнева розрушила трошки плесо дольнокубінського монотонного життя. Кожний оповідав свої спостереження та свої пережиття. Кожний з моїх пацієнтів мав щось про це сказати. Але місяць березень приніс також словацьке державне свято. Саме 14 березня 1940 року припадає перша річниця незалежної словацької держави. Місто Дольний Кубін, подібно як всі міста та села вільної Словаччини, приготувалося на це свято. Були позамітані, доми відновлені, вітрини крамниць помиті. В кожній вітрині образ президента або іншого члена влади між двома свічками. На майдані, перед Окружнім урядом прикрашена трибуна. Весь майдан заповнений людьми. Ось виходять на трибуну окружній начальник, всі члени Окружного уряду, начальник дольнокубінського військового відділу, начальник жандармерії та багато інших людей, котрих я не знаю. Бачу також окружного лікаря — Д-р Гомолю. Можливо, що й я мав би там стояти. Але там не пхаюся. Ми з Люсею та дітьми прийшли подивитися на це свято “з боку”. Діти бігають, на все випитуються, не мають терпеливості стояти на одному місці. Проходжуємося попід вітрини. Дітям дуже подобаються запалені свічки. Перед одною вітриною згуртувалося кількох хлопців і регочуть аж за животи беруться. Якийсь пан, біля нас, питає їх:

— Чому так смієтеся?

— Дивіться, каже один з хлопців, між свинцею та волом.

Дивимося, а тут дійсно, образ одного члена влади стоїть між рекламами свинячої та коров'ячої голови. Неборак м'ясник забув позакривати постійні реклами у своїй вітрині. Вийшла з того неприємна ситуація. Хтось побіг, знайшов переляканого м'ясника і за хвилину все було в порядку. Весь народ обернувся в сторону, де далися гучні труби. Це вже наближається відділ вояків з кубінських казарень. За ними

йдуть жандарми, потім відділ "Глінкової гарди", а за ними шкільна дівтора з тройкольоровими прапирцями. Всі дефілюють перед трибуною та стають на призначені їм місця. Гарно це виглядає. Щасливі словаки. Мають свою власну державу! Дивлюся і завидую їм. Вони дїма, у своїй власній вільній хаті... Аж скимить від болю серце такого кироти, як я..

На трибуну виступає якийсь незнайомий мені пан:

— "Всюди радість, всюди світло. Що це? Народився Пан? Ні! Це оцей красний, прекрасний 14 березень".

Оці перші слова його промови довго повторялися в Дольнім Кубіні в пежоративнім тоні. Це тому, що промовець був з Горішньої Орави, де говорять "коротко". Я цього наголо-су ще не чую. Але дольнокубінці, говорячи, "продовжують" склад, на котрім є наголос.

Завітала на Ораву весна і справляє весілля: завітчала сади, простелила килими по лугах та узбіччях гір і виспівує, і виграє...

Вертаюся підвечір з Гацелі, де був лікувати п. Іжофа. Йду доріжкою, понад Ораву, веду мого ровера та... слухаю весну... В лісі на "Фарских луках" перекликаються залюблені зозулі, воркують дикі голуби, п'яніють в тьохканнях солов'ї... Слухаю слухаю і починаю співати словацьку пісню, котрої і слєва і мельодія так годяться саме до цієї величної, підвечірньої, весняної хвилини:

Кедь ма срдце болі,	Гора штястям шумі,
кедь ма т'есець морі,	воньов яра дїше
війдем сі я под вет'єрком	а на ветве кукул'єнка
до зеленой горі.	гїбкей са колїше.

Кукул'єнка кука,
глас ей тішко ріне,
а до срдця болявего
потешен'є плїне."

Пливе ця потїха з надїєю, що я знову побачу рідну весну, почую рідних солов'їв...

Перекидаю ногу через ровер і спішу додому, де вже жаде мене моя Люся з дітьми. За мною гавкає пес старого Урбана, йому відзиваються пси з приходства. Я натискаю на педалі, здоровлю старого шевця Геркля, що сидить під хатою, та в'їжджаю на майданчик між церковним плотом та "Слявією". Крамар Боршош замикає дерев'яний барак, в котрім продає овочі та зеленину і кричить на жінку: "Тончіка! А кде сі дала т'є ключе?"

У Люсі страх на очах: — Де ти так довго був?

— Я йшов трохи пішки...

Не признаюся, що я “слухав” весну.

Сьогодні я мусів відкликати прийом пацієнтів в Оравськiм Підзамку. Мусів зробити в селі Валашска Дубова т. зв. судне прослідження трупа. Їде там суддя зі судним секретарем, жандарми та я. Сталася там трагедія. Один парубок не був прийнятий на працю в якімось підприємстві. Він був переконаний, що це “діло” тамошнього священика, тому що він не ходив до церкви. Парубок в своїй хворобливій фантазії запланував помсту.

— Я його вб'ю, хвалився він перед своїми товаришами. Очевидно, що ті з нього сміялися. Ці насміхання привели нервово-хворого молодика до реалізації помсти. Він знав, що священик йде кожне рано з приходства до церкви. Хлопець засів у stodолі, що межує з церквою, і з військової рушниці (котру роздобув правдоподібно при роззброюванні чеських вояків) застрілив пан-отця. Сам втік з рушницею до поблизу-ких лісів...

Село Валашска Дубова лежить за горою Брестовою. Це останнє село, що ще належить до району Дольний Кубін. Суддя зі секретарем поїхали ще рано автом Штефана Яновіца. Він робить свого роду публичний перевіз з Дольно Кубіна до Ружомберка (через Валашску Дубову), два рази денно. Отже я мушу йти пішки з жандармами. Рано мав я ще багато лікарської праці. До двох жандармів з Дольного Кубіна прилучилися ще два з Вишнього Кубіна. Йдемо через Ясенову догори крутенькою дорогою. По обох боках дороги убіччя, покриті шовковою травою та квітами. Над ними скали та дерева. Один з жандармів каже:

— Ми ось так спокійно йдемо, а вбивця можливо цілить на нас із-за котроїсь скали.

Мені стало моторошно.

— Зпинути ось тут, думаю собі, ані не за цапову душу, немає сенсу.

Я сів на камінь та почав перезуватися.

— Ви йдіть, кажу. Я вас дожену. А сам собі думаю: жандарми в уніформах, може на них цілити. Знає, що вони йдуть, щоб його зловити. Я тут при чім. Піду таких двісті метрів за ними.

Ось так дійшли ми до села, де нас ждали суддя з секретарем та громадські чинники. Перевіз я прослідження трупа та надиктував протокол. Вбивцю вислідили (він зрадився цим, що почав стріляти на авто жандармів з Ружомберка). Його окружили і вбили. На моє щастя, це сталося вже на терені району Ружомберок і там йшов вже лікар з Ружомберка.

Вернувся я додому фізично й душевно змучений. Я

завжди глибоко переживаю ось такі людські трагедії. Розповів я Люсі про мою дорогу пішки зо жандармами та про мій страх.

— Як бачиш, кажу, я не є героєм.

— Ти добре зробив, каже Люся. “Береженого Бог береже” каже прислів’я.

Кілька днів після цієї трагедії, мене знову страшенно налякав один пацієнт. Цього вечора я пішов скоренько спати, бо був дуже змучений. Около одинадцятої хтось дзвонить. Вискакую з ліжка та біжу отворити. Знаю, що це або післанець, щоб йти до хворого або сам хворий ще прийшов до мене. Відчиняю двері із переляку роблю кілька кроків дозад. Мужчина з розпатланим волоссям, з широко отвореним ротом, вимахує руками і щось кричить.

— Збожеволів! думаю собі. Але бачу, що він показує на свій рот.

Врешті я догадався та поставив діагнозу: люксія щелепи. Втихомирюю себе і пацієнта... Одночасно мій мозок інтензивно працює, щоб собі пригадати поступ редукації. Практично я ще ніколи не мав нагоди редукувати ось таку люксію. Але теорію я не забув. Перед очі висувається рисунок з книжки: пацієнт сидить на кріслі та держиться його обома руками. Лікар перед ним, руки в устах пацієнта. А текст каже: тиснути пальцями на останні кутні зуби (моляри), а останніми пальцями тиснути задню частину щелепи до переду. Це все я побачив в дзеркалі мого мозку і стараюся заспокоїти пацієнта:

— Не бійтеся! Все дамо до порядку. Ось прошу собі тут сісти!

Але операція не є така легка в практиці, як в книжці. Як тільки я почав тиснути пальцями моляри, пацієнт пустив крісло та вхопив мене за руки. При цьому кричить, як скажений. Дивлюсь на нього та констатую, що це сильний чоловік, має добре розвинені м’язи, особливо м’язи лица.

— Так воно не піде, кажу сам до себе. Треба би було зробити наркозу. Але сам не встиг. Треба інакше. Даю більшу дозу міорелаксансу і за двадцять мінут мені пощастило редукувати (цебто дати на місце) щелепу.

— Слава Богові святому! кажу по-українському на голос.

Пацієнт дякує та усміхається.

— Як вам це сталося?

— Я так сильно позіхав.

Сталися в нашій житті дві важливі події: ми здобули чотирикімнатне мешкання та купили старе авто. Є це події мате-

різального характеру, але мають вони велике значення на цілий наш душевний стан. В цій кутику, в котрій нам прийшлося до тепер жити, Люся моя страшенно терпіла. Я весь час в праці, а вона з двома дітьми самісенька в цій кімнатці без сонця. Отже ми дійсно та дослівно це чотирикімнатне помешкання здобули. Влада почала реорганізувати шкільництво. Декотрі класи католицьких шкіл злучили з євангелістичними, інші перейшли до т. зв. Міщанської школи. За цією школою, на шкільному подвір'ю поставили дерев'яні бараки. Це все тому, щоб могли звільнити місце для новооплянованої школи, котра має бути вибудована за потоком, напроти католицької церкви. Це, як кажуть, панотець Трстенскі подав такий плян. Він знає психіку людини. Вже сам погляд на церкву, чи то зі шкільного вікна, чи подорозі до школи чи зі школи, підносить думки людини якось вище.. Щоб звільнити це місце, треба збурияти дві старі шкільні будови. Одну ось вже збурили, а другу ми здобули, хоч дочасно, на наше помешкання. Пан Бешеньовскі, вчитель і кантор, сміється з нас, кажучи, що він би там не хотів мешкати. Думаю, що це в нього, тільки психологічний момент. Він же в цій будові довгі роки навчав крикляву дітвору.

— Смійся, думаю собі, але чотири кіпнати, кухня, город — це для нас велика річ. Крім цього це одинока можливість. В Кубіні покищо нічого не будеється. Уряди мають багато праці зі своїми реорганізаціями, словакізаціями, а підприємства що перейшли з чеських або жидівських рук до словацьких, ще не мають часу персонально та фінансово спам'ятатися. З приватних бачив я, що на "Медзіградніку" хтось будує хату. Чув також, що старий Дудаш з Медзіградного хоче поставити ще один поверх над домом своєї дочки (вдови по ветеринарнім лікарові) Прокопової. Але це тільки пляни. Отже переселюємося до старої школи, за потоком.

І нашою старою, маленькою автомашиною дуже тішимося. Є це "Прага-Бебі", котру відпродав мені ружомберський підприємець. Кароль Крайц, що працює шефом-механіком у Яновіца, дав мені цю машину до порядку кажучи:

— "Звікнете сі, пан доктор, а будете мати з неї радість".

Цей самий пан Крайц дав мені кілька лекцій їзди та знання мотора і я здав шеферські іспити. Моя їзда автом є ще дуже непевна і помаленька. Вчора я не міг рушитися з місця. Не знаю, чи це всі свічки не працювали, чи якась інша була причина, словом мотор йшов, а авто стояло на місці. На моє нещастя бачу, що Д-р Гомоля наближається. Він показує мені руками, що треба робити. Нарешті авто рушило, ні, вискочило з місця. Я, весь червоний від сорому, не мав ані часу йому закивати на поздоровлення. Ну, нічого, мушу собі звикнути, як ка-

же пан Крайц. Головне, що можу навідувати хворих скоріше, а цим дуже часто і успішніше. Це є для мене велика потіха. Отже, як кажу, ці дві події — помешкання та авто — мають благодійний вплив на наш душевний стан. Але одна якось дивна річ закаламутила наше задоволення з мешкання. Ми мусіли ці чотири кімнати заповнити. Отже купили на часткові сплати спальню. Інж. Закуштуї “зложив” в нашім так зв. сальоні свої фотелі, бо переходив на друге працівне місце і не мав де їх дати. Ми докупили там одне стареньке, в страшнім розладді фортепіяно.. Грати на нім абсолютно не далось. Моя Люся, зі своїм т. зв. абсолютним слухом, хотіла заграти кілька акордів, але аж відскочила та заткала собі вуха. Було мені дуже неприємно, бо це я купив це фортепіяно, кажучи, що це розладдя хтось нам направить. Поставили ми його до кута, обтерли перох та дивимосся, як воно гордо вилискується.

— Лишім ми покищо в спокої, кажу моїй Люсі. Я когось знайду, щоб дав до порядку.

Але фортепіяно не хотіло спокійно стояти. Около півночі ми аж підскочили на нових постелях: фортепіяно почало грати дивні акорди.

— Що це за нечиста сила грає на фортепіяно? кажу та дивлюся на жінку.

— Не знаю, каже Люся. Але можливо, це тільки нам причулося.

Втім знову дивні акорди.. Я вискочив з ліжка. Потихесенько зайшов до сальону та засвітив світло: сальон пустий, фортепіяно вилискується на світлі. Лятаю та пробую заснути. Де там! Знову неприємні акорди на фортепіяні.. Ще тихше йду до сальону і засвічую: нікого і нічого. Приближуюся до фортепіяно і несміло підношу віко... З криком пускаю віко та відскакую. дві миші скачуть прямо до мене.

— Холера би вас пібрала та й з мишами, кричу.

— Що це? питає налякана Люся.

— Миші!

— Де?

— У фортепіяно.

Люся крикнула та білкою вискочила на постіль.

Ми-сироти зійшлися знову
на похорон одного з нас..
Етнічну нашу так основу
толочить час, з'їдає час...

Написав я оцих чотири рядки в мойому візитному блок-но-тесі після похорону одного нашого земляка. Був це лікар, жонатий з дочкою пані Іжофовой. Його ім'я і місце праці я забув. Після смерті, привезли його до Дольного Кубіна, щоб тут похоронити. Каже пані Іжофова, що він бажав собі бути похороненим після нашого обряду. Показалося, що він православний. Православного священика-українця тут ніде немає. Піддаю думку, щоб звернутися до греко-католицького священика о. Сірка, котрий втік зі мною з Карпатської України та провадить душпастирську працю між нашими десь на Східній Словаччині. На нашу потіху, о. Сірко обіцяв приїхати зі словами:

— Чи він православний чи католик — неважне. Головне, що він українець, тому треба його похоронити після нашого обряду.

На похорон зішлись не тільки українці. Прийшла й ціла мадярська колонія з Дольного Кубіна та околиць. Це тому, що родина І ж о ф — мадяри. Всі вони залишки мадярської колонізації. Є тут Д-р прав Юлько Кубіні з дружиною, Юрій Коляр з Лештін, пані Банцікова з Лештін, пані Марія Бульова, пані Сентмікльові (з гакенкрайцом" на плащі) та інші, котрих я ані не знаю. Ми — українці згорнулися біля о. Сірка. Крім цих, котрих я вже знаю, приїхав з Ружомберка Д-р Василь Васильків з дружиною. Почалася Панахида. З нас автоматично зробився хор. Інж. Цісар та Д-р Васильків — це прекрасні баритони. Пані Магда Цісар дуже гарний сопран. Я тягну тенором. Після Панахиди, йдемо за труною та продовжуємо співати. Чудове (здається Щопенове?) "Со святими упокой, Христе, душу раба твого"... несеться Кубіном. Цікаві Кубініці також згуртувалися та йдуть за нами.

— Що це за священик? Що це за спів? чути всюди питання.

А інші: — Почуєте, як наш доктор співає? Треба його заангажувати до нашого церковного хору!

На цвинтарі, о. Сірко виголосив сумну, але патріотичну проповідь. Ми, як звичайно закінчили похорон нашою традиційною піснею:

— "Чуєш, брате, мій!?"

Цікава є наша родина: Люся швайцарка з так зв. "Суїс Романд", цебто з французькою рідною мовою, французькою культурою. Скінчила разом зі мною медицину. Я загальну, а вона зубну. З любови до мене покинула свою батьківщину, свою рідню, своє звання. Я — українець. Живемо в словацькій морі. Діти наші (Дорці вже чотири роки, а Маріяночці два і пів року) вже навчилися по-словацькому між дітьми і вже починають між собою говорити по-словацькому. За всі жертви, котрі Люся

принесла ради мене, я хочу, щоб вона хоч дома, в нашій вузькій родині, чулася трошки дійсно дома. Ось тому говорю дома по-французькому. І дітей наганяю, щоб не забули своєї матірньої мови. Але одночасно не хочу, щоб Люся забула українську мову, котру вивчила ще в Женеві. Також хочу, щоб діти нею говорили. Це ж їхня батьківська мова. Треба чути цей "Вавилон", щоб засміятися. На практиці це виглядає так, що говоримо по-французькому, але казочки для дітей та пісні — це вже по-українському. Вулиця і церква — словацькі і школа буде словацька. Ввечір, коли діти йдуть до ліжка, Дорця просить:

— Татку, казочку!

— "Був собі дід і баба, починаю. А була в них курочка ряба. І знесла та курочка яєчко. Не простеньке, золотеньке. Дід бив, бив, не розбив. Баба била, била, не розбила. Надбігла мишка, хвостиком махнула, яєчко впало і розбилосся. Дід плаче, баба плаче, а курочка кудкудаче..."

При другім ліжечку Люся співає Мар'яноччі колискову пісню. Яку? думаєте. Українську! Слухайте:" Ой ходив сон коло вікон, а дрімота коло плота. Питається сон дрімоти: де ми будем ночувати? Де хатина тепленькая, де дитина маленькая. Там ми будем ночувати, дитиночку колисати."

Люся моя знає всі наші пісні, котрі я співаю. А знаю я їх дуже багато і ввесь час співаю.

До Оравського Підзамку вже не ходжу. Там прийшов Д-р Ч'ямпор. Є це т. зв. "репатріант" зі земель забораних мадярами. Забрали вони дуже багато, відкраяли Словаччині найурожайніщу низину. Сміються, що в Братиславі є заборонено грати на гармонії, щоб не переступити границі. Я маю дуже багато роботи й без Підзамку. Каса Хворих розрослася. Приняли молодих урядників прийняли для мене медсестру. Є це Марія Кельова, худеньке, шупле дівча, без парамедичної кваліфікації. Але парамедичною роботою дуже цікавиться і я думаю, що зроблю з неї медсестру. Відносно мене самого, пацієнти вже пізнали мої якості та мої слабості. Знають, що я нікому не відмовлю візити і тому кличуть, чи хвороба вимагає цієї візити, чи ні. Вчора була неділя. Я, як звичайно, йду з жінкою та дітьми на Богослуження. Саме пан каплан (молодий священик — помічник пароха) витолощує запальну проповідь. Якесь дівчина шепче мені до вуха:

— Пан Доктор, кличуть вас до хворого.

Потихесенько виходжу з церкви:

— До якого хворого?

— Це пані Гана Стикова мене післала, щоб ви йшли чим скоріше.

Знаю, що пані Гана Стикова все переборщує. Це ко-

лишня артистка театру та колишня красуня. Відкинула женихів, остала старою дівкою та всю свою останню енергію виливає на піклування своїх стареньких батьків.

— Можливо мозкова атака або слабкість серця, думаю, та біжу на перший поверх недалекого дому на Гв'ездославовім майдані. Пані Гана вже жде мене при отворених дверях:

— Пан доктор, моя мама має таке страшне "затвердження" (запор), що я вже дала їй три клістири і ці нічого не помогли.

Я зблід від гніву.

— Робить вона собі кпини з мене чи що? Я затиснув зуби і голосом спокійним, але твердим кажу їй:

— Дайте їй ще четвертий! Обертаюся і вертаюся до церкви.

Пан каплан Врбовскі ще продовжує проповідь. Він бачив, як мене закликали, догадався, що це до хворого і тепер бачить, що я вернувся. Не знаю, чи це ця нагода піддала йому думку пригадати своїм овечкам другу головну заповідь любови:

— В нашім щоденнім житті не сміємо ніколи забувати дві головні заповіді любови! Перша: "Люби Господа Бога твого цілим серцем твоїм, цілою твоєю душею, цілою твоєю силою і всіми твоїми думками". А друга подібна до неї:

"Люби ближнього твого, як себе самого!" Хто з нас практикує оці заповіді? Хто прибігає з поміччю до свого ближнього, коли цей є в нужді, в хоробі? Є звання, котре мусимо назвати покликанням. Це є лікарське звання. Лікар жертвує своє ріднине життя, свій нічний відпочинок і біжить з поміччю до хворого.

Мене залляв страшний сором і жаль. Каяття за мій вчинок стиснуло мене за горло, до очей виступили сльози. Після Служби Божої, я пішов подивитися на мою хвору. Пані Гана Стикова усміхнена каже:

— Після четвертого клістира, все є в порядку.

Страху, плачу і крику, а при цьому і болю... Це наша Мар'яночка торанила собі ніжку, чалапаючи босоніж в потоку. Дорця, побачивши стільки крові Мар'яночки на руки та несе до моєї ординації. Вода з кров'ю тече по нозі, з ноги по хіднику, по сходах. Вся дітвора, що гралася з Мар'янкою, біжить за нею. Кожне з них скривило обличчя, якби також від болю. Дав я на рану стерильний компрес. Люся держить, щоб задержати кроволиття. За цей час я приготавляю для анестезії та шиття рани. Вся дітвора, з Дорцею на чолі, жде перед дверима з цікавістю та страхом.

— Не бійся, Мар'яночко, кажу їй. Татко все направить.

Тільки не плач! Знаєш всі діти тебе ждуть і слухають, чи ти плакатимеш.

— Але це болить, хлипає дівчинка.

— Перестане, не бійся!

Ліся почала їй розказувати, як вона собі раз також поранила ногу і не плакала, бо тато на неї кричав, чому там лізла. За цей час я зробив меншу анестезію та зашив ранку. Мар'яночка горда, що видержала цю маленьку операцію, усміхається до дітей, що дивляться на неї, як на героїню.

Цього вечора не треба їй було співати. Вона, біднячисько, змучена оцим переживанням, заснула майже без вечері.

Обов'язки державного районного лікаря є широкі, хоч дадуться висказати одним реченням: старання о здоров'я населення в районі та о гігієну його середовища. Ці всі здоровельні профілактичні праці, котрі мали би робити (пізніше здоровельні кадри доповнилися) педіатер, гігієнік, гінеколог, фтізіолог тощо, мусить тепер виконувати районний лікар сам. Роблю запобіжні щеплення проти туберкульозу немовлят та шкільної дітвори, профілактичні щеплення проти інших інфекційних хвороб, як поліомієліт, віспа варіоля, дифтерія. Роблю рентгенологічні огляди шкільної дітвори та старших, проваджу порадишно вагітних жінок та постнатальну порадишу. Крім цього до моїх обов'язків належить також піклування о гігієнічний стан санітарних заряджень готелів, корчм, пекарень, м'ясних крамниць тощо. Час від часу йдемо з громадським поліціантом Пуцком або Матвієм Бушою на перегляд. В корчмах йдемо зараз за т. зв. пульт. Там сміття, брудні ручки, миски. Вода, з котрій кочмар вмиває пивні склянки, це піниста юшка. Докорляю корчмареві, поліціант записує та прозить покаранням. Сьогодні переглядаємо пекарні. Перед пекарнею Рібара стоїть саме віз. Старий погонич Гечко (з т. зв. "Оравських млинів") накладає на нього свіжий хліб. Правдоподібно повезе до касарень. Дивлюсь, а дошки на цім драбинястім возі ще мокрі від недавно скиненого гною.

— Що ви робите, пане Гечко? питаю.

— А що не бачите, пане докторе? Та хліб укладаю.

— Я бачу добре, але ви не бачите. Чому укладаєте хліб до гною? Не могли ви дати на віз чисті дошки або якийсь папір підложити?

— Я вже не мав часу. Пан Рібар кричить, щоб я спішився.

Виходить товстий старий Рібар:

— Гечко, що ви там дискутуєте? Поспішайте! кричить по-чеському. (Він чех).

Тут вже поліціант показує свій авторитет:

— Подивіться до якого воза дає Гечко хліб!

Старий товстун зм'як.

— Це його діло. Чому на таким возі приїхав?

Скінчилося це тим, що молодий Рібар та його дружина принесли в'язанку старих часописів та підстелили під хліб.

Беру поліціанта до авта та гордо їдемо через цілий Кубін аж на нижній кінець. Тут пекар Йосиф Марета має пекарню. Їдемо прямо до пекарні. Марета сидить на долівці, ноги в ямі, що є перед самою печею. Вибирає свіжі, запашні буханці хліба та кладе рядком на долівку.

— Слава Ісусу Христу! поздоровляю. (Марета — побожна людина і всіх ось так здоровить.)

— Слава на віки.

— Поможі Боже!

— Дякую! відповідає Марета, але вже строгішим голо-
сом, побачивши поліціанта.

Поліціант лютеран. Він радий, що може католика погні-
вати.

— Чому даєте хліб на долівку? То ми маємо їсти ось
такий запаскуджений хліб?

Марета видіз з ями, держучи лопату в руках, наче спис.

— Таким дармоїдам, як ви, пане поліціант, і такого хлі-
ба є шкода. "Працтеса мі одт'яльто, лебо та лопата буде на ва-
шей главе" (забирайтеся звідси, бо ця лопата буде на вашій
голові)! Сказав це Марета у великому подразненню.

Поліціант почервонів від злості. Я знайшовся в дуже
неприємній ситуації. Бачу, що пекар є нервова людина, ко-
тра може бути готова на все.

— Не гнівайтесь, пане Марета, кажу. Ми виконуємо
наш обов'язок. Я бачу, що ви є дуже добрий пекар. Оці пре-
красні хліби свідчать про це. Знаю також, що ви є чесна та
щира людина. А, як така, мусить вслухати правду та при-
няти її з покірною добротою християнина.

Марета положив лопату на землю.

— А що може статися тому хлібові на оцій чистій землі?

— Ця земля не є вже така чиста, як ви собі думаете. По-
дивіться ось тут є слід від ваших власних черевик. Ви перед
тим були в них в стайні чи на городі і принесли на підодшвах
бактерії якоїсь заразливої хвороби тифу чи холери. Бактерії
тифу чи т. зв. вібріон холери дістануться ось так на ваш гар-
ний хліб. Хтось з ваших покупців заразиться і важко захво-
ріє або й помре. Коли ви про ось це все не знали, ви були
"убогий духом" і не мали гріху. Але тепер я вам це все поясню-
ю, щоб запобігти хворобам. Якщо будете дальше ось так про-

довжувати і хтось заразитися, ви берете великий гріх на душу. Ви грішите проти п'ятої заповіді Божої, в котрій говориться, щоб не заподіяти нікому шкоди на здоров'ї, не тільки убити кого.

Марета, як побожна людина, скорився.

— Де ж цей хліб маю давати?

— Дайте на долівку чисті дошки і на них кладіть хліб!

Не люблю я робити ось таких переглядів. На моє нещастя, немає під цю пору ветеринаря в Дольнім Кубині. Мушу йти на бійню та зробити перегляд м'яса. Принесли мені вже й печатку, котрою маю штамплювати здорове, бездоганне м'ясо, призначене на продаж.

— Головонько моя бідна, кажу я своїй Люсі. Я навіть не вмію відрізнити волового м'яса від свинячого.

— Як то так?

— Я цим ніколи не цікавився.

— Ну, я тебе навчу, каже Люся сміючись.

— А ти вмієш відрізнити м'яса?

— Та як би я не вміла. Мій тато, як знаєш, був по фаху м'ясник. А брат Генрик ще тепер ним є. Я добре на м'ясі розуміюся.

Пішли ми до м'ясника п. Ходака (всі його кликали "оцко" Ходак).

— Пане Ходак, кажу йому. Я хотів би подивитися на ваші склади м'яса. Я знаю, що ви маєте взірцеві м'яса. Це мені послужить дійсно, як взірець при перегляді інших м'ясарень в районі.

Ходак трошки здивувався, але каже:

— Я вам з охотою покажу.

Отглядаємо, а Люся мені потихенько по-французькому пояснює, що це за м'ясо та якої якості. При однім мені каже:

— Оце є волове м'ясо, але дійсно під пса чи краще для пса.

Я кажу на голос м'ясників:

— Як бачу, ви також маєте м'яса різної якості.

М'ясник здивувався і каже:

— Це м'ясо було призначене для вояків, але військовий лікар його не прийняв. Отже піде на "фаш'рки" (січене м'ясо). З часником та цибулею будуть добрі та смачні.

Люся купила кусник гарного волового м'яса. Я подякував "Оцкові", поздоровив його сина Андрія та невістку Кляру, що не розуміли, чому я роблю ось такий перегляд та ще й з жінкою, і відійшов. На другий день я, при асистенції поліціанта Бушу, переглянув суверенно всі м'яса в бійні, поштамплював та пішов все-таки зі страхом додому, щоб і я не згрі-

шив проти п'ятої заповіді.

Моя Люся є не тільки працююча і мудра (здавала іспити на максимальні вислідки), але є також розсудлива. Вона бере з розумінням факт, що лікар не може завжди прийти на час на обід чи на вечерю, що його кличуть пацієнти хоч в яку пору доби, що дружина лікаря мусить бути дуже часто сама з дітьми дома ітд. Але деколи й її терпеливість прорветься. Як я сьогодні, четвертий вечір підряд, збирався йти на сходини тепер СЧХ (Словацького червоного хреста), Люся мені почала докоряти:

— Вже четвертий вечір підряд, що ти мене лишаєш саму з дітьми дома. Ти вважаєш це за нормальне?

— Ні! Я знаю, що це не нормальне. Але скажи мені, що маю власне робити?

— Ти не смієш брати стільки надпрацівних обов'язків. Подивися, ти набрав на себе стільки, як віл на роги. Псуєш собі здоров'я, занедбуєш родину, занедбуєш виховання дітей. Тільки почисли свої обов'язки та мимопрацівні заангажування, а побачиш, що це є абсурдне. Я знаю, що ти маєш добру волю до всякої праці, але є це немислиме, щоб ти це все здолав: крім району, Каси хворих, функції ревізного лікаря, здоровельного директора Каси хворих на три райони, ти є лікарем Словацьких залізниць на Ораву, лікарем Спортового клубу в Дольнім Кубіні, лікарем пожарників, шкільним лікарем, лікарем пре — і постнатальних порадень, ведеш курси першої помочі сестер СЧХ та інше, про котре я собі тепер ані не пригадую... Ти думаєш, що інший лікар не є здібний цього робити? Чому окружний лікар не візьме на себе щось з тих функцій або прімар лікарні? Вони звалили на тебе оці всі функції, бо за них не дають ані сотика..

— Ти маєш, Люсю, правду. Постараюся щось з того скинути, а то так, щоб і вовк був ситий і коза ціла.

Здоровельні курси для сестер Сл. червоного хреста та пожарників, як бачу, є дуже важливі. Пожежа війни кріпшає на силі та шириться все дальше і дальше. Шалений "Юберменш" пожирає все навкруги. З часописів та з радія довідуємося, що німецькі війська окупували Данію, розбили опір Норвегії, перейшли через Бельгію та Люксембург та напали на Францію. В червні здався Париж, а новий французький уряд підписав капітуляцію. Німці є певні своєї перемоги. Вони бундючно поводяться та дивляться на всіх згори. Багатьох словаків вдалося їм переконати, що вони т. зв. "Фольксдойче". Навіть мадярка пані Сентмікльонші приголюсилася за німку. Вона довідалася, що моя Люся є роджена Гайм. Значить вона мусить бути німка. Бідна Люся! Її батько, як вона сама

каже, не м'г бачити німців ані на образку. Коли Люся заперечила, кажучи, що її батько є швайцар, а мати французенка, пані Сентмікльюші прямо нагнівалася. Очевидно, що моє поставлення лікаря не дозволило їй бути з нами на воєнній нозі. Тимбільше, що вона живе в однім помешканні (має свою кімнату) з пані Бульовою. А пані Бульова є властителькою цього дому та є моєю пацієнткою і великою прихильницею нашої родини. Вона, як кажуть злі язики, будши вчителькою за мадярської ери, кричала на дітей, коли вони говорили між собою по-словацькому. Але від цього часу минуло багато років і її почуття змінилися. Вона є визначним членом Глінкової народної партії, сидить в церкві в першій лавці та першому місці. Якби хтось, не знаючи, що це її місце, сів собі там, вона без церемонії його вижене. Кажуть, що вона свій дім написала католицькій церкві. Отже, коли така визначна особа є моєю пацієнткою та приятелькою родини, це не будь-що. Щоб показати свою приязнь, вона наказала, щоб ми її кликали "тетю", цебто тіткою. Одже пані Сентмікльюші є даліше з нами дуже мила, хоч Люся завжди остала для неї "Францеззіні"). Зі мною та Люсею говорить виключно по-німецькому. Коли споминає когось з мешканців Кубіна, а він є жид, вона мусить підкреслити "дідер Юде". Для жидів настала дійсно сумна епоха. Ще недавно, коли ми приїхали до Дольного Кубіна, жидівська молодь не усвідомлювала собі (або навмисно) свого положення і ходила галасливо по вулицях, взявшись по чотирьох за рамена. Треба було зійти з хідника, щоб їх оминати. Тепер притихли, поховалися. Як хтось мусить вийти на вулицю, йде, знизивши голову, з великою, жовтою зорею на грудях. Поздоровишся, а вона чи він тихесенько відповість, як би дивувалися, що хтось не боїться їх здоровити. Це прямо жахливе. Зустрічаю пані Бальгову. Здоровлю її та хочу запитатися, як мається її синок Петер, котрого саме лікую. Вона втікає.

— Почекайте! Хочу знати, як є вашому синкові?!

— Ви не боїтеся зі мною прилюдно говорити, пане докторе?

— Чому боятися? питаю.

— Прошу подивитися, каже і показує на свою зорю.

— Будьте горді, пані! Дивіться! німці носять свій "га-кекрайц", словаки свій "дьойхрест", а ви носите гордо вашу Давидову зорю!

Пані Бальгова сумно усміхнулася, подала мені руку і пішла. Я собі думаю:

— Цікаво було б, як би нам москалі наказали носити наш "тризуб" і то навіть тим всім "хахлам", що їм підлабузнюються. Так настала би примусова свідомість свого національно-

го “Я”! Так я собі думаю; але ми з Люсею мусіли предложити наші документи про наше “арійське” походження. Яка іронія! Двадцяте століття, а тут людина переслідує людину, бо вона є “арійського” чи “неарійського” походження.

З тими жовтими зорями не було би ще велике лихо для жидів. Та тут починається, як бачу, щось гірше. На натиск німців, словацькі уряди починають брати молодих жидів до так зв. працівних таборів. Багато жидів втікають. Та ховаються, інші йдуть до шпиталів на різні операції (найчастіше сліпої кишки), ще інші приносять лікарські potwierдження про лихий стан здоров'я.

Сьогодні дав я вже кільком моїм пацієнтам-жидам лікарське potwierдження про хворобливий стан здоров'я; але закликали мене ще розслідувати хворобу мого колеги — молодого асистента Др. Леднера з Велічної. Я його зрентгеновав та сконстатував специфічні зміни (правдоподібно старшого характеру) на легенях. Очевидно, що я признав його нездібним до фізичної праці. Він подивився на мене такими вдячними очима, що я здається цього погляду ніколи не забуду. Сумна моя душа, як бачу оці події. А роблять їх так звані культурні, цивілізовані люди в Європі.

В житті лікаря бувають всілякі ситуації. Деколи страх та непевність перемінюються в радість та сатисфакцію. Деколи біль знаходиться в такій комічній формі, що викликає нестримний сміх. Ось Слухайте, що мені сталося: Сьогодні рано закликали мене до старшого хворого. Прослідкував цього старого мужчину та встановив діагнозу: нагале запалення сечового міхура та сечоводу. Приписав я йому ліки та ще й з поясненням: — оці пігулки брати три рази денно з водою після їдженнє. А оці супозиторії (свічки) є проти болю. Їх треба дати до прямої кишки. —

Спокійно поспішив я додому. Але десть за пів години прибіг по мене задиханий післанець:

— Пане докторе! йдіть мерщій до мого дідуся, бо є зле!

Що з ним сталося?

— Не знаю, але дуже стопне та кричить.

Біжу з язиком на бороді, а моя лікарська фантазія працює:

— Мозкова емболія? Атак серця?

Прибігаю, відчиняю двері: старий клячить на постелі, стара держить перед ним нічник... Як тільки мене побачив, почав кричати:

— Що ви мені приписали? Це для коня, а не для людини! Я оцю холеру затесав... аж тоді мені пощастило її встроми... а тепер з нею ані там, ані звідтам, а вона палить вогня-

ми... Я цього не витримаю..

— Та де ви цю свічку встромили?

— Та до “конечника”, так як ви мені казали.

Я вхопився за голову... Ціле оце непорозуміння вийшло зі словацької анатомічної номенклатури. Пряма кишка називається по-словацькому “конечник”, цебто кінцева частина тіла. Пацієнт мій не знав анатомічної назви. Для нього кінцева частина тіла є задня і передня. Тому що його болить передня, він дав свічку до передньої...

Ця подія, хоч болюча для пацієнта, так мене розвеселила, що, я ще за свіжого враження, написав увечорі (по-словацькому) віршованого фейлетона та назвав його “Конечник”. Цей віршований фейлетон надрукували в часописі “Словенсько лікар”. Він мав великий успіх. Цілі роки його декламували, на закінченні курсів, лікарі і медсестри).

Помилки при вживанні ліків є досить часті. Тому і лікарі, і аптикарі мусять дуже вважати, чи пацієнти їх зрозуміли. Такі помилки можуть деколи бути катастрофічні, деколи проходять без більших наслідків. Ось приклад: Закликає мене пані Ролікова (вони мають крамницю з харчовими продуктами) до свого хворого сінка. Констатую у нього вітряну віспу та приписую (між іншим два ліки: мікстуру проти кашлю, гарячки, кровообіг ітд., а другий проти надмірного ґноєнні вісп'яних міхурчиків — це є Ксильоль. Під мікстурою написав я: 5 разів денно одну кавову ложечку. Під Ксильольом. три рази денно 10 крапель. Незадовго телефонує мені пані Ролікова, щоб я прийшов чим скоріше, бо дитина дуситься. Прибігаю і бачу, що дитина не дуситься, але має попалений язик та горло. Держить уста отворені та плаче-плаче.

— Дитина сама щось випила або ви їй дали щось?

— Оцю медицину, що ви приписали.

— Прошу показати пляшку!

Жінка паказує Ксильоль.

— Та з цієї медицини треба дати тільки 10 крапель до води і так випити.

— Тут є написано, що 5 разів денно одну кавову ложечку.

Дивлюся, дійсно! А на другій пляшечці — 3 рази денно 10 крапель. Йду я до аптики з обома пляшками. Аптикар Кон прочитав свої наліпки та й каже:

— Обі наліпки я написав нараз. При наліплюванні помилково перемінив пляшки. Кажуть, що “errare humanum est”, але є це надзвичайно неприємна річ.

Дивлюсь на пана Кона: в нього камізелька розрізана в горішній часті на знак смутку. Помер в нього батько. Та є

ще інша причина його душевного розсіяння: він є жид. Знає він, що його дні ось тут в аптиці і взагалі на волі може він, як старий аптикар, робить вже автоматично? І тому тут сталася оця неприємна помилка. На щастя, хлопчик скоренько виздоровів.

Кажуть, що біда не ходить по горах але ходить по людях. Вчора ввечорі телефонують мені зі Жашкова, щоб я там негайно б'г, бо там стався страшний випадок. Телефоную корчмар та оповідає, що сталося. Я дав корчмареві вказівки, що має робити, а сам пустився автом через Парніцу аж над саму Ораву, що ділить парніцькі поля від жашківських. На березі жде мене вже перевізник з човном. Вода в Ораві висока і прудка несе наш човен "долів рікою" (як кажуть наші гуцули). Але перевізник знає своє діло. Керує човен з водою, але так, що ми все наближаємося до другого берега. Врешті причадили таких три кілометри нижче села. Ну, тепер спіш'м! Село Жашків довге, як пісня. І візник молодий і я молодий, летимо, наче на крилах. Ось і корчма! Повно людей, крику і плачу.. Музики держать сумно свої інструменти. Люди розступаються і ведуть мене до бічної кімнати. На долівці юнак веє у крові. Дивлюсь — мертвий. Жандарми з Парніці оповідають, що сталося: це новобранці влаштували оці вечорниці. Завтра мають відійти до війська. Мертвий юнак посварився з другим за дівчину. Почали битися. Цей другий, гарячої циганської крові, вибив ножа та зранив його в околиці лівої ключиці. Ранка була невеличка, але хлопець дуже скоренько блід і зів'яв, як рожа на морозі, хоч жінки приклали йому на цю рану перев'язь.

При оглядинах сконстатував я, що у нього була поранена підключна б'ючка. В ось таким випадку дозволяється, при першій допомозі, встромити палець до рани і притиснути поранену артерію та таким способом задержати кроволиття. Цього жінки не зробили і хлопця не захоронили.

Сталися дві події, котрі зранили моє національне почуття: перша підчас візиту президента Д-р Йозефа Тіса друга підчас доповіді патра Мюлера.

Президент Тісо, підчас якоїсь подорожі, вступив і до Дольного Кубіна. При Бістерцеькім мості зійшлися всі дольнокубінські уряди, шкільна молодь та сила-силенна людей привітати свого президента. І я, як районний лікар, прийшов та став біля окружного лікаря. Над'їхала ціла каравана авт. Ось з одного виступає сам президент: середнього росту, округлішої корпуленції, з ковнірцем священика. Скидає чорний капелюх (волосся на щітинку") і вітається з головними представниками окружного та міського урядів. Виголошуються

привітальні патріотичні промови. Потім починає говорити президент. Дякує за таке сердечне привітання та переходить на актуальну політичну тему. Говорить плинно, енергійно, наче дійсно з амвону. Пригадує, що дякувати треба Богові за свободу та власну державу." Хоч, мовляв, нашу батьківщину обкрадали, вона є життєздатна. Що більше сталася тепер майже монолітною, чисто словацькою державою. Цих кілька соток "руснаків" можемо вивезти на "гноїзчаку" (драбинястим возі, в котрім возять гній). Страшенно мене заболіли ці слова словацького президента (Хай йому Бог відпустить, бо він згинув героїською смертю за свою батьківщину!).

— Вивозити з власної, прадідівської землі? Та ж ці "руснаки" живуть тут від найдавніших часів нашої історії. Як би ви, пане президенте, заглянули до ранньої історії Закарпаття та теперішньої т. зв. Східної Словаччини, ви би довідалися, що ще близько 4000 рр. до Хр., за Буківської культури, первісне населення цієї області мало споріднення з Трипільською культурою центральної України і mimo всіх завоювань остало на місці, як субстратна верства. Де були тоді словаки? І оця галузь українського народу, оці "руснаки", за гріхи та сварні наслідників Великого Володимира, дісталися під ярмо мадярів. Цілі століття биті, понижувані, експлуатовані мадярами та іншими наїздниками, видержали! І як диференційна національна одиниця боролася, разом зі словаками, проти мадярського поневолення... А тепер хочете їх вивезти, ви — президент християнсько-католицької держави?

Президент скінчив свою "проповідь", підніс правицю та крикнув: "На страж!" "На страж!" закричали сотні голосів. Музика гримнула національний гімн: Всі підходили: "Гей, словаці, еште наша словенська реч ж'є. Еште наше верне срдце за наш народ біє. Жіє, жіє дух словенські, буде жіть на векі, гром а пекло, марне ваше проті нам су взтекі!"... Я стою, наче приголомшений. Коли гімн скінчився, каже мені Д-р Гомоля:

— Чому не співаєте?

— Не змію.

— Треба навчитися!

Як я вже спімнув, друга подія, котра мене зворушила, була доповідь патра Мюлера. Цю доповідь влаштували в Культурнім католицьк'ім домі, (переробленого та реновованого з голю і корчми). Величезна саля набита людьми. Католики прийшли з обов'язку, а лютерани з цікавості. Патер Мюлер домінікан, дуже знаний в словацьких кругах, як католицький публіцист, проповідник та ідеолог. Я також впхався до салі та сів до другої лавки, зараз за кубінською католицькою елітою. Монсенйор (дістав вже цей титул) Трстенскі привітав шановного

прелегента та передав йому слово. Патер Мюлер, в білій домніканській рясі, почав свою доповідь. Говорить плинно, енергійно, з патосом. Видно ясно зміст його доповіді та проповіді: — ми, словаки є тепер панамі на нашій землі, в нашій батьківщині. Особливо ми — римокатолики можемо собі тепер тупнути ногою, бо за нами є правда і за нами є право. Наш нарід собі це усвідомлює. Навіть найнижчі верстви знають вартість нашої римокатолицької віри. Ось маленький приклад: вчора ждав я в Гуменнім в одній корчмі на автобус і був свідком одної дискусії. Два селяни. Один наш римокатолик, другий “руснак.” Дискусія велася на тему віри і була дуже жива. Врешті наш римокатолик йому каже: “нашу віру заложив Христос, а вашу хто?” Руснак мовчав.

Патер Мюлер говорив ще довго, але я вже його не слухав. Мене так боліло серце над долею нашого народу, що аж дихання зробилося важким.

— Коли вже раз ми моглимемо “тупнути” собі? Вертіло в голові питання. А коли патер Мюлер скінчив і стихли оплески я підніс руку, що хочу говорити. Я чув аж в скронях биття мого серця.

— Пан доктор Качалуба хоче щось запитатися, каже монсенйор Трстенскі.

— Прошу, каже патер Мюлер.

— Прошу вибачити, кажу, звертаючись до публіки, я не вмю так гарно говорити, як шановний прелегент, але все-таки я хочу взяти в оборону цього нещасливого руснака.

А тепер обертаюся прямо до патра Мюлера і кажу:

— Не знаю, що би сказав святий отець — папа римський, коли би почув вашу, отче, доповідь. Ви з вашим гіпер-римо-католицизмом розбиваєте єдність католицької церкви. Я не дивуюся, що цей руснак мовчав. Що ж він міг сказати на глупоту вашого римо-католика. Кожний розумний знає, що наш Спаситель Ісус Христос є начало всього християнства, всіх християнських церков. А що торкається римо-католицького обряду, це ж один з багатьох обрядів. Є обряд греко-католицький, українсько-католицький, коптсько-католицький, вірмено-католицький та інші, але всі вони визнають папу римського головою церкви, наслідником Петра. Ось це мав знати ваш римо-католик з Гуменного, отче!

Я сів. Лице мені горіло, руки тряслися. Патер Мюлер встав, блідий, як ціле його тіло. Оплески в залі гучніші, як після його довгої доповіді. Монсенйор Трстенскі починає щось говорити, але пан канонік Гребач встає і каже:

— Доктор Качалуба має правду. Я думаю, що патер Мюлер так зле не думав, але зле сказав відносно того руснака

і того римо-католика.

Виходячи з залі, після закінчення, багато людей прийшло мені стиснути руку. Навіть старий циган-музикант Будаї стискає мені руку і каже:

— “Добре сте то поведаль, пан доктор”.

— Пан доктор, ти любиш гори? питає мене М'шко Медзіградський (ми собі з ним тикаєм).

— Та як би не любив.

— Ти вже був в Рогачах?

— Ні, не був.

— Ходи з нами. Маємо прецінь два вихідні дні.

— Хто ще йде?

— Ціла партія: Яно Безек, Яно Рірман, Д-р Новак, старий тягляк та ще деякі.

— Добре, але я би йшов з родиною.

— Можеш. Жінку та дітей лишиш на хаті, а ми підемо на вершини.

В суботу пообіді вибираємся з жінкою та дітьми на довшу прогулянку. Наше маленьке авто мчить по гладкій асфальтовій дорозі (це вже німці мостили) через Оравський Підзамок, обі Леготи, Седлядську Дубову, Длгу, Квіву в напрямі на Подб'ель. Люся звертає увагу на дерев'яні доми, особливо в Седлядській Дубовій та Длгій. Всі вони подібні один до другого, стоять, як вулії рядом по обох боках дороги. Дуже чепурні, з помальованими вікнами. Перед декотрими — квіти. Минаєм і криниці з високими журавлями. А ось і Подб'ель. Тут треба вважати, бо прийде закрут на дорозу, що веде до Рогачів — гір високих і пишних, пасма Західніх Татрів. Ось закрут і дорога, бита, але не асфальтова. Веде понад т. зв. Студений потік аж до типічного підгірського села Габовка. Здалека вже видніє вежа церкви.

— Ось до цієї церкви вернемося завтра рано на Богослуження, кажу Люсі.

— А де будемо ночувати? Діти вже змучені. Бачиш Мар'яночка заснула.

— Це вже не буде далеко. Ще переїдемо через Зуберець, а там ген під горами буде так звана “Хата на Зверовке”. Там нам пан Медзіградські замовив нічліг.

Сонце вже хилилося до гір, коли ми доїхали до цієї хати. Велика, дерев'яна хата, на мурованих основах, з простою верандою, влаштованою на ідальню. Сідаємо за грубі дерев'яні столи і ждемо, що нам дадуть на вечеру. Приносять типічне словацьке їдло — галушки з бриндзею та зі шкварками. Дуже смачні. Я голодний і їм аж, як то кажуть, за вухом тріщить. Люся і діти не звиклі на таку страву. Попро-

сив я господаря, щоб їм зробив омлет. Після вечері йдемо до призначеної нам кімнати і лягаємо спати. На жаль за хвилину діти починають плакати, а ми з Люсею також неспокійні, бо щось кусає. Засвічуємо світло і стверджуємо велику кількість бліх. Погана була наша ніч. (ДДТ-порошку я ще поді не мав). Вранці вмиваємо дітей та самі вмиваємося та натираємося алькоголем з моєї "першої помочі" та ідемо до церкви до Габовки. Після Богослуження ідемо даліше. Минаємо "гарну" хату "На зверовке" та обережно, дуже мало-доступною полевою та лісною дорогою наближаємося до підніжжя Рогачів. Але приїхали до місця, де вже далі абсолютно не здасться. Липаємо тут авто та йдемо пішки понад бурхливий гірський потік. Кришталева вода журчить, шумить та п'їниться перескакуючи скальні брили. На березі тут і там розрита земля дикими кабанами. Я на нещастя це заважив на голос.

— А вони небезпечні для нас? питає Дорця.

— Як би тут були, були би небезпечні. Але їх тут тепер немає. Вони злякалися торожкотіння нашого авта і повтікали десь далеко.

— А як би так прийшли сюди, що би ти, татку, зробив?

— Я би всіх вас повисаджував на дерево, а потім сам би видряпався.

Ну, правда. Вони також полохливі. Вони нападають на людину тільки тоді, коли дуже роздражнені або поранені.

Люся не каже ані слова, але весь час розглядається. Вже ані не любить веселим потоком, ані зеленню. Держить дітей за руки і звинно переступає оголені коріння дерев. Я несу наплечник, ташку та топирцем вимахую приспівуючи: "Гей хто в лісі, озовися! Та викрешем вогня, та Закурим люльку не журися!" І Люся і діти повеселішали.

Ось кінець ліса. Виходимо на полонину залиту сонцем.

— Сюди! Сюди! почуємо голоси.

Підносимо голови та бачимо в далечі хату а перед нею людей, що вимахають до нас руками.

— Це так звана "Тятлякова хата" кажу. А ці люди — це ціле товариство, що нас запросило сюди.

— Сюди вже дикі кабани не прийдуть, татку? питає Дорця.

— Ні не прийдуть, кажу та сміюся до Люсі. Наші бідні діти весь час думали про кабанів.

Вітаємося з веселими молодими людьми.

— А ви, діточки, каже Яно Різман, не змучені йти пішки?

— Ми не є змучені, каже Дорця. Ми бачили ями, вириті дикими кабанам.

— І боялися?

— Трошечки, але татко нас би висадив на дерева...

— Ну, ходіть щось з'їсти та відпочити після такої подорожі горами, каже Мішко Медзіградскі.

На веранду вийшов пан Тятляк:

— Вітайте! Вітайте!

— Дякую, відповідаю; Бачиш, Люсю і ви — діточки, це той вуйко, що приложив найбільше рук та розуму при будові оцеї гарної хати.

Пан Тятляк усміхається та гладить ріденьке, сиве волосся.

— Мусите все оглянути, а тоді скажете, чи вам подобається. А тепер треба наїстися та відпочити, бо завтра раненько підемо до гір, на хребти оцих велетнів.

Коли ввечорі ми положили дітей спати і зійшли до т. зв. "обівачки" цебто свого рода салону і побачили, як ціле товариство забавляється, я пригадав собі слова пана Тятляка, що "треба відпочити, бо підемо до гір".

— Гарний відпочинок!

— "На здоров'є", пан доктор, кричить Яно Безек та підносить склянку з вином. Сідайте обое між нас!

Сідаємо. Нам наливвають вина. Ми з Люсею не п'ємо. Люся з дієтичних причин, а я зі звички. Колись був пластуном і держу абстиненцію дотепер. Та тут не сміємо відмовитися. Товариство вже трошки, як кажуть словаки, має під шапкою і не можемо його образити. Підносимо склянки та повторюємо всім: "на здоров'є" Люся каже мені потихенько: — я йду спати, а ти мусиш ще лишитися. А на голос:

— Мушу подивитися на дітей... Вибачте!

Склянки наливаються частіше. Але вино їх не задоволює. Словаки зникли пити "твердіші" напої.

— "Донес тей боровічкі"! кричить на господаря хати д-р (прав) Новак.

Яно Різман вже й без "боровічки" починає:

"Іде Фурман долінов, а збойніці бучінов.

Почкай, фурман, нешбай, штірі коне віпрягай"

Ціле товариство підхопило і повільна пісня поплила, крізь отворені вікна до гір. А гори відгомонам відповіли... Це ж тут зродилася оця давня пісня. Ще за часів словацьких т. зв. "збойніков", з легендарним Юрком Яношіком. Вони боролися проти мадярських поміщиків; подібно, як наші опришки,

з Микотою Довбушем на чолі, проти польських поміщиків.

Як тільки остання строфка пісні скінчилася, Габанік вже починає другу: "Соботенка іде, чоже ма є по ней. Цеста зарубана фраєр'вочке моей"... Я знаю ці всі словацькі народні пісні і тягну сильним тенором аж стіни трясуться. Але боровічка робить своє. Ціле товариство вже добре піднапите і взагалі ані не спостерігає, що я не п'ю. Співаю та бухаю кулаком до дубового стола так як всі.

— Доктор! кричить Оргонік, якусь веселішу пісню!

Я починаю дуже словами улюблену так зв. "східно-словацьку":

"Гдзе ті пойдзеш, пойдзем і я, — пойдземе до мліна. Опітами ще млінара, чо там за новіна: колешка ще обрацаю, пшенічка ще меле-меле, моя міла ще відава, пойдзем на вешеле"... Всі співають та б'ють до такту... Я помаленько висуюся з лавки та втікаю до нашої спальні на першій поверсі.

Люся не спить.

— Як ти від них освободився?

— Вони вже всі п'яні; ані не спостерегли. А ти не спиш?

— При таких раві не дасться спати, каже Люся.

Не знаю, чи вони ще довго веселилися, бо я, змучений, негайно заснув. Здавалося мені, що я тільки заснув, а тут вже пан Тятляк кличе трубкою на зібрання. Скоренько вмиваю лице, одягаюся та вибігаю перед хату.

— Доброго ранку, пане докторе! Так ви перший прибігли.

— А вас хто збудив, питаю.

— Та я майже не спав, бо не було коли.

— І хочете йти до гір? Не виспаний?

— Висплюся на другу ніч. Попробую вийти з вами хоч на Особілу.

Люся кличе з вікна:

— Ходи, щось з'їсти, доки вони всі посходяться!

— Я маю в наплечнику. З'їм що дорозі, кажу, але все-таки вибігаю до хати та прощаюся з Люсею і дітьми, що також побудилися.

За хвилину повитазили всі компаньйони. Очі в них червоні, підпухлі; лица бліді аж сірі. Позіхають, вирівнюють спини...

— Так йдемо! каже пан Тятляк і пускається першим.

Киваю ще рукою Люсі, що стоїть у вікні і крокую за п. Тятляком. Вузька стежина через голий вершок веде нас до лісу. Ген над ним видніє, у світанку Особіта. Йдемо мовчки.

Я люблюся горами, а невиспані товариші не мають ані охоти, ані сили на слова. Чути тільки наші кроки по камінній стежці. Ще ми не дійшли до лісу, а трібені гір вже запалилися в обіймах сонця...

— “Дивлюся, аж світає, край неба палає. Соловейко в темнім гаю сонце зустрічає”... рецитую на голос.

— “Чо то доктор враві?” (що це доктор говорить) збудився Павло Габанік.

— Деклямую найбільшого українського поета Тараса Шевченка...

Піднесли ми вище і сонце піднеслося. За лісом колона зупиняється. Пан Тятляк та п. д-р Новак верстаються:

— Ми вас підождемо при хаті, сміються.

Киваємо їм та йдемо даліше. Сонце вже залило всі долини. Над Латаною сріблиться сивий туман, наче хвилі моря. Підношу голову та прижмурюю очі: Воловець, Острі Рогач а Плачліво горять та пишакються своєю величчю на сонці. Моя душа підноситься понад ці верхи ще безконечно вище, а уста шепчуть за польським поетом: “Кеди ранне встаюно зоже, Тоб’є зем’я, Тоб’є може, Тоб’є сьп’ева живіюл вшел’яці, бондз похваляон, Боже В’елькі!” (За неточність прошу вибачити! Цитую реч з пам’яті).

Сьогоднішньої неділі маю дежурну службу. Бігаю від хворого до хворого. Вже був у старого пана Стика, котрий хвалиться, що читає Достоевського в оригіналі, щоб цим проявити своє, мовляв, слов’янофілство, був у старій пані Грекової, що всім голосить, що дитина, котру вона виховує, це є дитина її мужа, був у бувшого вчителя пана Омільяка — нашого сусіда, що має дім у самім трикутнику між Оравою та потоком, був у пана Гркута, що має крамницю з харчовими продуктами на Гв’ездославовім майдані, та був у старій пані Вайсової. Її сина Отта взяли, мовляв, до працівного табору. Фактично їх всіх перевозять до німецьких таборів. Старенька пані майже божеволіє. Весь час питається своєї дочки:

— “Вас іст гайте?” (Шо є сьогодні?).

— “Зонтак, муті.” (Неділя, мамо)

— “Во іст Отто?” (Де є Отто?)

Дочка її потішає, що Отто скоро вернеться; але старенька відчуває, що це не є правда, що вона вже не побачить свого сина.

Даю я хворій ін’єкцію на утихомирення, приписую ліки і зі смутком в душі виходжу. Якийсь голос постійно мені повторює до вуха: “Кров Його на нас і на наших дітях...” (Матей 27).

— Боже Великий! кличу в душі, прости ненаписані в Біблії гріхи нашого українського народу та дай йому волю! Не

допусти, щоб ворог наповняв табори його найкращими синами!

Увечорі кличуть мене до Заскаля. Просять, щоб я привіз з собою також пана каплана (помічний священик пароха), бо хворий хоче висповідатися та заприцашатися. Так довідуюся, що в Заскалі є також католики. Телефоную панові капланові. Каже, щоб його ждав перед приходством з моїм авто. Іду перед приходство і біжу сказати, що я вже тут. Кажуть мені, що пан каплан пішов до церкви. Біжу до церкви. Замкнена. Вертаюся та сідаю в авто на своє місце, кажучи на голос:

— Де в пеклі може бути цей пан каплан?

Тихенький голос зза моїх плечей мені каже:

— Я покищо тут, пане докторе, у вашім авті.

— Прошу вибачити, кажу та скидаю капелюха, бо знаю, що він везе зі собою Найсвятіші Тайни.

При старенькім хворім в Заскалі, священик виконав свій душпастирський обов'язок, а потім я його проглянув та сказав йому, що ще довго він лікуватиметься, поки Господь закликає його до себе.

По дорозі питає мене пан каплан:

— Яку ставите прогнозу у цього старенького "Єлентене"?

— Чому "Єлентене"? питаю.

Пан каплан є зо Бзін, цебто зі сусіднього села, що знаходиться на другім березі Орави і знає добре всі подробиці цієї околиці.

— Раз скочив олень до Орави, каже, саме при селі Заскале. Селяни повибігали та кричали: "Єлень тене (тоне)", цебто олень топитьсся. Від цього часу всіх заскальчанів називають "Єлентене."

Та на цім моя дижурна служба не скінчилася. Над самим ранком кличуть мене до села Княжа і то дуже нагло, бо там зле перебігають злоги. Дійсно, положення дитини в порожни-ні матки було поперечне. Про нормальні пологи не далось ані думати. Зробив я так, як навчився на клініці: Пересунув плід в матці до рівнобіжної ситуації, стягнув одну ніжку, потім другу, а потім помалесенько помагав природі і дитятко прийшло на світ ніжками. При цім воно терпіло. Прийшло на світ аж сине. Вробив я штучне духання і ось дитина почала дихати. Але її здоровельний стан мені не подобається. Дихання не є рівномірне, серденько б'ється неправильно. Боюся, що дитина помре. Даю їй ін'єкцію на посилення серця кажу свою думку батькові дитини, а він каже:

— Щоб тільки не померло неохрещене.

— Я його тепер охрещу, кажу йому, а ви потім, якщо житиме, занесете до церкви.

— А ви можете?

— Можу.

— Ми маємо навіть свячену воду.

— Не мусить бути, але, якщо маєте, тим ліпше. Яке ім'я буде дитини? Ян?

Чоловік приніс свячену воду. Кроплю навхрест свяченою водою голову дитини та вимовляю на голос: "Крещється раб Божий Іван — Ян в ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь!"

Дитина почала сильно плакати та глибоко дихати. І батько і мати дитини дивляться на мене з широко-отвореними очима.

— Дитина охрещена, кажу. Як дасть їй Бог здоров'я, треба, щоб священик доповнив оце моє хрещення церковним обрядом та вписав до метрики.

(Дитина вижила. Потім ще багато разів мені приходилося хрестити новонароджених після нашої українсько-католицької формули).

Прийшов я додому змучений, невиспаний, а тут вже треба йти до ординації Каси хворих.

— Сідай і спокійно снідай! каже моя Люся. Хворі підждуть. Таким темпом довго не видержиш.

— Я тобі потім розповім, кажу до Люсі, як я дитину хрестив; та сідаю за стіл. Ще не допив молока, а вже дзвонить телефон:

— Біжіть, ой, біжіть скоренько. При бістерецьким мості впав один робітник з електричного стовпа і не рухається!

Біжу. Повно людей. Молодий Шікала лежить без пам'яті на землі.

— Його уразив електричний струм, каже стара пані Медзіградська. Я бачила велику іскру, а потім він впав...

Швидко його просліджую: не дихає, серця не чую, зіниці широко отворені, очі стовпом, права рука попалена.

— Що сталося? кричить його товариш, що прибіг від трансформатора. Йой! чому не почекав, доки я зроблю припинення струму? Боже мій! Боже мій!

Я роздягаюся, перевертаю ураженого горілиць та роблю енергійний масаж серця натискаючи одночасно та ритмічно на грудну клітку... Жодного вислідку. Обертаю його та пробую інший метод... Піт з мене тече, руки мліють...

— Робіть ось так, як я, кажу його товаришеві!

Сам тремтячими руками пробую дати ін'єкцію Адреналіну прямо до серця. Здається мені, що затріпалося, але потім знову мертва тишина в грудях. Електричний струм високої напруги забив юнака ураженням нервової та серцево-судинної систем. Ані масаж серця разом зі штучним диханням ні-

чого вже не помогли.

“Береженого. Бог береже”, каже прислів’я.

Кличуть мене до Вішнього Кубіна до хворої дочки старого Йозефа Фігулі. Авто моє в ремонті. Беру паличку до рук та вибираюся пішки. Минаю так зв. вишний кінець Кубіна і вже здалека видніють Скальки над Вишнім Кубіном. Над ними вліво пишається Великий Хоч. Ген над Острою Скалою кружать кані та кавки. Є кінець жнив. Усі поля та узбіччя прикрасилися, позачісувалися рядами кіп. Над цим всім горить серпнєве сонце. Вимахую паличкою та швидко крокую, любуючись Божою красою. Ось і Вишний Кубін. Невеличке, але славне село. Тут побачив світ найбільший словацький поет Павло Орсаг Гв’ездослав. Оця прекрасна природа викресала в його душі поетичну іскру, котру потім так хотіли мадяри запалити для себе. Але їм це не вдалося. Читав я, що Янко Матушка та вчитель Медзіградський з Дольного Кубіна післали йому до Кежмарку, де він продовжував студії, Сладковичову “Маріну”. А ця поема пригадала йому хто він та чия в ньому кров пливе.

— Гей, гей, думаю я собі. Як би так були захоронили нашого Гоголя! А потім дальших сотні та тисячі культурних працівників, котрих нам вкрали москалі.

Думки мої літають птахами від минулого, через теперішнє, до майбутнього. Шепотом повторюю собі: “Встане Україна і розвіє тьму неволі”... Але літають також мої очі. Ось по правій стороні вулиці старий, стильовий дім з господарством та городом. Це є т. зв. “Каштель” родини Кубіні. За ним роздоріжжя: дорога вправо веде до Ясенової, де народився словацький клясик-прозаїк Мартін Кукучін (власним ім’ям Матей Бенцур), по званні лікар, а вліво продовжує Вішні Кубін. Продовжую далі вліво, але мої думки блискавично перелітають недавно прочитане про Кукучіна. Він також мав свою дуже різноманітну Одісею. Студіював в Празі, Лінці та Відні. Практикував, як лікар на острові Брач, потім перейшов майже цілу Полудневу Америку, побував якийсь час дома, на Словаччині, а помер в хорватських купелях Ліпик.

— А є словацьким клясиком, думаю собі, бо весь час і всюди носив в крові і душі любов до свого народу і своєї рідної батьківщини.

— Добрий день, пан доктор! здоровить мене вже здалека старий маленький, товстенький корчмар Мешко.

— Добридень! відповідаю.

— Куди так прямуєте? Хто є хворий тут в нашім селі?

— Ось тут, напроти вас.

— Хто ж там є хворий?

— Побачимо, кажу та прямую через малий місток до дому старого Фігулі. Я вже знаю, що ось ці два сусіди-конкуренти, не дуже любляться. І один, і другий мають маленьку корчму. А ця корчма є причиною незгоди.

Старий Фігулі сидить на порозі і курить люльку. Він мене бачив, що я говорив з Мешком і тому ані не встав мене привітати.

— Добридень, відповів на мое поздоровлення та додав: “Чакам вас, пан доктор. Дцера ма горучку”.

— Пані Гацекова у вас? питаю (цебто його замужня дочка).

— Ні! Ця молодша, з Братислави.

Привітала мене пані, Фігулі. Старенька згорблена жінка, з усміхом на беззубих устах. Тільки глибокі, зеленкаві очі кажуть, що це була колись красна жінка. Перевела мене через простору кімнату, з двома довгими столами, лавками та кріслами, до меншої бічної кімнати, в котрій лежить хвора дочка.

В правім куті лежить на постелі молода жінка та усміхається. Темнокаштанове волосся різко контрастує з білим, ледь-ледь заружовілим, лицем. Повні уста закроїлися в приймний усміх. Але найбільше маркантне — це її очі — дзеркало материних, але ще з молодю, яскравою, іскристою зеленню.

— Це є пан доктор Качалуба, Маргіто, представляє мене пані Фігулі. А це наша дочка з Братислави — Маргіта. Її муж — наш зять є теж лікар. Можливо про нього чули. Він називається Шустер. Є очним лікарем — спеціалістом.

— Вітайте! пане докторе! каже пані Маргіта. Як бачите, мої мама вже все вам про нас розказали.

— Добре зробили. Я вже не мушу робити т. зв. родинної анамнези.

Оглянув я хвору, приписав ліки.

— Прошу ще вісти, пане докторе, каже хвора. Мамо! принесіть панові докторові вина.

— Дуже дякують. Я не п'ю.

— Так каву.

— Прошу.

— Я чула, що ви українець.

— Так, українець.

— Я з великим захопленням читала в перекладі “Беркута” Івана Франка та деякі поеми Тараса Шевченка.

— Як це так, що Ви так цікавитесь літературою, навіть закордонною?

— Це ж мое звання.

— Вчителя літератури?

— Ні? Я є письменниця.

— Я починаю шукати в моїй голові, чи не читав я щось Шустера. Не знаходжу. Як звичайно, червонію на лиці та титаюся:

— Ви пишете під своїм ім'ям чи під псевдом?

— Під своїми дівочим ім'ям.

— Ах, так. Я недавно читав в літературнім часописі уривок роману "Три каштанові коні" від Марґіти Фігулі. Це ваше?

Тепер пані Марґіта почервоніла, як гівонія. Її очі за-
лалилися вогнями.

— Так, це мій роман. Скажу Йожкові (мій муж), щоб приніс сюди кілька примірників. Я хочу вам один подарувати, бо бачу, що й ви цікавитесь літературою.

Допиваю каву та збираюся відходити.

— Почекайте! Підвезуть вас, каже мати Фігулі. Вже запрягають коня.

— Маю до вас одно питання, каже пані Марґіта. Як звучить українська мова? Скажіть мені щось по-українському!

— Ви читали Івана Франка. Отже я вам зачитую дещо з його поезій:

"Народе мій замучений, розбитий, мов паралітик той на роздорожжю"...

Деклямую першу строфку з прологу до Мойсея.

— Здається мені, що я все зрозуміла, каже пані Марґіта. Це гарно. Аж мій грип зменшив свої пюгані скоботання в горлі.

— Віз готовий, каже мати Фігулі, входячи до кімнати.

Прощаюся з пані Марґітою та бажаю їй скорого видужання та успіхів в дальшій праці. Так познайомився я з Марґітою Фігулі. (Я її ще багато разів лікував. Вона мені дарувала всі свої твори з дедикцією і ми ще часто дискутували на літературні теми. Її найбільший твір — це роман "Вавилон" в трьох томах).

Я найшовся в небезпечній громадсько-правній ситуації. Мій польський паспорт, до якого є вписана також моя Люся та діти, стався негодящим. Реченець його платности скінчився. Продовжити немає кому, бо Польща перестала існувати як держава. Раджуся я з моєю дружиною, що робити.

— Иди, каже Люся на Міський Уряд та запитайся їх що маєш робити?

Йду я на Міський Уряд та пояснюю старостові Польчі-
коні мою неприємну ситуацію. Цей вислухав мене та каже:

Знаєте, пане докторе, ми собі вас цінимо та дуже цінимо вашу жертвенну працю для здоров'я наших громадян. Тому, що я вас вже знаю, говоритиму з вами щиро відверто.

Польща не діє. Генеральний гувернемент є частиною великонімецького райху (по-слов. "Вельконемецькей ріше"). Отже ви є фактично горожанином цього райху. З цим можуть бути неприємності, навіть військового характеру. Маєте ви всі документи ваші та вашої дружини?

— Маю.

— Отже принесіть всі документи, а ми вам напишемо прохання о міське та державне громадянство Словацької Республіки.

Я точно так зробив і за рекордний час дістав, разом з моєю дружиною та дітьми, державне словацьке громадянство з так зв. приналежністю до громади-міста Дольний Кубін. Національність моя остала українська. Очевидно, що з тим прийшли не тільки вигоди, але й обов'язки словацького громадянина. Першусього кличуть мене до відводу (асентерунку). Дір Гомоля, на чолі відводної комісії, триумфально усміхається, а я, червоний аж по коріння волосся, роздягаюся до гола.

— "Так що с ним уробіме? каже сміючись. Менуємо го ігнєдь генералом?"

Відвели та дали до так зв. "залоги", беручи до уваги мій вік.

— Так стався, я кажу моїй Люсі, не тільки словацьким громадянином, але також словацьким вояком.

— Щоб тільки не взяли тебе до війська.

— Ні! Вже дали книжку т. зв. залогового вояка. Словаччинна не веде війни, отже немає небезпеки, щоб мене закликали.

Не мав я часу передискутувати з Лусею про наше положення, бо ось дзвонить телефон, щоб я негайно біг до хворого Фредіто Вайса, бо з ним є дуже зле.

— Це є той зубний технік, пояснюю Люсі, що конвертував на католицизм. Його словацькі уряди не примушують дотепер носити давидову зорю. Він ходить до церкви і з отвореного ковнірця сорочки все блистить в нього золотий хрестик.

Біжу пішки, бо він живе недалеко, зараз за синагогою, при кінці Гвездославоного майдану. Бушує страшна буря. Грім за громом таракочке, блискавки перешивають небо і сліплять. Держу сильно свою парасолку, а проми так б'ють, що нехотючи аж присідаю при кожному ударі. Добігаю, а з Вайсом є дійсно зле. Його величезне і хворе серце згубило свій ритм. Б'ється нервово і скоро, кидається, в судорогах аж підносить грудну клітку. Хворий ціанотичний, лапає дихання, випльовує піну.

— "З нічого ніч" каже мені перериваним голосом. Цим

хоче сказати, що ця серцева криза прийшла без жодної екстерної причини. Діагноза ясна. Йдеться о нагале ослаблення вже хворого серця (правдоподібно важкий інфаркт) з наступним акутним едемом легень. Роблю все, що є в моїх силах: ін'єкція одна, друга, третя десята. Бачу, що хворий тратить час до часу свідомість. Смерть починає накривати своїм чорним крилом його очі. Даю інтравенузну ін'єкцію та кричу йому до вуха:

— Жалуйте зі серця за всі ваші гріхи! Повторюйте: Єжішу! Мілосерденство!" (Ісусе! Милосердя!)

Хворий отворив очі, його уста скривилися в усміх, а тихий голос повторив мої слова. Серце скорчилося ще раз і затихло...

Вертаюся я додому, як то збите щеня. Ледве волочу ноги. Якесь глибоке почуття безсилля залягло мою душу.

— Проти смерті немає лікаря, шепче мені якийсь голос.

— Це я знаю, відповідаю майже на голос. Але навіть тоді бути лікарем?

— Щоб змирнити та усунути болі, допомогти там, де природа зробила аномалію, де організм людини є ще в стані життяздібності.

— Та ж Фреді Вайс був ще молодою людиною, бунтується моя думка.

— Але ти найліпше знаєш, шепче мені голос, що його серце було в спеціально хворім стані. Тут вистарчив один розлогий інфаркт, щоб покінчити життя.

Зпоза грубих хмар заглянув місяць. Цілий Гв'ездослав майдан роз'яснився. Глибока нічна тишина. Глибоко вдихую оравське повітря, сполокане ще й бурею. Нараз чую кроки. Якесь темна постать наближається від проходу між "Славією" та рогом дому вчителя Балду.

— "Похвалені будь Єжіш Крістус! (Слава Ісусу Христу).

— "На веки, амен", відповідаю.

— Це ви, пане докторе?

— Я, пан фарар.

— Я вибрався до п. Вайса. Пані Вайсова телефонувала.

— Я саме йду від нього. Він помер. Не мусите спішитися!

Тут я сказав священникові про свої почуття.

— Ви зробили все, що було в людських силах, каже. Є Божя воля, щоб він покинув оцю нашу тимчасову батьківщину та перейшов до вічності. Будьте спокійні! Я йду ще зробити йому "останнє миропомазання" на вічну дорогу.

Йду понад потоком, що аж дуситься від повноти каде-

мутної післядощевої води. Вже здалека бачу, що в моїй ординації світитися. Почуття безсилля уступило, а на його місце з'явилося почуття непевності.

— Що там мене жде? питаю сам себе та приспішую ходу.

Цікаво, що я завжди маю якесь дивне почуття перед поставленням діагнози, перед першим поглядом на рану. Деколи, розвиваючи закривавлену хустинку чи примітивний бандаж, проходить мене дрож, аж доки не бачу саму рану. Тоді вже спокійно беруся до роботи. Так і тут. Жде мене товстенька, молода пані з мужем. Він сидить, а вона стоїть, держачись його.

— Хто є хворий? питаю.

— Та моя жінка.

— Чому ж вона хоч не сяде на крісло.

— Не може.

— Що, болять її так дуже крижі?

— Ні, каже вже сама хвора. Мені сталося нещастя. Я собі, сідаючи, вбила гачкувальний гачок до задньої частини тіла.

Дивлюся, з гілютеального м'язу стирчить грубша часть довгого гачка. Таких 5 см. в м'язі.

— Ми пробували витягнути, каже чоловік, але кожний рух викликає страшні болі, держить.

Оглядаю судини. Розрізати аж так глибоко м'яз? шрам zdeформує цілу околицю. Даю жінці ін'єкцію на втихомирення болів та пробую помалесенько крутити та витягати гачок. Тривало це довго, але з великою терпеливістю хворої та моєю, гачок я витягнув, непоранивши нічого. Хвора радіє, а я задоволений з успіху, йду хоч на годинку відпочити.

Вже від довшого часу лікою одного досить молодого хворого на так зв. "склерозіс мультіплекс", цебто по-нашому в точному перекладі. на розповсюджене стужавіння. Ходжу до нього до села Поруба, де він живе, та даю ін'єкції, мобілізую спаралізовані долішні кінцівки, приписую різні ліки... Позитивного вислідку немає. Є це хвороба нервової системи, яка характеризується присутністю дрібних ушкоджень склерозного характеру, розкинутих в котрім будь місці цілої нервової системи. Може знаходитися в мозку, мозочку, мозковім стовбурі. Нервову сіру речовину ця хвороба лишає в спокою. Хворобний процес нападає головню оболонки навколо нервових волокон; так що на початку хвороби, котра прогресує поштовхами, функція нервових волокон не є порушена. Коли ті поштовхи повторюються частіше, хвороба усталюється і то з численними та відмінними симптомами, залежить від пошкоджених місць нервової системи. У мого па-

цієнта головним симптомом є параліч долішніх кінцівок, так звана "параплетія". Етіологія, цебто причина хвороби не є ще знана. Ось тому і лікування є важке. Родині хворого я пояснив оце сумне та безвиглядне положення. Самого хворого потішаю, підкріплюю на душі та симптоматичним лікуванням на тілі. Сьогодні кличуть мене, бо, мовляв, стан хворого нагло згіршився. Післанець нічого ближче не знає. Ідучи до Поруби, не можу звільнитися від всяких припущень, що з ним могло статися? Його основна хвороба прогресує прецінь помалу, думаю собі. Ну, врешті вступаю до хати. Його жінка та старі батьки стоять при постелі та відповідають на моє поздоровлення не підносячи очей. Лице хворого дуже бліде, уста сині.

— Що сталося? питаю.

— Нещастя, пане докторе, каже жінка. Прошу подивитися!

Відкриває хворого. Дивлюся, ціла долішня частина тіла та кінцівки покриті високими, жовтими міхурами.

— Попалення, кажу. Яким способом дійшло до таких опіків?

— Це не є опіки, це не є попалення.

— Це є опіки! Але скажіть мені, що сталося!

— Прошу не гніватися, пане докторе! Мій муж впав до такого глибокого відчаю, такої душевної депресії, що ми вже не знали, що маємо робити. Одна жінка порадила нам закопати його до овечого гною. Оце ми й зробили. Він в нім сидів тільки дві години, а ось що сталося..

— До овечого гною? Ви збожеволіли чи що? кричу з болем серця, Ця проклята знатниця та ви самі будете відповідати за його життя!

І жінка і родичі пустилися до плачу.. а я до роботи. Та всі мої турботи, всі ліки, всі ін'єкції нічого не помогли. Отрута цілого організму амоніаком та іншими сірчанокислими речовинами була так велика, що його, і так вже хворе серце, не видержало..

Дуже мене гнівають оці знахарі та знахарки чи краще по-нашому знатники та знатиці. А їх знайдете всюди. Навіть у найкультурніших народах. Хвора людина є схильна повірити хоч кому, щоб тільки уздоровитися. З цієї спеціальної психологічної тенденції користають всілякі шахраї та заробляють. Очевидно, що багато людей цілком добродушно радять хворим. Ось послухайте що говорять пацієнти вже в початковій лікарні. Кожний другому радить або краще один другому радить, ждучи на лікарську раду. Але є небезпечні знатники, хоч собі цього не усвідомлюють. В Дольнім Кубіні є пан Кляйн. Є це старший пан, котрий "направляє" всякі звиhi. Всі кубінські футболісти ходять до нього з колінами. Недавно мав він пех. Одна жінка з села Маятіна привела

до нього десятирічне дівчатко, що впало на лікоть, а лікоть опух. Кляйн помацав лікоть та, як звичайно, каже:

— Лікоть звихнений, але я його направляю.

Хоч дівчатко плакало від болю, він добре покрутив суглобом.

— Аже суглоб є на місці, каже. Все буде в порядку.

Але в порядку не було. Суглоб опух ще більше, біль зміцнівся, гарячка почала трісти всім тілом. Рентгенографічні знімки показали примарне туберкульозне огнище в костях лікідного суглобу та міліярну туберкульозу в легенях. Після маніпуляції знатника, дійшло до так званого гематогенного розсіву хвороби. Сконстатувавши це все, вислав я дівчинку до санаторії у Високих Татрах, де вона, після довгого лікування, видужала. (Тоді ми ще не мали ані ПАС-у (Парааміносалісіл кислота), котрий завів до лікування туберкульози Леман аж 1944 року; ані Стрептоміцину, знайденого також 1944 року Шацом, Бугевою та Ваксманом; ані ІНГС (гідратид ізонікотинової кислоти), (знайденого одночасно в лабораторіях Баєр та Гофман-Ля Рош 1951 року).

Якийсь час сатана нашіптував мені та юдив подати на знатника карне оскарження. Але я це переміг і не піддався цьому нашіптуванню. Лишив я його в спокою. Не лишили однак його в спокою урядові чинники. Взяли його до табору, бо був жид. Про його долю можна додуматися.

Найпопулярнішою знахаркою на цій Ораві, а може навіть на цій Словаччині є так звана “баба з Л’еску”. Є це акушерка зі села Л’есок на Горішній Ораві. Вона лікує все: від депресій аж по коросту. Очевидно всю скалю жіночих недуг. Багато з моїх пацієнток жалується на свою хворобу та невинно признається: — Була я вже і в баби з Л’еску і та нічого не помогла.

А інша тішиться, що я поставив добру діагнозу, кажучи:

— Це напевно оцю хворобу я маю, бо й баба з Л’еску так думала.

Я врешті зробився алергічний на оцю “бабу з Л’еску”. Як котрийсь хворий мені спігне “бабу з Л’еску”, мені аж волосся їжить на голові. Мушу позбирати всю свою силу волі, щоб не показати пацієнтам моїх ображених почувань та продовжувати об’єктивно лікарські оглядини та лікування. Але вчора я не витримав. Привозять мені одну жінку зі зламаною ногою.

— Що вам сталося, питаю?

— Здається мені, що маю зламану ногу, бо не можу ані ступити на неї.

— Ми були з кумою у баби з Л’еску. Вертаючи, пере-

вернулися з возом, бо коні сполохалися авта.

Я почервонів, як рак, від злоти. Мої лікарські почуття заворушилися, наче муравлисько. Крізь стиснені зуби кажу їй:

— Так верніться до баби з Л'еску!

Жінка пустилася до плачу. Її муж пошкрабався за вухом:

— Не гнівайтесь, пане докторе! То наша кума її намовила. Тепер має бабу з Л'еску! Цілий день я змарнував, бабі цілком злишньо гроші заплатив, віз поламав, а вона ще й ногу здамала. Так нас Бог покарав.

Злість мені перейшла. Переглянув я ногу під рентгеном: зламана. Мерсестра Келлова вже принесла бандажі та гіпс. Усміхаючись помагає мені гіпсувати зламану ногу. Вона мене знає. Знає, що я натіваюся, але лікарської помічі не відмовлю нікому.

Коли переїдете села Велична та Парніца, що лежать над Оравою, і скрутите в Парніці прямо на північ, понад бистрий потік — Зазрівка, — в'їдете до прекрасної долини, що веде до великого селища Зазріва. Долина раз широка, раз вузька, пюкручена, поперетинана дерев'яними містками через Зазрівку. По вашій лівій руді височить причілок пасма гір Мала Фатра з Великим Розсутцем, а по правій другий причілок Оравської Мадури з вершком званим Грчова Кечка. Кілька кілометрів від Парниці, де долина ще широка, побачите дім та господарські будинки старого Чаплівіча. Туляться вони до стрімкої стіни гір. Тут вас обов'язково жде чорний пес. Деколи зустрінете високого, худого господаря, що нервовими кроками кудись спішить. Напроти його хати, за потоком та деревами, дерев'яні будинки т. зв. "Оздоровні" для Глінкової молоді. Ціле оце місце називається Лучівна. Саме селище — Зазріва ще кільканадцять кілометрів далше. Воно розкинулося по численних долинах та вершках, зосереджуючися в центрі, де є церква, вищий ступень школи т. зв. Міщанка, крамниці. Кожна з них розлогих садиб має свою назву: Зазріва - В'єла, Зазріва-Гавраня, Зазріва-Плещіва, Зазріва-Разтокі, Зазріва-Козінска. Нелегко тут лікареві знайти хворого. Звичайно кажу, щоб мене ждали в центрі, а звідси вели мене далше. Селище Зазріва — це, як кажуть, республіка сама для себе. Дуже мало зазрівців виїжджає або переселюється. Тут родяться, тут бідують і тут вмирають. В них і ноша своя, і звички свої, і діалект свій. Тверде життя та тверда природа зродила твердих синів. Зазрівці сміливі, гострі та сварливі. Тут не обійдеться без битьки та поранення, а часто й смерті, ані весілля, ані забава. Очевидно, що найчастіше зі зазрів-

цями має до діла суд. З моєї ординації в Касі хворих, я ввесь час бачу цілі процесії зазрівців, як входять чи виходять зі судової будови. Деколи мені приходить давати першу поміч при пораненнях, виписувати посвідчення та навіть йти за свідка чи експерта до суду. Не люблю я ось цих свідчень. Саме вчора мав я там неприємність. Одному побитому газді дав я лікарське свідоцтво про пошкодження на тілі. В цій справі якийсь чужий адвокат жадав положити мені ще кілька питань. Приходжу перед суд. Після звичайних офіційних питань, відповідаю та пояснюю здоровельне пошкодження мого пацієнта. А цей чужий адвокат мені каже:

— Скільки він вам за це заплатив?

— Я не є адвокат, кажу, щоб за кожну дрібницю давав собі платити гроші.

Адвокат зірвався з місця:

— Прошу це записати до протоколу! Це образа судового службовця.

Суддя Фандак, що прийшов до Кубіна після Шімку, заінтерв'ював:

— Нічого не пишійте, каже писареві. Питання пана адвоката — це була нетактна провокація, на котру д-р Качалуба зареагував.

Це було вчора. А десь перед двома тижнями сталися в Зазрівій дві події до котрих я — як лікар — був замішаний. Кажу, десь перед двома тижнями вранці телефонує мені поліція, що мушу йти з ними, бо в Зазрівій сталося вбивство. Під дерев'яною хижою жде нас вже поліція з Парніці. Під вікном, на колоді сидить, закутий в ланцюги, молодий хлопець, може років 18.

— “Ту має врага, а там є обеть” (тут маєте вбивцю, а там є офіра) каже парніцький жандар.

Дивлюся я на вбивцю: хлопчина, блідий, з розпатланим, коротким волоссям, в подертій сорочині, червоними, від плачу та не виспаної ночі, очима. Під цим самим вікном, але в хижі, лежить в калабані крові офіра. Голова розрубана на дві половини. Закривавлений мозок розливається з черепа. Під стіною інструмент вбивства — закривавлена сокира. Йдеться тут про страшну родинну трагедію. Батько вбивці та його молоденької сестри оженився недавно подруге. Його друга жінка привела зі собою старшого вже, нежонатого сина. Оцей почав дуже залицятися до своєї нової нерідної сестри. Коли молоденьке дівча відкинуло його залицяння, він пробував кілька разів взяти її силою. Дівча просило поміч у свого рідного брата. Хлопчина приобіцяв, її боронити, але одночасно мав

величезний страх перед старшим та сильнішим нерідним братом, що знущався над ним на кожному кроці. Цей страшною ночі, коли родичі не були дома, а хлопець вертався від товаришів, почув жажливий крик своєї сестри. Глянув крізь вікно і побачив, як вона бідна борониться від насильства його нерідного брата. Хлопець вхопив сокиру, зарубану до пенька і почав кричати під вікном:

— Лиши її, бо я тебе вб'ю!

— Ти мене вб'єш? Щеня одно! кричить нерідний брат та відчиняє вікно, щоб вискочити та вибити хлопця. Але коли тільки перекинувся через вікно, хлопець рубнув йому сокирою до голови. Цей повалився. В пекельнім страху, щоб старший нерідний брат не піднявся, хлопець рубнув ще раз сокирою. Череп роздвоївся. Хлопець кинув сокиру під стіну і пустився до голосного плачу і крику. Збіглися сусіди і закликали жандармів...

Кілька днів не міг я позбутися з перед очей оцього жахливого образу. Але прийшла ще одна, вже не трагічна, а більше комічна подія і то знову у Зазрівій. Саме мав й дежурну службу, коли прибіг молодий зазрівчан.

Ходіть чимскоріше до мене!

— Що сталося? питаю.

— “Жена тяжко охорева”, каже він зазрівським діалектом. “Ані слова не претрізні, вен стене помаві” (Жінка захворіла. Ані слова не скаже, тільки стогне помаду).

Ідемо до Зазрівой. По дорозі розповідає мені, що минулого року здохла йому корова. Діти остали без молока. Велике це було нещастя для нього.

— Боюся, каже, щоб і з жінкою так не обійшлось.

Я його потішаю, що це не мусить бути аж таке трагічне, але бідний мужичок аж плаче. Врешті доїхали ми до його хати. Поспішно входжу. Дивлюся хвора лежить на постелі, а дві сусідки натирають їй руки та ноги. Кажу, щоб нас лишили самих, поки я перегляну хвору. Переглядаю: молода рум'яна жінка, нормальне дихання, пульс добре чіткий та ритмічний, зіниці нормальні. Нахиляюся до хворої та кажу їй шепотом:

— “Чоже вам, тетко, уж са непачі на томто свете” (Що ж вам, тетю, вже не подобається на цім світі?).

Тут я сам став заскочений. Вона мені також шепотом каже:

— “Старето сом кцева вен настрашїть, вебо втор; прето сом зомрева” (Старого я хотіла тільки налякати, бо є лотр; тому я вмерла).

Вернувся додому, а зараз ввечорі написав віршованого фейлетона про “Хвору зазрівку”. Був він надрукований в

часопис і "Бой о здрав'є", "Словенські лікар" та мав успіх.

Ще 22 червня 1941 року рішенням Гітлер атакувати Радянський Союз. Німецькі війська вдарили на широкому фронті Панцерні дивізії з нечуваною швидкістю прогредують на схід. Гітлерів план "Бліцкриг-у" вдається. Нам показують в кіні, як українські села вітають німецьких вояків, сподіючись, що вони є їхніми визволителями. Якись дивні почуття боряться в моїй душі.

— Це дійсно пригідний момент нашого визволення, каже мені одно почуття. Якщо будуть німці мудрі, дадуть нам можливість воювати та будувати нашу самостійну державу.

Але друге почуття каже:

— Німці великі егоїсти. Вони мають свій плян "Дранг нах Остен" і не будуть вмирати за нашу державу. Тільки пригадай собі, що вони зробили з Карпатською Україною! Там же міг бути місток для творення нашого війська...

До другого мого почуття приклонюється також Люся. Вона їм не вірить.

— Дивися, каже, як вони безцеремонно окупували всі держави навколі!

Ми нетерпеливо слухаємо радіо. Сьогодні мені пощастило зловити Львів. Слухаю, як Ярослав Стецько, своїм спеціальним "Р", проголошує, що "Ді дайче Солдатен зінд унзере Фройнде"... (Німецькі солдати є наші приятелі).

— Побачимо, думаю собі та аж дрожу від непевності, страху та болю за нові терпіння нашого народу.

Мої почуття ще більше зранила сьогодні пані Сентміклоші. Йдемо з Люсею та дітьми до церкви. При пошті зустріли ми тету Буллову та пані Сентміклоші. Ця, як звичайно з "Такенкрайцом" на плащі, вітається з нами плече в долоні та в радості нам каже:

— "Табен зі гегерт? Лемберг іст шон унзер"?

— Так, кажу, ми вже чули, що німецькі війська взяли Львів.

Це її слово "унзер", цебто наш — німецький Львів, болить мене, як рана. Всі наші сусіди кажуть що Львів є їхній. Яким правом?

З таким бурхливими почуттями живу кожний день та працюю. Деколи все-таки сильні іскри надії спалахнуть в мене і я з надхненням виконую свої лікарські обов'язки. Ось саме тепер роблю запобіжне щеплення проти віспи. Діти плачуть аж в ушах лящить. Не помагають мої заспокоєння. Медсестра. придержує руку, дезінфікує місце та заліплює зацеллене левкопластом. Щоб заохотити і себе, і медсестру і

всі мами, я тихо співаю: “А ти поїхав, мене покинув, а я бідна плачу; сплалакала очі, як вдень, так вночі, що і світа не бачу”...

Та після зацеплення оцеї групи дітей не було мені до співу. Саме принесла одна мати дівчинку, однорічну, котру я перед тижнем зацепив проти віспи. На бажання матері, я її зацепив на стегні, мовляв “не буде видно шраму”. Нещастя хотіло, що дитина впала задною частиною тіла до гарячої води. Тепер ціла сідниця — це одна, зацеплена проти віспи, рана. Аж мороз мені проходить тілом.

— Нічого, потішаю я маму. Воно загоїться. Будемо лікувати, як треба і все буде в порядку. Тільки шрам, котрий ви не хотіли бачити на руці, буде на цілій сідниці.

Прийшла також пані Балекова з хлопчиком. Він вже має рік і є монголоїд, цебто народився з хворобою, т. зв. тризомією 21. У таких хворих є 47 хромозомів, а не 46. Після його народження він був дуже слабенький. Його родичі, що мають вже 5 дочок тряслися від страху, щоб єдиний син не вмер. Були моменти, що я ждав кожну хвилю його смерті. На прохання родичів я робив все можливе, щоб його врятувати. Можливо, що Бог дозволив його врятувати від смерті, щоб людям показати, що не завжди вони знають, що є добре. Тілесний і душевний стан хлопчина дуже відсталий.

Старий пан Дудаш вреалізував свій план та витягнув один поверх на домі своєї дочки п. Прокопівної. На перший поверх переселилася властителька — на одну сторону, другу сторону винаймали панові, Шмідові, що має крамницю з матерією, а цілий долішній апартамент винаймали нам. Ми вже від місяця живемо у просторому п'ятикімнатному мешканні. Мешкання гарне та соняшне. Діти мають свою кімнату, в котрій можуть гратися, як хочуть. Гірше є з подвір'ям. Властителька Прокопова постійно на них кричить. Кажуть люди, що вона трохи “гаштеріва”, цебто любить сваритися. Я думаю, що наші відносини будуть добрі. Деколи лікую двох її хлопців. Старший Ярослав вже великий. Молодший Мілош — весело грається з нашими дівчатами.

Війна на сході продовжується. Німці йдуть від успіху до успіху. Багато людей починає вірити, що вони виграють війну. Можливо й тому ряди т. званих “Фольксдойч” помножуються. Вчора ввечері закликали мене до готелю “Славії” лікувати переїзного гостя. Велике було мое здивування, коли я в нім пізнав Д-р Різдорфера, в німецькій уніформі з “гакен-крайцом” на рукаві. Біднячесько не може від болю ані рухатися. Терпить так зв. люмбо-ісхіятичним синдромом, цебто запалом сидячого нерву. Він іде з дружиною до Львова організувати, мовляв, здоровельну службу. І мене намовляв їха-

ти лікувати своїх людей. Величезна спокуса! Але я заангажований тут. Хотів я дещо ближче довідатися про стосунки у нас дома, про відношення німців до нашого населення, але не далось говорити. Яно Дудаш — син старого Дудаша з Медзиградного, піднапився і весь час обіймав Д-р Різдорфера, що, мовляв, ми всі брати ітп. Думаю, що йому цього не простять його співвірники-лютерани, котрі ненавидять німців. Але у п'яного все прощене.

Десь перед роком, на прохання жіночих організацій Кубіна, держав я доповідь про так звану Кнавс-Оджінову теорію. Вона потягає на усталенні часу, в котрім жінка є природно неплідна. Я собі позичив був з природознавчого відділу гімназії різні табулі та образи та старався чим ясніше пояснити моїм слухачкам цю теорію. Тим більше, що вона є згідна з християнською мораллю. Показав я на образах анатомію жіночих статевих органів та пояснив їхню функцію. Особливо подрібно спинився я на овуляції, цебто виходу з яєчника жінки готової до запліднення яйцеклітини. Ці яйцеклітини розвиваються в особливих утворах яєчника т. зв. граафових пухирчиках. При стимуляції гонадотропного гормону гіпофізи, яйцеклітина дозріває. Граафів пухирчик розривається, а яйцеклітина випадає та дістається до лійки маткової труби. Це діється в міжменструальний період, цебто між 7-м і 14-м днями після менструації. Коли в цім часі доходить до статевого акту, настає запліднення. Чоловічі статеві клітини, цебто сперматозоїди поспішають за жіночими статевими органами в напрямі лійки маткової труби. Тут вони зустрічають жіночу яйцеклітину. Найсильніший та найшвидший сперматозоїд пробивається першим до середини яйцеклітини. Ось це є саме запліднення.

Пояснив я дальше моїм слухачкам, що при плануванні запліднення та вагітності, треба, після оцеї Кнавс-Оджінової теорії, обмежити статеві акти до днів природної неплідності жінки, цебто тоді коли не є овуляція. Овуляцію дається відгадати підвищенням температури у жінки.

Не знаю, чи мої слухачки мене добре не зрозуміли або якась інша причина настала, досить, що цього року народилося в Дол. Кубіні два рази стільки дітей, як за минулі роки.

**
*

Сьогодні неділя. Ми є запрошені в гості до панства Васильківих. Д-р Василь Васильків є тепер предсідником суду в Ружомберку. Походить він з бойківщини. Сміючись він все про себе говорить: "Та я бойко. Для мене воли є "вольи", так як ми дома говорили. "Він є від мене багато старший, але

казав, щоб ми собі тикали, бо "ми земляки". Я йому недавно показав мої лікарські фейлетони, надруковані в словацьких лікарських часописах. Він подивився та каже:

— Є це добре, але не є це наше. Ти, Михайле, не

— Я вже над цим думав, кажу; але пишу прямо з "живого", про моїх пацієнтів. Я вживаю деколи їхні цілі вирази. Це майже гріх не записати.

— Я тебе розумію. Тим більше, що ти маєш "жилку" до писання. Але все-таки пиши радше по-нашому! Ти ж сам мені говорив, що вже гімназистом, а потім студентом, писав. Треба буде заглянути до Пряшева, чи там дещо не виходить.

Я послухав Василя і почав знову писати по-українськи, хоч не маю де друкувати. Біда, що не маю жодних українських книжок, жодного словника.

— Мушу якимось способом довідатися, чи в Пряшеві щось нашого не виходить, думаю собі їдучи авто до Ружомберка. Переїхали ми Валашску Дубову. Перед в'їздом до Лікавської долини бачимо на дорозі гурт людей. Моя лікарська совість каже: — щось мусіло тут статися. Може хтось потребує лікарської помочі. Задержуємося, виходимо, з авта. В рові лежить мотоциклет, а принім молодий хлопець.

— О, пан доктор! Пізнав мене. Це мій пацієнт. — Бачите, що мені сталося!

Люди розступилися. Переглядаю і бачу, що має зламану ліву ногу в стегні.

— Маєш зламану ногу, хлопче. Але не бійся! Все буде добре.

До мене приблизилися два молоді мужі. Один з них каже:

— Ми тут оба також лікарі. Ми вже поставили діагносту, що є зламана нога. Але не знаємо, що тут в полі з ним почати. Треба було дати ногу до шини, але де її взяти?

Я оглянувся навколо. Бачу на узбіччі т.зв. "хрести," на котрих сушилося сіно.

— Ось це буде й шина, думаю собі. — Хто би мені приніс дві дощини з тамтого поля? кажу на голос.

Два хлопці вже побігли, а наша Дорця за ними. За хвилинку дошки були тут. Довшу дав я аж під пахвју, а коротшу на внутрішню сторону ноги. Хлопців шаль та пояс вжив я на звязання дощок до ноги. Оба лікарі мені помагали. На наше превелике щастя, над'їхав вантажник (грузовик). Ми його задержали:

— Не могли б ви завезти ось цього хлопця до лікарні в Ружомберку? Має зламану ногу. До мого маленького авта

не влізе з цими дошками.

— Очевидно, каже молодий шофер.

Я написав на рецепті хлопця ім'я та діагнозу. Між цим оба лікарі дали його обережно на вантажне авто.

Ми познайомилися ближче з обома колегами. Один з них є оторіноларінголог, другий офтальмолог.

По дорозі до Васильківих, кажу до моєї Люсі:

— Спеціалізація є надзвичайно потрібна, тільки при ній не треба забувати елементарних річей першої допомоги.

Пані Васильківа, товстенька низенька вічна блондинка, привітала нас цими словами:

— І ви, докторцю, не робите виїмки. Всі українці — це: “забув, не знав, спізнився”!

Моя Люся щиро розсміялася та пояснила господині причину нашого спізнання.

— Ну, як боронить свого чоловіченька. Та ти, донечко, його не борони! Досить, що вони — мужі один одного боронять. Василь вже мені казав: — Михайла напевно десь закликали до хворого. А що мені з ваших викрутасів, як мені тісто на пирогах засохло. Отже, як не будуть добрі, так це буде ваша вина!

— Жінко, кричить Василь. Та перестань вже цокотати! Нехай хоч привітаюся з гістьми.

— Та лиши мене! Хай трохи покричу на Михайла. Люся його занадто пестить, сміється пані Василиха.

— “Піп в дзвін, а дідько в калатало” каже Василь. Прощу, сідайте! А ви, панночки, каже до наших дочок, ходіть сюди! Тут вам наш Богдан пожаже всячину.

Товстенький, трошки старший від наших дочок, хлопчик, подає несміло руку на привітання.

— Мамусю, каже, що їм маю показати? Я ляльок не маю.

— Та маєш коней, маєш гарні книжки з образками.. Або заграй їм на скрипці! Ти ж граєш.

— По обіді всім нам заграє, каже Василь. А тепер прощу за спіл!

Надоїло вже мені весь час підписуватися “Заступник районного лікаря”. А це тільки тому, що я ще не зробив нострифікаційних іспитів. Спочатку треба було заробити на життя, а тепер немає на це часу. Днями ночами лікарська праця. Все-таки мушу це зробити. Насамперед треба нострифікувати матуру. Приписали мені зробити іспити зі словацької історії та географії, а також зі словацької мови та літератури. Підручники вже маю і вже дещо прочитав. Три дні перед матурою їду до Братислави, беру кімнату в готелі Карльтон і вчуся аж голова ходором ходить. Ввечорі п'ю чорну каву та

ходжу по кімнаті, щоб не заснути. Крізь вікно бачу освітлений майдан Гв'ездослава; на правім боці Словацький народний театр. Бачу, як жінки в довгих сукнях, а чоловіки в чорних одягах спішають до театру. Тут не відчувається війни, хоч, як казав Вайда, німці натискають на словацький уряд, щоб післав військо на Схід. Вдень докучає мені пневматичний молоток, що товче мрамор пам'ятника. Пам'ятник знаходиться недалеко мосту через Дунай. Є це високий обеліск з чеським левом на вершці. Під обеліском постать генерала Штефаніка, словацького героя, що загинув, як пілот при причаленні на Словацьчину 1918 року. Злі язика говорять, що це його чехи застрілили, бо він був конкурентом Масарика. В політиці все є можливе. В кожному разі тепер, за словацької держави постійно підносяться голоси і то всюди, що — мовляв "Львічек долу! Штефанік горе!". Аж врешті уряд дав наказ усунути обеліск з левом.

Години летять дуже скоро. Вчуса — вчуса і здається мені, що я нічого не знаю. Телефонував я проф. Мосендзові, що завтра вже маю іспити: рано письмєнні, а по обіді усні.

— Магда (цебто його дружина), каже, прийде завтра рано там. Може буде потрібна якась поміч. Ви, докторе, що ніч мусите виспатися! Голова мусить бути свіжа! Якось воно напевно буде, сміється Мосензд в телефоні.

— Я знаю, що якось буде, але як — це вже друге питання.

Я дійсно опівночі заснув. Рано о восьмій — я вже в кімнаті. Є нас більше. Один німець, кілька мадярів, що приголосилися за словаків та ще якісь. Говорю з кількома і здається мені, що я краще знаю словацьку мову, як вони. А ось пані Магда вже прийшла.

— Не бійтеся, докторе! Не забувайте, що в словацькій мові НЕ пишеться разом з дієсловом! Винесіть брульон! Я вам поправлю.

Дзвінок! Ну, в ім'я Боже, кажу собі та вхожу до класу. Розсадили нас — по одному в лавці. Ось дають теми до задач: літературну, історичну та вільну. Очевидно, вибираю вільну про стосунки між лікарем і пацієнтом. Спішуся, коли вже були дві сторінки готові, скручую, ховаю під піджака та прошу дозволу "до виходу". Пані Магда скоренько переглядає.

— Незле воно, каже. Кілька "м'яких і" на "тверді" я перемінила і навпаки. Все інше добре.

Як високо "добре" воно було, не знаю, бо оцінки я не бачив. По обіді закликали нас на усні іспити. Я витягнув питання історії. Словацьчина за Бели ІУ — угорського короля. Зробилося мені моторошно на душі. Знаю, що цей ко-

роль є з династії Арпадів та що за його панування зруйнували Мадярщину монголи, але не знаю, як тоді було з етнічною словацькою групою.

— Треба починати з далека, думаю собі. Можливо, що професор поставить деякі допоміжні питання, з котрих догупаюся, що було даліше.

Починаю цим, що коли кочовики угорці добилися десь на початку десятого століття до території теперішньої Словащини, розбивши Великоморавське князівство, тут знайшли вже високу слов'янську культуру. Тут прийшло мені на ум, що при наших балачках з тетою Бульовою, вона мені сказала, що мадяри перебрали під словаків назви деяких речей, з котрими вони в своєму кочовичому житті ніколи не зустрічалися. Як ось наприклад зі словацького слова "стол", цебто стіл, вони зробили "астал", зі слова "облок", зробили "аблак", "двор" цебто двір, перемінили на "удвар" пивницю на "пінци" і багато інших. Це професорові подобалося. Він ще сам додав кілька слів, а потім перейшов на саме творення мадярської етнічної групи; котра тут помішалася зі слов'янами. До Бели четвертого ми не дійшли.

З географії витягнув я питання з Орави, а з літератури Павол Орсаг — Гв'ездослав. Тут я є дома. Так здав я матуру по-словацькому. Перша річ — йду до церкви — так зв. "Модрого костоліка", що є недалеко, та дякую з цілого мого серця Богові за сили та за успіх. Потім телефоную моїй Люсі до Кубіна. Ввечорі запросили мене Мосендзи на вечеру. Сам Мосендз худенький, але веселий. Оповідає, що мав якісь бентеження шлунка; д-р Мандзюк, ось так говорячи та оповідаючи анекдоти, зробив йому виполіскання. Тепер вже є краще, хоч кашляє.

— Треба вас переглянути рентгеном, кажу.

— Саме завтра йду на рентген.

Мала Марійка збудилася і плаче. Мосендз вискочив з кірсла.

Марійка на руках у батька перестала плакати. Мосендз її носить по кімнаті, приспівуючи: "Іде, їде кочійка, а в ній сидить Марійка"... Я шробую приговоритися дитині, але вона відвертається від мене. Мосендз сміється та знову приспівує: "Ходить Мосендз по городу, питається свого гору: ой, чи живі чи здорові всі родичі Мосендзові"?..

— Та дай її сюди, каже пані Магда. Я її перевену та положу спати.

— Ні, почекай! Нехай ще доктор подивиться на неї. Дивіться, які в неї чудові очка! А вона вже свої пальчики переглядає.

Я знову починаю показувати пальцями всілякі рухи та

видавати устами специфічні для дітей звуки. Я ж звук так робити зі своїми. І дійсно мені пощастило: дитина засміялася. Мосендз щасливий. Сміється та підтанцює з Марійкою на руках.

— Ну, досить вже, каже Магда! Вона потім довго не засне. Перевену та швидко до постелі.

Вертаючи нічним потягом додому, я весь ще думаю про вечеру у Мосендзів. Можливо більше, як про свою матуру.

— Мосендз змарнів і кашляє, думаю собі. Цікавий я знати, що йому знайдуть на рентгені?!

Аптекаря Кона вже немає в аптеці. Немає ані його помічниці — також жидівки — панни Сузанни. Кажуть, що жидівські організації стараються влаштовувати своїх людей по більших містах. Не знаю. Можливо, що їх вже взяли до табору. Аптику перебрав Йосиф Гебура. Сорокрічний, симпатичний, дуже дотепний та здібний аптекар. В нововиданій Словацькій Фармакопеї бачу, між іншими також його ім'я, як співавтора. Був зі своєю молоденькою двадцятирічною, гарною дружиною нас відвідати. Вона нескінчена фармацевтка. Очевидно, сорокрічний аптекар переконав її, що свою фармацію скінчити може пізніше, але замуж треба вийти тепер. Ми з Люсею їх сердечно погостили. Після кількох чарок, ми перейшли на ти.

— Я старший від вас всіх, каже Гебура, отже маю право дати пропозицію, щоб ми перейшли на ти! “Сервіс, Мішель! Я сом Йосеф!” (Ми дійсно з ним осталися приятелями аж до його смерті 1977 р).

На старім годиннику, що висить над аптекарським пультом, з'явився напис: “Фармація нон анцілла, сед сорор медицине ест!”, цебто фармація не слугиня, але сестра медицини. Прочитавши цей напис, кажу аптекареві:

— Як бачу, Йожко, від-тепер я вже не смію писати на моїх рецептах: “Реціпе!”, цебто “візьми” наказ, але “Рого те!”, цебто “прошу тебе”. Або починатиму мої рецепти так, як колись: “Юванте Део”!, цебто з “Божою поміччю”.

— Ти не пиши Йожкові, каже його дружина Магда, багато по-латинському, бо він того більше не знає!

— Як би не знав, сміється Йожко. Послухай: “Авреа пріма сатас етаскве віндїце нулл...” Ну, бачиш? Ані Мішель (він завжди мене так кликав) того більше не знає.

— Думаєш? питаю.

— Ну, так продовжуй!

— “Енеус ностер магнус панус і славний Троянорум князь, шмигляв по морю, як циганус, ад те, ь, рекс, прислав нунк нас. Рогабус, доміне Латине...” продовжую з еланом, бо знаю цілі сторінки.

— Почекай! Почекай! кричить Йожко. Це якась дивна та твоя латина; але гарна, мелодійна і ритмічна. Що це таке?

Тут я їм розказав про нашого Котляревського.

— Так це цілком такий, як наш Антон Берноляк, котрий перший творив норми словацької літературної мови і нею писав. Він походить з Орави, зі села Сланіца.

— Я тепер про нього вчився, кажу. Він є майже однопіліток нашого Котляревського. Берноляк народився 1762 року, а Котляревський 1769 року.

— Видно, що ти тільки тепер після матури, каже Йожко. Але скажи мені: є якась більша різниця між українською та російською мовами? Ми все думали, що це все одно.

Я знаю, що Йожко є великий чехо- і слов'янофіл, хоч дуже любить свій словацький наріз. Тут прийшла мені на розум зброя, котру вживав часто Степан Вайда при таких дискусіях з чехами та словаками.

— Ось я тобі скажу щось по-російському та щось по-українському. Побачиш. Наприклад. "Крестьянин на заре с сахой над паласой сваей труділ са". Розумієш? Це по-російському.

— Я тільки зрозумів, що "крестьян назарретські" (християнин з Назарету), а більше нічого.

— Тепер я тобі скажу це саме по-українському: "Рільник рано плугом на полі своїм орав".

— "Того сом похопіл każde слово" (з цього я зрозумів кожне слово) каже гордо Йожко. Так українська мова є ближча до словацької, як до російської.

— Всі слов'янські мови мають якийсь корінь та подібні декотрі слова. Так як романські чи германські. Але кожна є специфічна для свого народу.

— : —

Коли вже говорю про Гельурів, хочу сказати, що минулої неділі були ми разом з ними на прогулянці. Вони на своїм старшому авті — "Шкодi", а ми на нашій новітній "Ява Мінор I". Наше маленьке авто, двотактне, але ми ним тішимося. Воно ціле чорне, тільки напереді, перед радіатором червоне. В лікавській долині мотор на їхній авті зупинився. Ані Йожко ані я не могли йому порадити. Бачу, що його резервне колесо є на висоті його відпружника.

— Я тебе попхав, кажу йому, а в селі когось знайдемо мудрішого від нас. Дорога весь час або рівна або похила, тому дуже легко його пхаво нашою "Явою". В одному місці я його добре потиснув і він поїхав сам без мотору та сховався за закрутом. Поспішаємо за ним. Нараз бачимо на дорозі цілу череду рогатої худоби. В середині щось чорніє. А це

Йожкове авто. Я вискочив з авта, взяв клюку та розганяю корови. Одну вдарив. Ця, щоб зробити собі місце, бухнула свою сусідку рогами. Сусідка була при самім авті. Не маючи куди, піднесла передні ноги та скочила на капоту авта. Магда верещить, Йожко лається на всі заставки. Врешті розігнав я корови. Капота трохи згнана та подряпанна.

— Дякую тобі, Мішель, каже Йожко. Ну, уяви собі, яка сволота! Ми не можемо рушитися з місця, а корови заглядають до авта. Магда боїться, кричить.

— Думаю, що вже корів не буде на дорозі, кажу. Дорога ще далше похила. Я тебе знову попхаю.

Так я і зробив. Дорця та Мар'янка тішаться та поділяються своїми вражіннями. Черета вже за нами. Йожко знову летить з розгоном надолину. Ми спішимо за ним. Нараз з придорожного ліска вискакує на дорогу бичок. Він, видно, хоче здогонити стадо. Побачивши нас, зупинився і то на самій середині дороги. Я зробив ще кілька метрів трублячи, але бичок стоїть. Я знову трублю. Тепер не знаю, чи це червоний перед нашого авта, чи мое трубіння розгнівали бичка. Досить, що він кинувся вперед і цілою силою бухнув рогами у наше авто. Лівий рефлектор розлетівся на кусні. Брязкіт скла каже мені, що це не жарти. Бичок відскочив на бік, щоб набрати більшого розгону та вдарити нас збоку. Але я не чекав другого удару. Дорога була вільна. Секунду і ми були геть від бичка. Гебурові очевидно нас ждали, бо дорога вже відноситься трошки догори. Вони чули наше трубіння. Ми їм розказали про нашу пригоду з бичком.

— “Маме днеска смолу з нашим вілетом” (не пощастило нам із нашою прогулянкою сьогодні) каже Магда.

Мені дійсно аж на плач збирається, як дивлюся на розбитий рефлектор. Нове авто!

— А що ти зробив зі старим автом? питає Йожко.

— Взяв його один мій компатріот.

Я дав наше старе авто Вайдові за фотографічний апарат “Кодак-Ретіна” та за скіряний військовий плащ.

— Тут маєш це авто, каже Степан Вайда своєму шоферові. Переплянь ціле, поприкрунуй всі шрубки, щоб так не дзеленькало по ямах!

— “Розказ, пан капітан”!

Вайда вже капітаном. Каже, що правдоподібно піде з так зв. “Ріхлою дивізією” на фронт.

Вчора ввечорі телефонує мені Д-р Гомоля, щоб я чим скорше прийшов до його дружини. Я знав, що вона є в останнім тижні вагітності. Мороз пройшов мені по тілі.

— Там напевно будуть комплікації з пологом, думаю собі. Сідаю до авта та спішу.

— Не гнівайтесь, пане колего, що вас турбую. Злоги перейшли добре, але пляцента не вийшла і настали кровотоки.

Скоренько просліджую роділля. Вліда, пульс скорий і слабий, абдомен м'який, без контракції. Пробую масажом викликати контракцію, щоб потім зробити так званий Кредого маневр. Не вдається. Матиця атонічна. Треба би мануально (ручно) вибрати пляценту, але одночасно треба дати трансфузію крові. Я вияснив це колегам і кажу:

— Я її везу негайно до лікарні до Ружомберка.

Гомоля згодився. Беру роділля на руки, кладу до мого маленького авта, ноги догори, та спішу, як тільки моя "Ява" видержить. Добігли на час. Все в лікарні зроблено і за дві години вже пані професорка Гомолова усміхнулася до мене.

— Дякую вам! Я не сподівалася, що ви маєте стільки сили.

Саме спокійно переглядаю одного хворого. Тут до ординації вбігає медсестра Келлова Марієнка майже з криком:

— Сталося велике щастя! Два потяги розбилися при Малім Бістерці! Ходіть швидко!

— Беріть бандажі, ще кілька ін'єкцій проти кровотечам! Я обертаю авто.

Люди біжать пішки, на фірах. Перед нами бачу вже авта Яновіца та Яніги. Доїжджаємо до малої залізничної станції в Малім Бістерці. Тут дійсно катастрофа: крик, плач, стогони, метушня. Деякі вагони прямо увійшли одні до других. Витягають мертвих та ранених.

— Пан доктор, кричить Йожо Краль, урядник зі суду, тут двоє страшно кривавлять, а там якась жінка кричить від болю. Ви не вистарчите на всіх.

— Все зроблю, що можу. Ага, там біжать наші сестри з Червоного Христа. Пані Маглайова (Марія)! Ведіть їх сюди! Я вам скажу, що маєте робити. Ось цим, що кривавлять, стерильну газу на рану та тискальний бандаж. Їх дайте перших до авта! Тут є зламані рука, раменна кість та ключка. З цих дощок зробіть провізорні шини та іммобілізуйте. Хтось може його відпросадити навіть пішки. Оцій пані, що має здерту шкуру з цілої ноги, стерильну перев'язку та до авта. Дайте ще їй таблетку Аспіріну!

Між цим прийшли санітний віз Червоного хреста та Д-р Гомоля зі своїм авто. Накладаємо до санітного воза одного пораненого в безпам'ятнім стані, а біля нього садимо другого з поламаними ребрами. Ось прийшов помічний потяг з Кральов'ян. Всім пораненим даємо першу поміч та накладаємо до вагонів. Тринадцять мертвих лишаю турботам Д-ра Гомолі та урядів.

Мешканці Дольного Кубіна ще постійно живуть під вражінням цієї катастрофи; та життя пливе далі. Дівчатка наші ростуть, славити Бога, дуже гарно. Люся вже підвчилася словацької мови. Вона жде третє дитятко. При дівчатах маємо одну українську дівчину, котру нам порадив Д-р Дуб, суддя, здається, в отружнім місті — Наместово. Дівчина ця походить з Галичини знає добре українську мову. Мої дочки мають можливість вправлятися в батьківській мові. Очевидно, що мішають їй зі словацькою. Я весь час поза домом. Маю дуже багато праці. Деколи зустрічаємося з нашими земляками. Перед двома днями запросив нас Інж. Черницин, бувший вояк кінноти української армії. Чорнявий, з довгими козацькими вусами. Оповідав нам всякі свої переживання під час війни. Цікаво, але сумно, бо все кінчиться нашою невдачою.

Довідаюся, що наші політичні діячі стараються скористати з німецько-радянської війни та творити підстави української держави. Декотрі положили всі карти на німців. Інші не вірять німцям, але пригтовляються. Написав мені Мосендз, щоб я приїхав до Братіслави дати курс першої помочі українським жінкам.

— Чому власне ти? каже Люся. Там же є українські лікарі на місці. Є там, як я знаю. Д-р Шавала на ортопедичнім відділі, є Д-р Мандзюк. Чому ти, аж з Дольного Кубіна, маєш їхати до Братіслави?

— Не знаю, чому власне я, але, коли кличуть, мушу їхати. Це мій обов'язок.

Лишаю, на один день мою родину та пацієнтів і їду потягом до Братіслави. Цілою дорбгою вишукую українські анатомічні та здоровельні терміни, котрі я знаю по-французьки та вже навчився по-словацьки.

— Я думав, докторе, каже мені Мосендз, що ви, як практичний лікар, навчитесь знову воювати.

Полковник Фелоневич зміряв його якимсь похмурым поглядом. Але його молода дуже мила дружина каже:

— Я не знаю, як воно буде, але німці вміють воювати. Я бачила в кінці на прямім, живім фільмі з фронту.

Курс я перевів і вернувся додому з непевним почуттям, майже страхом за майбутність нашої долі.

Дружина Д-ра Фабріго, пані Марта приятелює з моєю Люсею, а її дочка "Баба" (так її кличуть, хоч вона називається також Марта) з нашими дочками. Я їх часто беру на недільні прогулянки. Подобається пані Марті їзда автомашиною. Думаю, що це вона намовила свого мужа, щоб цей врешті купив авто. Автомобіль старший, принагідний, але ще дуже гарно виглядає, досить приємного зеленого кольору, фір-

ми “Татра”. Доктор тішиться автом та низькою ціною. Він є дуже ощадний. Коли йдемо деколи разом до кінa, то я мушу його переконувати, щоб він заплатив собі дорожче місце. На перервах він не сидить без діла. Все щось обчислює: податки, видатки тощо. Тепер має авто, має навіть курс, але не вміє на ньому їздити. Так каже пані Марта. Я їй кажу, що він не має практики, а тільки практика робить майстра. Недавно сталася йому ось така маленька, не винна пригода: У багатого газди Йозефа Сарені служить один хлопець, котрому деколи “перескочить” в голові і він собі думає, що він є кінь. Тоді він біжить серединою вулиці Кубіна, сильно тупає черевиками і ржить. І вози і авта мусять йому уступитися з дороги. На нещастя, в ось такий “кінський” момент хлопця, надїхав автом Д-р Фабрі. Як звичайно, їде він помалесенько, другою швидкістю, сильно держить волянт і трудить навіть на горобця. Нагло перед ним з’явився Йожо Суров’як, як кінь. Фабрі трубить з цілої сили.. Але Йожо тільки заїржав, туптнув “копитами” і летить прямо на авто. Д-р Фабрі зблід, йому потемніло в очах і він пустив волянт та рефлексійно вхопив обома руками за ручний гамулець. Авто скрутилося та задержалося. Йожо-кінь побіг даліше.

— Кілька днів тривало, доки Д-р Фабрі знову осмілився сісти до авта.

— “Болл до прішерні поцін поціт” (було це страшне почуття), пане колего, каже мені. Я думав, що вже його заб’ю. Я трублю, а він біжить до авта.

— А все-таки ви по-геройськи задержали авто в останньому моменті.

— Це було чисто рефлексійно. Я аж очі зажмури́в, признається.

Д-р Фабрі — відверта і щира людина. Але він деколи сам собі не вірить. Навіть не вірить дуже медицині. Дочки своєї не дав заціпити навіть проти віспи. Як приписує пацієнтові ліки, то все каже:

— Вживайте спокійно цей лік! Як він вам не допоможе, то напевно не пошкодить. Очевидно, що приписує ці найнижчі дози. Ми з ним дуже часто сходимосся та дискутуємо. Він німцям не вірить ані не мак.

— Як переживемо, каже мені, то побачите!

Молода вдова — наша Г. В. нагло захворіла. Страшні болі в долішній частині живота, воніти. Обсліджую хвору: біль почався нагло і концентрується трошки нижче, де звичайно є болі при запаленні сліпої кишки. Але в неї сліпа кишка вже оперована. Дослідивши крізь вагіну, констатую невеличкий узок і там є найбільший біль. Немає сумніву, йдеть-

ся про руптуру мимоматірної вагітності. Але вдова заперечує все, що торкається вагітності. Між цим пульс слабшає, вдова блідне. Я виписую квиток до лікарні і не знаю, яку написати діагнозу. Ще раз питаюся, чи мала вона статтеві зносини? Жінка вже не має сили говорити, але підносить два пальці на знак, що присягає, що ні.

— Ти присягай — так думаю собі, але я тобі не вірю і пишу діагнозу: руптура екстраутеринної вагітності, несучинку до мого авта та везу швидко до лікарні в Мужомберку.

При операції моя діагноза потвердилася. Але жінка стільки втратила крові, що треба їй дати трансфузію. Не мають під рукою кроводавця (консерв тоді ще не було).

— Яку вона має кровну групу? Питаю.

— Групу А — Резус позитивний.

— Я також таку маю. Візьміть кров від мене!

За кілька тижнів приходить моя пацієнтка до мене на контролю:

— Щиро вам дякую, пане докторе! Ви мені врятували життя.

— Чому ви не хотіли лікареві сказати правду? Ви ризикували вашим життям.

Пацієнтка почервоніла:

— Ви не є священик, щоб я перед вами сповідалася.

**

— Ходім сьогодні до кіна, каже моя Люся. Рано була я у Боршоша купити зеленини і бачила рекламні образки. Грає у цім фільмі Зара Леандер, Маріка Рек та інші знані артисти.

— Добре підемо, замов квитки.

Я радий, бо перед фільмом все показують сцени з фронту і я маю можливість побачити українські села чи містечка. Звичайно, вони знищені, поля розорані танками та канонами, ряди полонених, вбільшості напевно українці. Але всетаки, це так дороге моему серцю.

Ось сидимо ми з Люсею на "бальконі", музика грає, заля наповняється. За хвилину заля набита, гаснують світла і кінополотно оживає. Перебігає кілька місцевих реклам, а потім актуальні короткі фільми. Показують зібрання німецького "Райхстагу". Саме Гітлер має промову. Громові оплески делегатів та безконечно "Зіггайль"... Ось в такім урочистім моменті, коли ціла заля подивляє німецьке надхнення, понеслося сильне та довге іржання Йоза Суров'яка, котрому в цім моменті здалося, що він кінє. Ціла заля ревнула сміхом. Німці плещуть в долоні, Гітлер водить у горизонтальнім положенні своє праве рамено на знак дуже урочистого поздоровлення, а

ціла заля реве сміхом...

Йду я з моїм портфелем першої помочі до старенької пані Новакової, мами нотаря д-ра Павла Новака. Вона живе у своєї дочки Ілони Гегрової, дружини інж. Гегера. Пані Ілона Гегрова опікується цілою спадщиною письменника Гв'ездослава, як його хресна дочка. За її старанням заложили в "Чапловичовій Книгарні" Музей Павла Орсага Гв'ездослава, а вона є директоркою цього музею. Є в нім всі меблі його мешкання, особливо його б'юро, при котрім він творив, портрети та всі його поетичні твори. Пані Ілонка знає майже всі подробиці його життя та його поетичної творчости. Саме на висоті бувшого дому Гв'ездослава, де тепер живе д-р Новак, виїжджає з-поза Мешкового дому, на старім фаєтоні п. Герналь. При нім сидить в білій церковній шаті хлопчик з дзвінком, а на заднім о. Третенські та кантор Людо Бешеньовські.

— З святими Тайнами, блиснуло мені в голові і я, скидаю капелюха та клякаю на одно коліно. Монсенйор витмахує мені своїм капелюхом, а Бешеньовські руками та веселими усміхами здоровлять мене.

Аж тепер я догупався, що вони верталися від хворого і вже не несли з собою найсвятішої Тайни. Навіть хлопець не дзвонив.

— Ви католики є дуже побожні, каже мені д-р Новак, що, ждучи мене перед своїм домом, бачив мій чин. Його батько був лютеранським пастором в Дольнім Кубіні.

— Тут не йдеться про побожність, кажу йому, але про належне віддання хвали і пошани нашому Творцеві.

— Перейдемо через наш город. Мама вже вас жде.

Довгий, високий мур відділяє двір та город Новаків від двору та господарських будівель старого Мешка. Під муром цвітуть рожі. Пані Марієнка Новакова любить рожі і це напевно на її наказ довго і худа Агнешка, їх виростає. Переходимо через город Гегрових та входимо до їх старшого дому, з довгою верандою. Привітала мене пані Гегрова та завела до кімнати хворої мами. Старенька пані усміхається мило та каже:

— Та я не є хвора, пане докторе, а тільки стара. Але діти вчепилися, що закличуть вас. "Ну ж нех са пачі, вішєтрітс ма! (так прошу мене оглянути!).

Оглянув я стареньку, потішив, що в неї ще добре серце, що вона ще діждеться онуків від оцих хлопців: Дюдя та Дала або від синових Івана та Паля. Старенька засміялася та не видержала, щоб мене не запитати звідки я, звідки моя

Люся тощо.

— О, наша мама ще дуже душевно свіжа, каже Ілонка Гегрова; вона ще всім інтересується.

Перед домом ждав мене вже циган Ішток. Це Люся сказала йому, що я тут.

— Жінка моя має страшну гарячку, каже Ішток.

— Ви можете вертатися, а я візьму авто. Я вас здожену.

Але я Іштока не здігнав. Дома ждали мене ще кілька пацієнтів. Треба було наперед їх відправити. Врешті їду до Іштока. Між Порубою та Забрежем живе маленька колонія циганів. Є тут один маленький домок, а решта — це округлі буди з входовим отвором, без вікон. В одній з цих буд живе Ішток з жінкою Розою. Чую, як Роза стогне.

— Трошки зігніть голову, пане докторе, каже Ішток, держачи в руці нафтову лампу. В нас дуже низько. Наша хижа була більша при Вишнім Кубіні. Але її урядово заваляли. Тепер я вже почав будувати ось там звичайний дім. Тільки будування потриває довше. Отже мешкаємо тут.

Клякнув я при дошках, що служать Розі за постіль, оглянувши хвору.

— Вона має запалення легенів, кажу. Найліпше би було дати її до лікарні. Тут важко її лікувати.

Роза почала гірко плакати.

— Я не йду до шпиталю,, бо я там вмиру. Лікуйте мене тут!

— Прошу ласки пана доктора, вмішався Ішток. Лікуйте її тут!

Дав я циганці інекцію, приписав ліки та кажу, щоб після завтра Ішток прийшов до мене. Вернувся я додому та прямо до купальні. Стільки блох разом я ще не бачив. Але головне, що Роза видужала.

**

Коли говорю про циганів, прийшло мені на думку, що ще деє перед двома роками, прийшла до мене середнього віку циганка, чисто одягнена та просила, щоб я її оглянув, бо, мовляв, молода сільська акушерка сконстатувала в неї вагітність вже перед півроком, але циганка не чує плоду. Чи дитина не вмерла?

При огляненні знаходжу цілком маленьку матицю, але біля неї великий тумор. Раджу циганці операцію, але не хотіла. Тепер, після двох років, бачу, що тумор страшенно збільшився, але циганка все ще жде злогів і втікає від мене на сім миль.

Запросили нас до Цісарів, до Оравського Підзамку. Інж. Платон Цісар працює в підприємстві "Справа лісів". Атлетичної постави, цілком лисий, як сміється його горішня губа корчиться аж перевертається трошки більше назовні. Видно, що він обертався в чеських колах, бо постійно вживає звороту "на мов душу." Веселий та дотепний. Його дружина, пані Магда, дочка бувшого інспектора шкіл на т. зв. "Подкарпатській Русі" за ЧСР, Гриця. Гарна, трошки округла жінка, з чорним волоссям, вже поперетиканим сивиною. Дуже весела, горда, насмішувата. Дома говорять по-українському, їхній синок, теж Платон, гарно по-нашому говорить. Саме є тепер в них два брати пані Магди. Високі, стрункі юнаки, елегантно одягнені, з дуже бундючним виглядом. Саме прийшла з України нова пісня "Розпрягайте хлопці коні". Пані Магда вже її знає і співає нам гарним сопраном. Я її з захопленням навчився. Співаємо також всі наші пісні з Карпатської України та інші.

Вертаючи додому, каже мені Люся:

— Дивні ви — українці. Порозкидані по світі, працюєте між чужими, походите з різних частин України, як ось Цісар зі Східної України, ти з Галичини, Гриць з Карп. України, а зійдетеся, немає іншої теми, немає іншого інтересу, як доля України...

— Це робить наше поневчлення. Свобідні, державні народи мають багато інших тем, а в нас найголовнішою темою дискусій — доля нашого народу.

Мої слова потвердилися, бо за кілька днів після нашої візити у Цісарів, прийшли нас навідати інж. Науменко та його дружина пані Анда, дочка пана Остапчука. Інж. Науменко тут недалеко працював, бо прийшов у великих робочих черевиках. І з ними ми переливали наші українські теми на всі боки. Пані Анда — славна українська співачка — каже, що трохи хворіє. Не хочу я її випитувати про подробиці. Оповідать, що старий Остапчук пише свої спомини. Він має про що писати. Чейже був послом до австрійського парламенту. Я з ним стрівуся в Братиславі. Довговусий, старий козак деклямував нам на пам'ять вірші Шевченка.

Біля дому пані Прокопової, в котрім ми живемо, на розі вулиці Радлінського та Кукучінової є гарна, модерна віля. В ній тепер влаштувалася районна жандармерія. Взагалі ціла вулиця Кукучіна — це нові вілли. На кінці вулиці, на розі т. зв. "Позагумня", є дім Д-р Володимира Фабріго. Кожного ранку та біля пів третьої по обіді, Д-р Фабрі йде повільною

ходою до лікарні. По правім боці вулиці — городи та гумна кубінських газдів, а по лівім — цвинтар. Д-р Фабрі відповідає на поздоровлення прохожих своїм спеціальним поздоровленням: “служобнік”, або старшим “служобнік поніжені”. Він ніколи не спішиться. Є заможний і “заможно” оженився із пані Мартою, дочкою багатого крамаря з Турчанського Святого Мартіна. Живе типічним маломіщанським життям. В партері мешкає він з жінкою та дочкою, а перший поверх винаймив бездітній родині — Франчековим. Напроти його дому є дім пані Врховінової, де, в партері, живуть наші аптикарі. На цім самім боці живе вдова — пані Трегєрова з дочкою — нашою урядничкою в Кранкасі. Саме вчора ввечері батько пані Трегєрової, старенький Трикоці смертельно захворів і, при моїх найенергічніших лікарських стараннях, помер. Обі дочки — Трегєрова та Різманова — голосно плакали. Посходилися сусіди: Др. Мікулаш Кубіні, старий професор Ян Медзіградські. Він є професором музики, подібно, як його дружина Жофка. Сьогодні і він мене закликав, бо пані Жофка нагло захворіла:

— Вірю, каже, що ваше лікування не скінчиться так, як у старого Трикоціго?

Немає вічного життя тут на землі, кажу йому. Наш сусід дожив високого віку.

— Міг ще довше прожити, як би був пив так, як я, каже професор та сміється аж його могутня рінофіма (великий, поровитий ніс у п'яниць) трясеться. Я саме тепер обчислюю, кільки тектолїтрів вина випив я дотепер.

— Я вже не знаю собі з ним порадити, каже пані Жофка. П'є без перестанку.

Вийшов я від них сумний. Саме при цій нагоді хотів я просити, щоб взяли наших дочок до навчання музики. Ми вже давно зтіквідували наше “мишаче” фортепіано, та купили нового “ферстера” з меншим крилом. Люся, прецінь скінчила “Далькрозову” школу музики та ритміки в Женеві. Часто собі грає; але вчити власних дітей тяжка річ. Не слухають мами.

— Так що? Є згідні вчити дітей наших грання на фортепіані? питає мене Люся.

— Я їх не питав.

— Чому?

Я розповів Люсі свої враження.

— Іншого вчителя тут нема. Треба буде поспробувати.

— Добре! Запитаю, кажу та біжу відповісти, бо дзвонить телефон.

Жандарми телефонують, щоб я йшов з ними, бо їм голосять, що в лісі, між Порубою та Забрежем “стоїть якийсь

чоловік та не рухається"... Коли ми з жандармами прийшли на вказане місце в лісі, побачили, що дійсно хтось там "стоїть і не рухається". Приблизившись на кілька кроків, наш провідник скрикнув:

— А, та це старий Яно зо Забреже, що вже кілька тижнів десь був пропав!

Побачили ми, що він повісився кілька сантиметрів від землі, тому виглядало, як би стояв. Ще й капелюх мав на голові.

— Надоїло йому жити, каже наш провідник, та послушав сатани.

Закликали мене до товстої пані Маєрової. Живе вона з мужем та сином Яром в домі пана Бальчіка, де ми колись жили, як приїхали до Кубіна. Вона сестра пані Бальчікової. Переглянув я її, приписав ліки та казав, щоб старалася схуднути. Цим облегчить і хворому серцю та артритичним колінам.

— "Ведь ей то стало вправім" (та ж я весь час їй це говорю) каже худенький Яно Маєр — її муж. Але це так, як би ви горох кидали до стіни. Не слухає. "Соельман манже е манже" (тільки їсти та їсти) каже мені нараз по-французькому.

— А ви звідки знаєте французьку мову?

— Я був разом з французькими бригадниками в Еспанії. Підвчився трохи по-французькому, трохи по-іспанському.

— То ви там воювали проти Франка?

— Воювали, але програли.

— А тепер не маєте неприємностей?

Тепер вже ні. Коли вернувся, то мав.

Вертаючи додому, стрінув я Вайду Степана.

— Гаразд, Михайле! каже. Саме я вибрався до Тебе, ну, до вас з Люсею.

— Прощу! Йдемо разом. Звідкіля йдеш пішки?

— Був я подивитися трохи по крамницях.

Балакаючи та відповідаючи на часті поздоровлення, він воякам, а я моїм знайомим пацієнтам прийшли ми до нас. Люся казала дівчині, що є в нас, принести каву. П'ємо, а нараз Степан починає дуже офіційно:

— Люсько і ти — Михайле! Ви є моїми приятелями і я собі це дуже ціную. Я прийшов вам сказати, що я задумав оженитися. Весілля має відбутися за тиждень в Ліптовській Мікулаші. Я вас прошу, щоб ви мені зробили ту велику честь та приїхали на моє весілля.

Ми з Люсею подякували та сказали, що з радістю поїде-

мо на весілля. Я не видержав та питаю:

— А хто ж є ця щаслива дівчина, Степане?

— В тім то й діло, що це не є дівчина, але молодиця, — вдова по нашім, українським старшині, що згинув на фронті. Жили вони разом всього кілька тижнів. Як знаєш, т. зв. "Ріхла дівзія" словацька вже є на фронті. Міністер війни Чатлош не міг встоятися німецькому тискові. Я напевно вже незадовго піду також. Але наперед хочу оженитися.

Оце психологічний стан кожного вояка, що відходить на фронт. Пізсвідома, безмежна туга задержання роду.

Весілля у панства Урбанів в Ліптовському Мікулаші. Марієнку Степан вже перехрестив на Марусю. Вона, чорнява, струнка, з гарним, молоденьким лицем, виглядає, як манекінка у своєму білому вбранні та весільному віночку на голові. Степан теж у білій старшинській уніформі, з маленьким, старшинським, як в нас кажуть, "портупе" при боці, виглядає прямо захоплюючо. Недивно, що Маруся в нього залюбилася. Дивлячись на них, всілякі почуття мені мигають по умі: цікаво, яку Господь долю дав оцій словацькій дівчині. Вийшла заміж за одного українця — загинув. Тепер виходить за другого — йде на фронт. (Не знаю, чи — пишучи хронологічно — дозволить мені Бог описати хоч дрібненькі кришки, що мені остали в голові, про переживання Степана на фронті та в російській і чехословацькій тюрмах, тому вже тут хочу згадати, що пережив вів цілі страхиття в Україні, де наш народ переносив пекельні муки від москалів, німців, ба навіть словаків, а він старався, як міг трошечки допомогти нашим. Потім тортури в тюрмах, засудження на смерть в Празі і врешті звільнення. А все завдяки його сталевій волі до боротьби та до життя. Очевидно, що ці всі переживання підірвали його здоров'я. Перед двома роками був паралізований на правий бік, а саме тепер дістав інфаркт серця. Це тише мені його Маруся. Лежить він на клініці в Кошицях. В серпні цього року мало би йому сповнитися 70 років. Молю Бога, щоб дав йому ще сили могли тішитися онуками!)

"Мокрадь, Князя, Бзіни — то су трі дедіни", співають оравські діти. Як тільки перейдете долішній кінець Кубіна, горі Оравою, та минете Юрчову пилу, вже побачите оці три села. Наперед є село Мокрадь, а трошки далше Князя з церквою на горбочку. Напроти, через річку, село Бзіни також з церквою на вершку. Три села — одна парафія. Отець Угл'ярік опікується душами селян одних трьох сіл. Перед більшими святами приходить і до Дольного Кубіна помагати при сповіді чи держати проповідь. Монсенйор Трстенскі є добрий психолог і знає, що деколи треба чужого проповідника.

А отець Угл'ярік є добрий проповідник і добрий сповідник. На страсний тиждень тут треба більше сповідників. Нарід стоїть цілими довгими рядами перед сповідальницями. Кажуть лютерани, що "католицька ушна сповідь" є найвлучніша зброя проти гріха. І коли вже припікає смерть, і вони особисто сповідаються. А коли здорові, тоді тільки туртова сповідь: "Згрішили ви, питає пастор? — Згрішили! — Кається? — Каємося!" Ось і все. Але людина, що є "порох і в порошок обернеться", мусить зламати свою гордість, клякнути в порокорі, визнати свої пріхи і щиро покаятися. А коли почує з уст священика "в ім'я Ісуса Христа відпускаю тобі гріхи" виходить зі сповідальниці спокійна і щаслива. Оці думки перебігли мені розумом, коли я переїжджав через парафію отця Угл'яріка. А ось вже за нею, їдучи даліше горі Оравою. Ген за рікою село Мерзіброд'є. Перед ним один, а за ним другий брід через Ораву. Селяни з Медзібродя мають також поля на оцій стороні ріки. Вони перевозять сіно та збіжжя вбрід через Ораву, коли вода низька. На крутім повороті, через місток — це так зване "Глибоке". Вліво — вузька, лісна доріжка веде на лісничівку, на котрій я маю пацієнта. По обох боках узбіччя зі зрубаними пнями, молодими деревцями та з густою сіткою малин, ужин, суніць, грибів та... гадюк. Каже лісничий, що тут дуже рідко є отруйливі. Але й їм не вірю. Збираємо малини тільки при дорозі і то я все наперед "полохаю" палицею. Але тепер не маю часу збирати малин та любитися осінню в цій лісній країні, де кожне дерево, кожний корч одягнувся в пестрокольоровий одяг. Спішу на лісничівку. Старенький робітник корчиться в болях, держиться руками за живіт та блює. Переглянув я хворого та сконстатував у нього інкарцеровану килу, цебто защеплення кишок в кильнім мішку вузькими кильними воротами в правім стегновім каналі.

— Тут є потрібна негайна операція, кажу лісникові.

— Він операції не видержить. В нього вже вісімдесят років.

— Так його лишити не можемо, бо він пімре у великих болях.

— Дайте йому щось проти болів!

— Болі я йому втишу, але так його не можу лишити. Ще попробую зредувати килу, бо некроза кишок ще не могла настати за так короткий час. Як це не вдасться, завезу його на операцію.

— Робіть, як думаете! Ви є доктор. Але я знаю, що він операції не видержить.

Даю старенькому ін'єкцію на втишення болів та на змен-

шення мускулярних спазмів, беру тверду килу до обох рук та роблю пальцями ніжний масаж, натискаючи одночасно на вміст кили. Проходять довгі мінUTI, пальці мені терпнуть, хворий стогне. Попустити не можу, бо вся моя сила буде злишня. Ось минає пів родини, три чверти години... Здається мені, що кила трошки зм'якла. Значить, частина газів в килі зменшилася, пройшла крізь вузькі кильні ворота. Продовжую ніжний, систематичний тиск. Ось вже година минає. Раптом настало якби "хлюпнення" і кила випорожнилася.

— Славити Бога! кажу на голос та випрошую стерплі пальці.

Хворий перестав стогнати і каже:

— Дякую вам! Вже є мені добре.

Даю ще кілька вказівок та спішу даліше, бо в "Господарській школі" в Широкий жде мене пацієнт та кінь, на котрим хочу повозитися.

Господарська школа веде дійсно вірцеве господарство: вирощає збіжжя, рогату худобу та овець. Має на це кілька пар коней. Я часто їжджу сюди купувати сир, масло, сметану. Бачучи коней скортіло мене пригадати собі давні часи та повозитися верхом. Сьогодні, при нагоді візити у хворої дружини директора школи, задумав я зреалізувати мій план. Тому приїхав я сюди в чоботях та "райтках".

— Зле ви трафили, пане докторе, каже директор. Всі наші коні в лісі. Возять ними дрова. Але почекайте! Дома є молода лошиця. На ній ще ніхто не їздив, але вона спокійна, як ягня. Ми вже її запрятали до воза. Можете на ній повозитися верхом.

Переглянув я наперед хвору, а потім пішли ми до стайні. Дивлюсь на цю лошицю, плещу її по шії, спокійна і гарно виглядає.

— Так хочете попробувати? питає директор.

— Попробую.

— Ви вже їздили на конях частіше?

— Від малої дитини.

— Ну, тоді попробуйте оце лошицю!

Не казав я директорові, що я вже більше, як десять років не сидів на коні. Якесь величезна охота зловила мене за серце, щоб знову сісти на коня та... з вітром в перегони.

Накладаємо на неї сідло. Лошиця крутиться та вертить неспокійно хвостом. Я її успокоюю, плещу по шії рукою. Ось сідло вже припевнене. Заложили ми вуздечку з вудилами та вивели на двір.

— Я держатиму, а ви попробуйте сісти на сідло! каже директор.

Вискакую обережно на сідло. Лошиця крутиться, як веретено довкола директора. Нарешті втихомирилася. Директор пустив, а я притягнув поводи та виїхав кроком з двора. За дорогою скошена сіножать.

— Тут я тебе прожену, думаю собі. Хочу вперед трапом, але лошиця відразу починає гальопувати. Її тягне широкий простір. Сила і молодість рве її вперед.

— Біжи! кричу на голос та попускаю трохи поводи. Але лошиця не думала бігти прямо. Її захотілося потанцювати на волі: скочила в один бік, другий, зігнула голову та фиркнула задніми ногами. Хоч не раз я хлопцем впав з коня, але їздив я навіть на більших лошатах просто з хлоп'ячих збитків. Тому рефлексійно заграв я поводями, а вудила пригадали лошиці, що вона несе їздця. Звільнила біг. Вже не пробує фиркати, бо я держу цупко поводи, щоб не зігнула голови. Стараюся вести її туди, куди я хочу. Вдається. Значить, що починає піддаватися. Підношу голову і бачу директора школи при дорозі: стоїть, руки в кишенях та сміється. Гостра влість перебігла мені коморами серця:

— Так ти хотів з мене насміятися, говорю собі. А як би я був впав та зламав ногу або забився? Ти був би годував мою родину? — Я стиснув п'ятами лошицю та почав знову гальопувати ще швидше: — не будеш ти сміятися! Чую, що лошиця вже тяжко дихає, піт покрив її струнку шию. Я притягнув поводи і вже кроком приблизився до директора:

— Я вам вітаю, пане докторе. Я дуже злякався, бачучи вибрики лошиці.

Я зііз сідла, поплескав лошицю по шиї та віддав поводи директорові:

— Дякую, пане директоре, за приємні хвили. До побачення!

Цілою дорогою додому я не міг позбавитися неприємного почуття. Мені все здається, що директор навмисне приготував мені оцю пастку, щоб насміятися. Але роздумуючи глибше, бачу, що це моя звичайна гордість привела мене до цієї їзди верхом. На щастя, це ще добре скінчилося.

Як швидко втікає час при праці. Ще недавно пишалися в літній зеленій оравській поля та сіножані. Здається, що тільки перед кількома тижнями горіли золотом та червіною сади та гаї. А ось вже знову нагбрулася снігами зима. Оравці натягнули грубі, сукняні штани, одягли короткі кошушки, сховали голову та вуха під оравську бараницю та випускають з люльки густий дим, змішаний зі здоровою парою дихання. Вдень Великий Хоч горить білими сніговими брилантами на сонці, а вночі іскриться до місяця та череди зір.

Швидкою ходою вертаюся від хворого і подивляю оцю Божу, зимову красу. Сніг скрипить під ногами, сціпенілий гострим морозом.

— Завтра дальший святий вечір на чужині, думаю собі. Мушу спішити. Мусимо ще з Люсею прикрасити ялинку, поки діти сплять. Завтра не буде вже часу.

Але це мені не вдалося. На порозі ждав мене пан Шарфі:

— Чекаю на вас, пан доктор. Мої хлопчиська взяли мій пістоль на вбивання свиней і цей старший стрілив молодшому до живота.

— Поранив?

— Ні, бо це тільки такий тупий цвях вискакує, але хлопець плаче, що його болить живіт.

Витягаю авто та їдемо до Шарфіх. Хлопець блідий, шокований. На животі, під правим ребром невеличкий синяк. Але цілий живіт трохи надутий і болісний.

— Внутрішня кривавиця, кажу. Потрібна негайна операція. Треба завести до Ружомберка на хірургію.

— На санях?

— Ні, це довго. Я його завезу. Сподіюся, що дістанемося через Бреставу без ланцюгів...

— Не маєте ланцюгів?

— Маю, але не на колесах. Не було ще часу заложити.

Дали ми хлопцеві холодний компрес на живіт, накрили та положили на заднє сидало.

— Ну, в Ім'я Боже! кажу і виїжджаємо. Трохи ховзаємося, але їдемо. Переїхали вишній Кубін і скрутили на Ясенову. Переїхали. Дорога засипана снігом і весь час підноситься...

— Головна річ, не задержатися, кажу сам собі на голос. Переїхали всі закрути і Брестова пррстягає вже нам руки. Та тут біда. Колеса закрутилися на місці і авто задержалося. Холодний шіт виступив мені на чоло.

— Чому не посипали дороги "шкварою" (останками вугілля з паровозів)? кричу у відчаї.

Тут не допоможе гнів. Витягаю ланцюги з куфра та натягаю на колеса, Шарфі мені помагає. Це такі ланцюги, що їх треба заціпляти з внутрішнього боку коліс. Щастя, що на мені "коженняк", цебто шкіряний плащ. Лягаю під авто та змерзлими руками заціплюю ланцюги. Готово. Ланцюги дзвонять і авто посувається вперед. Щасливо доїхали до Ружомберка. Шарфі бере сина на руки, а я біжу, щоб чимборше повідомити хірурга. На коридорі задержує мене мед-сес-

тра:

- Де ви йдете?
- Йду за Д-ром Брежнім.
- Нащо він вам?
- Я привіз оцього малого хворого.
- Ну, так дайте листок від лікаря, що його посилає

і почекайте!

Листок не мусить бути. Я хірургові поясню сам.

— Що ви можете йому пояснити?

Я почервонів від злості та вже хотів сказати погане слово, але відчинилися двері, а з них Д-р Брежні:

— Добрий вечір, пан колега! Що ви мені привезли?

Медсестра знімавила, глянула ще раз на мій забруджений шкіряний плащ:

— Вибачте, пан доктор!

(Ляпаротомія показала руптуру печінки. Хлопець виздорів.)

Коли я вернувся додому, Люся вже скінчила прикращувати ялинку.

— Ти могла мене почекати! кажу. Тобі не можна ось так натягатися.

— Мені дівчина помагала.

Ялинка чудова, і подаруночки під нею, і в куті кілька колосків пшениці у вазі, ніби "дідух", і трошки куті у горщику, котру я привіз від панства Васильківих. Замикаємо двері на ключ. Відчинемо їх аж завтра ввечері. Матимуть наші донечки велику радість; а крізь них і ми.

Ось і Святий вечір! Я спішився з візитами у хворих, щоб бути на час дома. Діти нетерпеливі. Люся їх втихомирює, щось їм розказує, а я вкрався до кімнати з ялинкою та засвічую на ній свічки. Все готове. Ведемо дітей. Я відчиняю двері і ялинка являється дітям у всій своїй свят-вечірній красі. Ми не дивимось на ялинку, але на дітей: в їхніх синіх, невинних очах, запалилися ангельські іскри — дзеркало їхньої ангельської душі... А потім викрики та плескання в долоні. Мені аж сльози витиснулися в орбіти... Як діти трохи успокоїлися, потішилися подарунками, сіли ми за Свят-вечерній стіл. Помолилися, згадали наші далекі родини та почали кутею вечерю... Я саме смакую борщ з вушками, котрого моя Люся навчилася прекрасно варити, як хтось задзвонив на двері. Це наша недалека сусідка — пані Жофка Боцкова:

— Вибачте, що в такий час, але моя Соня нагло захворіла: висока гарячка, рвоти.

— За хвилинку буду в вас.

— У Соні звичайна гнійна ангіна. У дітей об'являють-

ся при цьому рвоти, висока гарячка, а деколи менінгіальні симптоми. Дав я дитині ін'єкцію, при голоснім плачу хворой та мами, приписав ліки, успокоїв родичів, пообіцяв завтра знову прийти та вертаю додому. На вулиці жде мене пані Ілонка Юрецька та просить йти до її мами:

— Що їй сталося? питаю.

— Болить їй при серці, крижі болять.

— Від коли?

— Та вже кілька днів, але тепер ще більше.

На пані Юрецьку не можу гніватися та казати, — чому мене вчора або сьогодні вдень не закликала. Ця бувша вчителька, це дуже ревна працівниця червоного Хреста. Ми співпрацюємо.

— Піду подивитися, кажу.

У старенької пані тяжкий артроз крижних хребтів. Вінцеві б'ючки також вже неполадні, склерозні і тому серце болять. І цій дав я ін'єкцію та приписав ліки. Буде гніватися Йожко Гебура — аптикар.

Йду додому з якимось дивним жалем у серці. Я так хотів повечеряти на Свят-вечір з родиною, хотів заколядувати наші коляди, розказати дітям та Люсі, як то в нас дома святкують Різдв'яні свята, а тут обов'язки лікаря не дозволять ані один вечір бути з родиною. Наближаюся додому і бачу, що ялинка ще горить і чую ще голоси дітей. Дзвоню, бо не взяв з собою ключа: Люся мені відчиняє та вертає до дітей. Я роздягаюся... Нараз Люся страшенно кричить... Біжу до кімнати і бачу, що наші фіранки в полум'ї... Здираю їх та топчу ногами, б'ю руками... Загасив, тільки повно диму в хаті та мої трошки попалені руки. Перелякані діти стоять в куті.

— Що ви рббили, діточки,? питаю.

— Мар'янка запалювала від свічки "фаерверка", а фіранки запалилися, каже Дорця.

Пізно цього вечора йшли діти спати. Змучені вражіннями, — швидко заснули. Лишаємо їх з дівчиною, а ми з Люсею йдемо до церкви на "Полночну", як кажуть словаки. Люся сідає до лавки під хорами, а я йду на хори помагати співати. Звербували мене до церковного хору. На ці Різдв'яні свята я їм переклав на словацьку мову нашу коляду "Небо і земля". Люся написала ноти, а пан катехита (священик, що навчає в школах релігію) Марко згармонізував на чотири голоси. Переклад в словацькій мові звучить ось так: "Небес'я і зем (2 х) днєс сполу Бога слав'я. Ан'елі с людьмі (2 х) Пана в ясл'ях здрав'я. Крістус са народіл, бі нас ослободіл"... ітд. Будуть кубінці заскочені новою колядою.

Саме тоді, коли на яблонях і вишнях родилися роже-

во-білі бруньки, коли у гніздах пишні матері пташині раділи, що їм кляються пташенята, прийшла нам на світ третя донечка. Народилася в лікарні в Ружомберку 31 березня 1943 року. Я не мав відваги перевести пологи у власної дружини. Дякувати Богові все перейшло гаразд. Д-р Брежні, що перевів злоги, каже мені:

— Я вам, пане колего, не хочу гратулювати, бо це третя дочка.

— Гратулювати не мусите, але я тішуся третьою дочкою, так як я тішився двома попередніми, кажу йому.

Тепер я побачив, яку люди вагу прикладають на це, чи це чоловіча чи жіноча стаття. Ані мені не хоче гратулювати, бо це жіноча стаття — дівчинка. А хіба жінки не є здібні до науки так, як мужчини? Хіба ж немає в нас Кобилянської, Лесі Українки? Хіба ж пані Кюрі-Склодовська була менше здібна від свого мужа Петра Кюрі? А що наша княгиня Ольга? А що Жан д'Арк? Очевидно, я не маю претенсій, щоб мої дочки досягнули таких подвигів, але обі старші мої дочки дуже гарно ростуть і розвиваються душевно. А оце малюток є нормальне і я вірю, що, при Божій помочі, також буде добре рости та розвиватися. — Ось так я собі міркую вертаючи автом з Ружомберку до Кубіна.

— А яке ім'я ми їй дамо? нараз прийшла мені думка. А друга думка каже: таке, щоб не далось "почужинити". Отже яке? Ну, кажим Ярина або ще краще Оксана.

На другий день поїхав я знову навідати мою Люсю. А перше її питання було: — яке ім'я дамо нашій донечці?

— Я думаю, що треба дати два: одно твоє, а друге якесь українське.

Ні, моє не є гарне. Воно може бути друге.

Так або Ярина або Оксана.

— Абсолютно Оксана! Це мені дуже подобається, каже Люся втішена.

Так ми згодилися, що назвемо її Оксана-Люїза. І в шпиталі так дали записати.

— Добрий день, пане долего! каже Д-р Брежні, входячи до кімнати на візиту. "Ако відіте, ваша пані манжелка сама віборне" (як бачите, наша пані дружина мається прекрасно). Вона є надзвичайно терпелива. Я ніколи не знав, коли вона має болі. Я не знав, чи злоги продовжуються. Інші жінки стогнуть, кричать. А вона ані не мукне. Я її просив, щоб мене повідомила, що "ось тепер маю болі". Так тільки я міг числити, як часто є болі. Всі швайцарки ось такі?

— Швайцарці тверді, реалістичні і дуже волелюбні. Вони співають, що "в наших кантонах кожна дитина вже родить-

ся вояком". Як бачите, вони не кажуть "кожний хлопець", але "кожна дитина".

Д-р Брежні зрозумів мій натяк. Але в душі я думав інакше. Я відчув на власній шкірі цю швейцарську "рівноправність" жінок. Задля неї вигнали нас. (Тепер вже швейцарка не тратить свого громадянства, виходячи за чужинця).

За тиждень Люся вернулася з дитиною додому. Треба приготувати хрищення.

— Кого ж тут просити в куми? питає Люся. Яка біда, що не маємо тут жодної рідні.

— За кума попросимо Степана Вайду. Він ще весь час вештається між фронтом та військовим штабом. Треба використати час, коли він є тут. Будемо кумами подвійно. Я ж є хресним батьком його Степанка. Ну, а за куму Мосендзову Магду.

Ось надійшов день хрищення. Степан приїхав зі своєю Марусею, а Мосендзові навіть з дитиною Марійкою. Повно пеленок. Одні мочаться, другі сушаться. Мала Марійка також ще в пеленках. На означену годину привіз я Люсю з дитиною та обох хресних батьків до церкви. Монсеньйор Трстенські вже приготавляється. Костьольник Скічак йому помагає.

— Як називатиметься дитина? питає священник.

— Оксана-Люїза.

— Оксана? Такої святої немає.

— Як немає, то буде, отче, кажу. Тому ще є Люїза.

— Я на таке ім'я не звик, але, коли є Люїза, тоді добре, в порядку.

А що це є за ім'я?

— Це типічне українське ім'я дівчини. Як би ви читали нашого найбільшого поета Тараса Шевченка, ви би там знайшли оце ім'я. Українці — це ж ваші найближчі сусіди. Маєте їх і на вашім сході кількесот тисяч.

— Це руснаки.

Це все одно. Раз я вам поясню оці назви. А тепер ще одна несподіванка для вас, отче.

Монсеньйор насупив брови: — Яка?

— Мусите написати в метриці, що дитина є греко-католицького обряду!

— Навіщо це? Ви ж самий, пане докторе, твердили на конференції патра Мюлера, що католицька церква є одна. Я є римського обряду і хрищу дитину в римському обряді.

— В тімто й діло, що не для всіх це все одно. Ось наприклад вже патер Мюлер робив різницю. Але деякі йдуть

ще даліше: вони стотожнюють обряд з національністю. Наприклад — поляки. Для них кожний, римокатолик, що живе на території їхньої держави, це поляк. Тому, що я думав вернутися до Галичини, котра була під Польщею, дав я записати мої старші дочки, як християни греко-католицького обряду. Нехай буде і ця так записана, прошу вас, пан-отче!

— Я вас розумію, каже монах. Трстенські. Станеться по-вашому.

—X—X—X—

В Парніці тепер працює лікарем Д-р Єфанов, москаль. Добрий колега, дуже добрий діагностик, тільки трохи забагато любить горілку. Ми з ним гарно співпрацюємо. Коли я приїду до нього на т. зв. ревізію працездатних, він все знайде для мене якусь нову сміховинку. Вчора розповів мені ось таке:

— Ординую, каже, вчора рано. Повно людей, а найбільше циганів...

— А цигани, що — не люди?

— Та люди, але все якось з ними виходить не так, як треба. Ось обсліджую одного цигана і бачу симптоми запалення сечоводу. Треба сеч прослідити. Показую йому оццю склянку, що стоїть на шафі, та кажу: попробуйте вимочитися до цієї склянки! Я зараз приїду. Я скочив до другої кімнати щось випити. Коли вернувся, бачу, що ціла шафа мокра. Що ви поробили? Питаю цигана.

— Не гнівайтесь, пане докторе! Я так високо не міг мочити.

Ми разом щиро засміялися, а колега даліше оповідає:

— Сьогодні знову питаю одного: — який маєте стілець?

— Дерев'яний, здається душовий.

— Ні, я питаю, як йдете на сторону?

— Я на сторону не ходжу. Стілець стоїть під одною стіною, а маємо ще такий малий ослін, цей під другою.

— Та ви не розумієте, що я вас питаю? Я питаю, як ви с... те?

— Вибачте, пане докторе! Я по-мадярському не розумію.

— x — x —

Закликали мене до Дольної Леготи, бо злоги не проходять, як слід. Обслідив я роділля і бачу, що тут йдеться о попереchnу позицію дитини та що я собі сам не дам ради. Треба завести до лікарні до Ружомберка. Кладемо на задне сидало перину та подушку, а на них жінку. Невигідно їй у

моєму маленькому авті, але іншого виходу немає. Йі чоловік сідає біля мене і їдемо. Перед Ор. Підзамком злучуються дві дороги: Отця, по котрій ми їдемо та друга, що йде до Грушіна. Дороги є рівновартісні, що торкається автомашинної їзди. Бачу, що з Підзамку їде авто та показує, що скручуватиме ліворуч — в напрямі на Грушін. Я показую моїм блінкером, що їду також ліворуч. Після правила “правої швидкості, щоб мене випередити. Зле обчислив віддаль. Ми кидьно бухнули до себе. Брязкіт розбитого скла, скрипіння пом’ятої бляхи, крик жінки від страху і болів. Я сильно тримався волянта і мені нічого не сталося, але мій сусід пабив собі велику гулю на чолі. Схопила мене страшенна злість. Я вискочив з авта та отворив уста, щоб вилаяти мого противника:

— “Ті с... (хотів я сказати “сомар”, цебто осел) та бачу, що з авта вилазить колега — Д-р Кустра з Турчанського Святого Мартіна, тому моє с..., що мало бути “сомар”, обернулося на “сервус”!

Обернувся я, чи жінка не є поранена. Ні, тільки зіснулася в перинах між передні сидала та задне. Д-р Кустра тримається за ребра, але каже, що це не важне.

— Що тут робити? думаю собі. Аж до плачу мені йде. Пробую наштартувати авто: йде, тільки вода вся витекла, бо холодильник цілком розбитий.

— Давай собі раду, як можеш, кажу колегіві. Я мушу якомсь та чимось завести родільню до Ружомберка. Переїхав я кілька метрів, та мотор майже горить. Задержуюся і біжу на “Справу лісів”, щоб дали авто. Маємо щастя: і авто і шофер є тут. Перекладаємо жінку до їхнього авта, пишу малу цидулку о що йдеться і висилаю їх експресом до лікарні. Сам помаленьку їду без мотору, бо дорога майже весь час йде на долину. В Кубіні кручу рівно до автомеханіка та біжу телефонувати до лікарні. Жінка щасливо доїхала. Саме тепер є на операційному столі. (Дитина щасливо народилася і мати добре перенесла операцію).

—X—X—X—X—

Лікарі не люблять ходити на похорони; але деколи мусять. Помер мій пацієнт, котрий був дуже добрий майстер. Він колеса, розвори, люшні та цілі вози робив такі, що гей-гей! Ціла Орава про це знала. Але захворів і я робив, що міг, щоб його врятувати; але не вдалося мені. Старий помер. Стара трохи поплакала, і почала притотовляти похорон, кажучи:

— Яка шкода, що не зробив собі труни. А кілька ра-

зів я йому говорила: зроби хоч дві труни на всякий випадок! Ні та ні! Тепер маєш! Купуй труну!

Потішив я стару, що, мовляв, він собі заслужив, щоб йому труну купити.

— Це правда, каже стара, але такої труни, як він був би зробив, ніхто не зробить.

На похорон зійшлося багато людей: рідня, сусіди, всі ремісники з Дольного Кубіна. Панахида скінчилася. Рідня та приятелі кидають ще до гробу, на труну квіти та грудки землі. В цій хвили свіжа вдова каже на голос: — Ви собі тут ще трохи поплачте, а я йду приготувати щось під зуби! І пішла. Тут замість плачу, розіп'явся всюди придушений сміх. Я обернувся та пішов додому.

Врешті відізвалися на моє прохання і закликали мене до Братіслави на державні іспити, цебто нострифікацію мого швейцарського лікарського диплому. Я знову, подібно, як перед матурою, поїхав кілька днів наперед, щоб ще переглянути предмети іспитів. На деканаті прочитав я оголошення про точний час іспитів та в котрій я є групі. Тут я познайомився з кількома студентами, що прийшли також поінформуватися. Говорячи з ними, я сконстатував, що вони знають ближче вимоги поодиноких професорів, бо ходили на їхні курси. Це — нагало мені страху. Успокоююся фактом, що я маю вже практику за собою. Завтра рано маю іспити зі судової медицини та секції трупа. Мою французьку медичну термінологію мушу тепер перемінити на латинську та словацьку. Здається мені, що найбільші труднощі роблять мені параграфи законів та їхні цитати. Переглядаю їх ще раз та лягаю спати...

Одягнені у білі плащі йдемо ще з одним колегою до залі секцій та витягаємо наші питання. Виходить, що я маю робити секцію, а колега має описувати. Це йому не дуже подобається бо він родом німець і мішає чеську та словацьку мови.

— Слухай, Михайле, каже мені. Я постійно мішаю оці два терміни "ріть" та "рті". Покажи мені, котре є "ріть" (задня кишка), а котре є "рті" (уста)!?

— "Ріть" є тут, кажу йому. Це є по-латинському "анус". А "рті", як ти кажеш, це тут. Але по-словацькому це називається "пері".

Хоч перед іспитом не є мені до сміху, але я все-таки засміявся. Входить професор та каже нам починати секцію трупа, він за хвилику прийде. Починаю секцію після всіх правил та кажу колезі, щоб писав: — труп чоловічої статі, довгий на стільки то сам., середньої ваги...

— Почекай! — каже колега. Бачу, що ти прийшов з

хірургії. Йди писати, а я різатиму! Професор не пам'ятає, котрий з нас витягнув котре питання.

Взяв від мене скальпель та пінсету та почав різати. Я не встигаю ані записувати його роботу.

— Ти є асистентом на просектурі? — питаю.

— Ні.

А де ти навчився так добре робити секції?

— У мого батька.

— Твій батько є просектором? Чи професором анатомії?

— Ні — різником!

З мого оstownпіння вивів мене аж професор, що саме увійшов до залі.

— Ого! Почекайте — кричить. Що ви так спішитеся. Лишіть дещо дальшим студентам! добре. Описуйте — каже до мене.

Я описав і ми скінчили судову медицину.

За два дальших днів скінчив я приписані на нострифікацію іспити та вернувся щасливий додому. Люся вийшла мені на зустріч на станцію. Оксану везе у візочку, Дорця та Мар'янка держаться збоку.

— Та розкажуй, як було з іспитами — каже Люся.

— Ти знаєш, як це при іспитах: є приємні але є й неприємні хвилини. Особливо, коли тебе професори бачать перший раз. Ти не знаєш їхніх "коників". Але, славити Бога я досить добре вимотався. Промоцію, цебто торжественне передання дипломів призначили на 11 червня 1943 р.

— Якже мені з цією матенькою їхати, Михасю?

— Ти не мусиш там їхати. Ти мені погратулюєш потім вдома. А як ти маєшся? Як діточки?

— Оксана вже гарно усміхається і голівку підносить.

— Татку, каже Дорця, нам постійно відпадають колеса з візочка.

— Цей діточий візок є дійсно, і поганий, і недобрий. Не бачив ти якогось ліпшого в Братиславі — питає Люся!

— Я навіть не мав часу подивитися.

Візочок є слабенький, боки і капота плетені з шнурків та замальовані. Весь час відпадають колеса, шнурочки рвуться. Гарний, що мали зі Швайцарії та в котрім возилися Дорця та Мар'янка, остав у Великім Березнім. Тепер під час війни, кращого тут не дістати.

Наближається день промоції. Кравець Штефан Матушка, відомий на цілу Ораву, вишив мені красне чорне вбрання, після останньої моди: штани досить широкі, блузка дворядова, досить довга. Оглянув мене перед дзеркалом та каже: — будуть вас подивляти в Братиславі. Я певний, що ви матимете

вас подивляти в Братиславі. Я певний, що ви матимете найкраще вбрання. Аж прикро, що в такому убранні мусите присягати по-гітлерівському.

— Як це думаєте — питаю.

— Я чув, що при промоціях присягають, підносячи праву руку так, як гітлерівці та наші гардисти поздоровляють себе.

— Не знаю, кажу, але побачу.

Пан Матушка має до мене довір'я і виливає свою злість. Він - лютеран і є великий чехо - та слов'янофіл. Синові дав ім'я Іван.

— Цей людоджер Гітлер полонить собі зуби в Росії, "лебо строми до неба не расту" (бо дерева не ростуть до неба).

Слухаю мого кравця і підсміхаюся, дивлячись на образ, що висить на стіні.

— Чому смієтеся? питає.

— Тому, що ви одного німця лаєте, а другого вефичаєте.

— Якого другого?

Ось цього на образі.

— Це ж є Лютер Мартін.

— Я знаю. Такий самий німець, як Гітлер.

Матушка аж сів на крісло від здивування.

**

Дня 11 червня казали нам прийти вже завчасу рано і перевели з нами маленьку генеральну пробу: показали нам, де маємо стояти, як маємо присягати, що маємо робити, як нас закличуть по диплом. І дійсно кравець мав рацію. Будемо присягати з піднесеною рукою. На сам акт зійшлося багато народу до авлі Словацького університету. Прийшли родичі промованих, друзі, знайомі. Яка шкода, що моя Люся не могла прийти. Як сумно бути самому на чужині! Є нас багато, з різних факультетів. Заняли ми в двох рядах цілу авлю. Ось виходять професори в торжественних одягах — таліарах, на чолі з ректором проф. д-ром Еман. Філом. (в 1954 р. сиділи ми разом в тюрмі). Наперед промовляє ректор, потім кілька професорів, а накінці за нас всіх, один теолог. Після цього прийшла так зв. академічна присяга з піднесенням правої руки. Ось так прийняли нас у велику сім'ю вчених з академічним титулом. Тепер викликають нас після імен, а ректор дає кожному диплом та гратулює. Публіка вітає кожного промованого оплесками.

— Чи мене хтось привітає оплесками? думаю собі. Не-

має нікого.

Та ось кличуть і мене. Проф. Філо дає мені диплом, подає руку та gratulue. Загрімлі оплески. Мене, від зворушення, аж запекло в орбітах. Після закінчення я побачив, хто післав мені оці бурхливі оплески. При виході ждав мене проф. Л. Мосендз з дружиною Магдою та цілий рій студентів з Торговельної Академії. Пані Магда принесла мені навіть китицю квітів. На обіді у Мосендзів було весело. Мосендз отворив фляшку шампанського, а на корку власноручно написав: 11.6.1943.

— На здоров'я, докторе, ваше та всіх ваших Качалубенят!

— На здоров'я ваше пані Магди та малої Марійки! Щира подяка за все, підніс і я мою чарку. А тепер особливо за долю нашого народу!

Пізно вечорі приїхав я додому. Люся мене ждала.

— Ну, розкажуй, як це було та розвивай диплом!

Розвинув я мій диплом і ми разом прочитали: "Нос Ректор ет Альма ак целеберріма Універсітас Сцієнціарум Словака Істрополітана"... і т. д.... іменують мене — "Іллюстріссімум аткве Орнатіссімум домініум — Доктором Медицине Універзе" зі всіма прерогативами та привілеями і т. д.

— О, мій ти іллюстріссіме! сміється моя Люся. Подякуймо Богові, що позволив тобі перейти ще й оці неприємні ворота.

Тоді — коли я в Долньому Кубіні турбуюся лікуванням хворих, бігаю по селах автом, на ровері та пішки, клопочуся всілякими родинними справами, тризуся нострифікацією лікарського диплому, — на сході йдуть страшні бої. Наша Україна переорана канонами, бомбами та танками, почорніла від пожеж, мокра від крові та сліз. Вертаються словацькі воюки з фронту і розказують страхіття. Що не встигли забрати москалі це беруть німці, мадяри, румуни, а навіть словаки. Мовляв — це війна. Степан Вайда знову переїздив з фронту до штабу і вступив до нас. Він пережив в боях над Міусом лекло, але каже, що ані смерть не є така страшна, як терпіння українського народу під чобітьми ворожих військ. Нам показують в кіні бої та сотні тисяч полонених радянських воюків. Звичайно це сцени зі старшої дати, бо Гітлерів "Еліцкріг" згубив свою швидкість. Словацькі журналісти, що звикли на німецькі побіди та успіхи, тепер починають милитися в своїх пророкуваннях. Часопис "Гардіста" недавно писав на титульній сторінці: "Перед падом Сталінграду." Але Сталінград не падав. За кілька днів, все-таки будучи переконаний в німецьку побіду, пише: "Тісно перед падом Сталінграду". Але, ко-

ли в лютім 1943 року ціла Павлюсова армія була взята в полон, всі зрозуміли, що, хоч німці є дуже добрі бійці, не можуть творити чудес. А я собі думаю без війська української самостійної держави, жодні чужі війська не будуть на сході витязями; і спокою без самостійної і вільної України там не буде!

Вже й на Горішній Ораві маємо радянських полонених. Це правдоподібно словацька “Спішна дивізія” взяла їх в полон. Тепер їх влаштували в довгих дерев’яних бараках при селі Усте над Оравою. Тут почалися приготівчі роботи на будування великої гідростанції так зв. “Оравска пр’єграда”. На цій величезній полосі, де зливаються Чорна і Біла Орави, має бути штучне озеро. Села Усте та Сланіцу вже помалу евакуюють до новозбудованих будівель на вищих теренах. Наместовський район матиме озеро. Тисячі робітників при цім будуванні, вільних і полонених, дають мені багато клопотів. Праця важка, терен болотистий, клімат Горішньої Орави вогкий і холодний. В таких умовах число хворих та працездатних дуже зросло. Колега з Наместова не встигає з працею. Уряди післали там ще одного. Я їжджу на т. зв. котролю кожних три — чи чотири тижні. Звичайно злучую кілька районів в цей самий день. В цей день не ординую в Дольнім Кубіні. Звичайно рано їдемо (шофер з Каси Хворих, молоденька урядничка Катка Германова та я) аж до Яблонки, котру німці прилучили до Словаччини, а потім до Устя. В Яблонці переглядаю “гурал’в” та говорю з ними по-польському. В Усті, між полоненими, є багато українців, решта москалі та сдин жид — політрук. Стараюся облегчити їхню долю тим, що контролюю страву, щоб була якісна, висококальорійна, наказую, щоб їм дали відповідну одіж та щоб мали добру здоровельну охорону та опіку. — Оцим, кажу відповідним урядовцям, знижемо працездатність — Я є певний, що вони тут маються краще, як полонені в Німеччині, особливо ці, що працюють у фабриках. Політрук мене підозріває, бо, я говорю по-українському з нашими хлопцями. Але я його також. Сьогодні був я подивитися до їхніх бараків. Саме була пообідня пора. Політрук держав їм “десятьмінутовку” і скінчив її словами: “За Сталіна! За Родіну!”

— Чому ти ще тут, кажу йому, робиш політику?

— Це мій обов’язок.

— Боюся, що коли уряди довідаються, лишуть вас всіх на поталу німцям.

— Ти їм не скажеж!

— Я не скажу, але дай їм спокій! Ти їм крутиш голову політикою, а сам, як я бачив, крутишся веретеном коло

цеї гарненької кухарочки в кухні.

— А цеї Ольги?

— Вона називається Ольга? Ну, так хто є тобі милішим Ольга чи Волга?

— Волга, бо дальше не пустила. (тобто німців).

— Ти недармо політрук, подумав я собі.

У Вишнім Кубіні, на роздоріжжю вулиці, що веде до села та дороги до Ясенової, стоїть хатина трошки довшої форми. В лівій половині, побілений вапном, з помальованим віконцем, живе стара вдова зі сином. В правій половині, обліплений глиною, годує вдова корову та двоє поросят. Вдома є мало спосібного до роботи, тому син ходить на заробітки. Кілька разів був у мене з проханням обслідувати здоровельно його маму. Каже, що мама мало спить, мало говорить, обминає сусідів. Був я у неї. На силу вдалося мені її переконати, що здоровельне обслідження все є позиточне. Під оглядом фізичним нічого спеціального я в неї не сконстатував, крім симптомів прискореної артерійосклерози мозку. Приписав я їй адекватний лік комбінуючи так, щоб і спання було найкраще. Довідався від сина, що він їй дає лік та що, йому здається, є їй краще. Минуло кілька місяців. Син не приходив з вісткою. Я, при сотнях інших пацієнтів забув за стару вдову. Аж сьогодні дуже раненько, телефонують мені вишньокубінські жандарми, щоб я негайно йшов там, бо стара вдова поповнила (правдоподібно) самогубство. Суддя є вже повідомлений. За хвилину дзвонять на двері дольнокубінські жандарми, що їдуть зі мною також. Назбігалось повно людей навколо хатини мертвої вдови. Жандарм Маро з Вишнього Кубіна рефенує, що сусіди її не бачили вже вчора від обіда, що ціле пополудні корова ревіла, свині квичали, бо були голодні та спрагнені. А з самого досвітку вже не далось слухати цього жалібного квиління. Пішли подивитися. Старої немає дома. Шукали її всюди. Одне з них підлізло по драбині, щоб глянути на горище. Мало не впав з драбини зі страху: стара лежить нерухома на сні, а якесь котище облизується з крові.

— А де є син?

— На роботі. Звичайно вертається аж в суботу. Ми вже телефонували, щоб його повідомити.

Суддя дає наказ обслідування трупа та місця смерті. Труп лежить навзники, з перерізаним горлом. У рuci вигострений довгий ніж. Жодних інших слідів на тілі, котрі свідчили би про боротьбу чи насилля.

— З лікарського огляду, ставить мені питання суддя, є можливе, щоб самогубець спромігся на так глибоку рану? Вона відрізала собі майже цілу голову?

— Так, це є можливе, відповідаю, особливо таким вигостреним ножем.

— Так, з лікарського становища, є це самогубство?

— З лікарського становища це може бути самогубство. Тепер з вашого становища та з вислідків слідства кримінальної безпеки, цю правдоподібність дається потвердити.

Дальше слідство не доказало жодного підозріння вбивства і я закінчив свій рапорт, що самогубство поповнила в стані глибокої душевної депресії на базі церебральної артеріосклерози.

Для жандармів та судді випадок скінчився та пішов “ад акта”. Але я ще весь час ношу цей жахливий образ в моїй душі.

Сьогодні був дати доповідь на здоровельну тему в “Газдинській школі” у Велічній. Одночасно відвідав я пана каноніка о. Ігнаца Гребача - Орлова, бо не чується здоровельно найліпше. Переїжджав я біля дому, в котрім жили дотепер пан Айхнер та його дружина. Не знаю, що з ними сталося. Взяли їх до табору? Ховаються десь? В останньому часі нервовий та душевний стан пані Айхнерової був дуже критичний. Це мало великий вплив на недомагання її вінцевих (коронарних) б'ючок. Дуже часто діставала т. з. тахікардію та серцеві болі. При таких кризах мені часто вдавалося її втихомирити душевно та тиском на потрібне місце шийної б'ючки сповільнити пульс. Деколи, після успокоєння, я відходив та почав вже стартувати авто. Пан Айхнер вибігав, кричучи, що знову є зле. Вона була певніша, коли я держав пальці на її пульсі. Тоді я звичайно давав ін'єкцію та вертався до дому. Оці спомини перебігли мені тепер моїм умом. Яка доля їх зустріла?

“Добрим людям - добре спиться, добрим людям гарне сниться” гуде мені у ушах. Це є речення з казочки “Максим”, і котру я тепер читав моїм дітям перед сном. На шепіт цих слів в моїй душі, і я солодко засипляю. І сниться мені, що я їду на санях, держу сильно віжки, бо наші коні сполохалися і мчать аж їм сніг летить з-під копит. Дзвінки на шиях дзвонять — дзвонять.

— Мішель, Мішель! будить мене Люся. Ти не чуєш як телефон дзвонить?

— Ох, це телефон, а я думав, що це дзвінки на шиях наших коней... кажу і біжу до телефону. Це пан Сарені телефонує і просить, щоб я прийшов, бо його дитина кричить від болів в животі.

Я одягаюся, а моя Люся каже:

— Ти такий розіспаний, що говориш якісь небелиці.

— Ні! Це мені такий сон приснився. І розповів я їй скоре-
рензько мій сон.

— Ну, сон твій тепер зреалізується, бо чую, що пан Сарані вже приїхав по тебе кіньми.

Мала, трирічна Зорка плаче від болів і блює.

— Це правдоподібно буде запалення сліпої кишки, ка-
жу, але дитина боїться і не дається обглянути.

Мама просить, тато кричить; нічого не помагає. Зорка не дасть собі положити руки на живіт. Взяв я маму до дру-
гої кімнати і порадив, що має робити.

— Ну, не плач, каже мама до дівчини! Пан доктор вже
пішов геть. Тепер я тобі помащу трошки животик.

Між цим згасила світло, а я тихенько всунувся майже
під ліжку і сягаю рукою на живіт. Мама постійно пригово-
рює: — скажи, де тебе найбільше болить, а я там помащу.

— Тут! кричить мала, коли я сягнув в околицю сліпої
кишки. І тут я дійсно сконстатував так звану резистенцію м'я-
зів. Немає сумніву, тут йдеться о запалення сліпої кишки з
очеревинною реакцією. Відвіз я дівчинку на хірургію в Ру-
жомберку, де вона ще цієї ночі була оперована. Пан Сарані
лишився ночувати в лікарні, при дитині, а я вертаюся автом
додому. Чую як страшенно мені хочеться спати. Глибоко ди-
хаю, щіпаю себе, — не помагає. Починаю співати на весь го-
лос: "Ой любив та кохав, собі дівчину мав"..., але голос мій
рветься і тихне, а очі накриваються повіками. — Заб'юся, ка-
жу собі. Треба зупинитися та здрімати хвилинку! Скручую
трошки з дороги, задержую мотор і засипляю. Нараз чую
сильне світло до очей і прокидаюся.

— "Так жстеса доряділі, пане, же невлаздзете дялей?"
(ви, пане, так впилися, що даліше не можете), кричить до
мене острый голос.

— Не світить мені до очей! кажу. Що ви хочете?

— Це поліція. Підете з нами до лікарні, а там вам візь-
муть кров на алкоголь.

Засвічую світло в авті та виступаю.

— Я саме тепер вертаюся звільсідя. А що торкається
алкоголю, я, на ваше лихо, абстинент.

Один з жандармів побачив на переді мого авта цидул-
ку "Лікар". Ще раз посвітив на мене батеркою:

— Та це доктор Качалуба з Дольного Кубіну! викри-
кує. Я його знаю.

— Прошу ваші документи! каже до мене другий. Ми з
Ружомберку, вибачається.

— Це перша річ, що ви мали зробити, кажу йому. Ме-
не так сон зморив, що я боявся аварії.

— Вибачте, пане докторе! Ми вас завеземо додому,

— Дуже дякую. Ви мене добре пробудили. Я тепер вже не засну.

Я дуже люблю моє звання — медицину. В мене аж серце підскакує з радості, коли я можу комусь допомогти. Це рідко, що я відчуваю втому, хоч деколи перегляну через день около 50 пацієнтів. Але гнівають мене нічні телефони, нічні “прогулянки” по селах, або навіть наглі нічні ординації дома. Ось після цілоденної праці, засну сном змученого ловецького пса, а тут настирливий телефон або дзвінок на двері. Зриваюся з ліжка і не знаю, де я, не знаю де двері... Або деколи, після праці, маю так набряклі вуха та цілий мій душевний стан стогонами, криком немовлят при лікуванні та телефоном, що причувається мені вночі телефон або дзвонення на двері. Тоді моя Люся, що дуже часто терпить безсонністю, мене успокоює, мовляв жодного дзвонення немає. Ось так трафилося цієї ночі. Я сів на ліжко, бо мені здавалося, що хтось дзвонить на двері. Бачу, що Люся виїмково спокійно спить. І я засипляю, але з якимось передчуттям. Сплю, як заєць, чуйно, на однім усі. І дійсно, около першої вночі, дзвонення та бухання на двері. Вибігаю. Це “верхній стражмайстер” жандармерії Безак. Блідий, руки закривавлені, держить собі ліве стегно.

— Я поранився, пане докторе!

Вводжу його до ординації, кладу на диван, стягаю чевревики та штани, цілі в крові. На висоті жили так званої “вена сафена інтерна” невеличка, остра рана, що сильно кривавить. Даю на рану грубу верству стерильної гази та кажу йому сильно держати. Дезинфікуючи руки та пригтовляючи інструменти, випитую, що сталося?

— Маю нічну службу, каже жандарм, і зголоднів. Сів за стіл, витягнув ніжик, хліб та солонину і спокійно їм. Нараз телефон. Я хотів положити ніжик на стіл, але цей виховнувся мені з руки. Я рефлексійно стягнув стегна, щоб ніжик не впав на землю. Ножик острій, вбився у стегно.

— Маєте поранену жилу. Треба захити.

— Шийте!

Роблю маленьку анестезію, розширюю трошки рану, щоб бачити жилу. Потім зашиваю маленьку ранку на жилі та рану на шкірі. Жандарм весь час держав сильно пальці під раною і так робив мені гемостазу (задержував кровотечу).

— З вас є добрий вояк. Гратулюю вам!

— Здається мені, каже жандарм, що ви всі мусітимемо бути добрими вояками. І то вже в дуже короткому часі. Фронт наближається до нас. В нас, здається, пригтовляється страшна колотнеча. Боюся, що буде зле.

— Я думаю, кажу моїй Люсі, що я тепер маю право бу-

ти “районним лікарем”, а не тільки “заступцею”. Я ж маю вже словацький лікарський диплом.

— Я також так думаю, каже Люся. Напиши їм, що ти вже знострифікував твій швейцарський диплом! Тепер дай їх до рам та повісь в ординації (Цікаво, що я за тридцять років моєї лікарської праці на Словаччині постійно відчував якусь тимчасовість і не вивісив моїх дипломів).

Написав я прохання до Окружного уряду, в котрім повідомив про мою нострифікацію та промоцію і жадав моє іменування на “Районного лікаря”. Не чекаючи відповіді, я повірізував на моїй петатці все, що не треба і остало на ній моє ім'я та “районний лікар” в Дольнім Кубіні. Тепер з гордістю та приємністю бив свою печатку на всякі потвердження. Але довго не тривала моя радість. Д-р Гомоля, також з приємністю, написав мені, що іменування на районного лікаря станеться аж по фізикатних іспитах. На ці іспити треба знову пригоститися до Братіслави та перейти шістьтижневий курс.

— Паноньку мій нещасливий, кажу я на голос, та скільки тих іспитів я вже складатиму?

На це моє питання я негайно знайшов відповідь, читаючи далі все, що мені окружний лікар післав: мушу здати іспити з дев'ятнадцятих предметів. На мою душу навіс чорний смуток та пекучий біль.

— Ти не мусиш бути районним лікарем, каже мені якийсь голос сміючись. Для тебе вистарчить бути директором каси хворих.

Але другий голос прямо кричить:

Не сором тобі втікати від трудностей?

Несу я оба голоси та офіційне письмо від окружного лікаря додому та показую моїй Люсі. Люся також по сумніла. Я їй підсуваю думку першого голосу.

— Так, каже Люся, це була би найвигідніша дорога. Думаєш, що ти був би спокійний і вдоволений? На мою думку, другий голос має правду. Ти не втікатимеш від трудностей, бо ти на них звик. Я знаю, що з Божою поміччю ти поздаєш ці іспити.

Ще цього самого вечора написав я прохання до Міністерства Внутрішніх Справ — Здоровельний Відділ, щоб мене прийняли на курс та фізикатні іспити.

Телефонує мені сестра Гелени Гробоньової, що, мовляв пані Гелена не виходить зі своєї дерев'яної хатки, є сумна, не хоче їсти та скаржитися на болі при серці. Треба би було прослідити її здоровельний стан.

Вибираюся пішки “поза гумнами” та біля обійстя Йозефа Сарені виходжу на стежину, що веде понад городи т. з.

“Медзиградника”. По лівій руці спіють пшениці та вівса. Гладжу рукою колоски, а серце стукає до ребер та посилає мою душу на рідні поля в Україні. Замикаю на хвилину мої очі, а очима моєї душі блуджу по рідних ланах... Ці самі пісні цвіркунів та пташат; і перепел так само підпальомкує...

— Немає часу на мрії! каже мені моя свідомість і я крокую далі по полях Орави. Цікаво, кажу собі, що тут не вирощують гречки та дуже рідко жито. По правім боці наповняються в соняшних обіймах яблука та груші. Ось старий Дядько щось порпається мотикою в грядках.

— Добрий день, пане Дядько! Воюєте з бурянами?

— Добрий день, пане докторе! О, коли би то зеленина так скоренько росла, як буряни, не треба б було стільки воювати. Куди ж ви поза городами?

— Ось тут до вашої сусідки.

В сусіднім подвір'ю Барічаків пес аж ланцюг рве так гавкає. Старий, невеличкий Барічак спить дрібними кроками і та тонить його до буди.

Пані Гелена жде мене при фіртці: висока, округла, ясне, коротко острижене волосся зачесане дозад і припівнене гребінчиком.

— Вітайте, пане докторе! Так та моя сестра не дала вам спокою і закликала.

— Я ж є на це, щоб мене люди кликали. Ви, як бачу, тут наче Робінзон Крузо.

— Самітна — так, але не можу собі сама нічого тяжчого зробити. Зараз задихаюся, болить в грудях, а серце мало не вискочить...

Подивимось.

Увійшли ми до цієї маленької, дерев'яної хатки: постіль, нічний столик, маленька шафа з книжками, стіл та два стільці.

— Ви в цій хатці мало не Діоген.

Засміялася грубим голосом:

— Моя хатка є прецінь більша від бочки Діогена. А потім, прошу поглянути на мій комфорт!

Поставив я ще кілька фахових питань, а потім перевів лікарський екзамен. Знайшов у неї розширене, т. зв. “мітральне” серце зі всіма симптомами декомпенсації.

— Вам треба лікуватися, кажу. Ваш стан зліпшиться, але треба брати дуже систематично ліки та придержуватися харчевої і взагалі життєвої дисципліни.

— Я вас послухаю, бо маю перед собою ще великі плани. Крім цього я ще так би хотіла діждатися та побачити людей в більшій соціальній справедливості.

— Кожна справжня людина цього бажає.

— Так, але цим справжнім людям кладуть політичні системи колоди під ноги або їх прямо ліквідують. Я вірю, що комуністична система вийде тепер витяжною та принесе людству рівність, волю і добробут.

— Можете ви мені дати, кажу їй, один приклад волі і добробуту

— Ось наші східні брати.

Ви знаєте скільки, вже по революції, загинуло справжніх людей в тюрмах і таборах, або прямими розстрілами без суду! Скільки загинуло від “добробуту” голодом?

— Це є пропаганда!

— Як доживете — побачите.

— Я хотіла вас заангажувати до т. зв. Революційного Народнього Комітету, але як бачу, ви маєте на це інші погляди.

— Я маю інші релігійні і національні погляди, кажу їй.

Я встав, але на відході ще запитав: — А як далеко ви є з вашою повістю про “Деда Раностая”?

Її очі запалилися під грубими окулярами. — Кінчу. Цим дуже тишуся.

Виконувати функцію директора Каси хворих та одночасно ревізного лікаря не то, що нелегко, але особливо неприємно. Чи хочеш, чи не хочеш, наробив собі неприятелів, бо все знайдуться люди, які є невдоволені. Хоч я стараюся бути людським та строго об'єктивним, не можу всіх задоволити. Коли т. зв. ляцький контролер понаходив людей, що в стані їхньої працездатності возять гній, молотять, ріжуть дрова тощо, я не маю більше труднощів: перегляну їхній здоровельний стан та, коли здорові, посилаю до роботи. Деколи знайдеться, що він є ще хворий, але родинна ситуація є така, що він мусить цю домашню працю виконати. Тоді я з цього не роблю жодних вислідків. Даю йому ще кілька днів відпочинку, а потім він йде спокійно до роботи. Гірше є з такими, котрі затилися бути “хворими” і працездатними. Лікар може їм приписати навіть небесну блакить, — не допоможе: — болить і болить! До праці не піде. Одна з таких затиєх є вибраниця з поміж досить численних дольнокубінських старих дівок, котрі, як то кажуть, осталися на оцет. Вона є дуже побожна, все веде перед у вервичних молитвах, приносить квіти до церкви, прибирає. Ось тому якісь злі язики пришили їй прозву “Свята Мара” (пезоративна назва Марії). Лікую я оцю дівчину вже кілька місяців на болі в правій нозі. Зробив я їй рентгеновий знімок, щоб бачити, чи немає яких змін на костях чи в суглубах. Все в порядку. Кровообіг добрий в цілій кінцівці, нервова система непорушена, жодна атрофія, пасивна функція

добра. Але активна функція ніби обмежена і постійні болі. Моя терапія є дуже різноманітна, але безвислідна. Дівчина завиває руку та передлікті до теплої вовняної хустки і так нисить. Довго вже держу я її в стані праці-нездатності. Доходять до мене різні чутки, що, мовляв, вона дома все цією рукою робить. Прикликаю я дівчину та посилаю її до лікарні в Ружомберку на детальні обслідування. По тижні вертається, "бо її там не лікують". В лікарській справі мені пишуть, що я маю правду, тут йдеться правдоподібно про невральнічні болі, але при анальгетиках, дівчина може йти до роботи. Коли я їй це спімнув, вона розплакалася та каже, що вона хоче йти на інвалідну ренту, бо й інші мають такі ренти, а є ще менше хворі, як вона.

— Не вам, |кажу, судити, чи вони є менше хворі від вас. Це тільки лікар знає їхній здоровельний стан. Ви маєте легку працю, ви є ще молода, отже попробуйте працювати. Я є певний, що легка праця вам вийде на добро. Отже я вам даю ще ліки, лишаю вас ще оцей тиждень дома, а від понеділка підете до роботи.

Годинонько моя бідна! Плач, крик, нарікання: бухнула дверима і пішла.

Вже цілий місяць працює, але до міста та до церкви ходить зі зав'язаною до вовняної хустки рукою. В неділю рано йду я з родиною до церкви, а перед богослуженням йду на сповідь. Сповідас мене пан о. Марко. Кінчу сповідатися та кажу, як звичайно, що більше собі пріхів не прегадую.

— Можу вам на поміч поставити кілька питань? каже сповідник.

— Прошу.

— У вашій професії не скривдили ви когось?

— Моя совість не робить мені ніяких докорів.

— А з Маркою ви поступили справедливо після вашої думки?

— Дуже справедливо.

— Це ви знаєте. Бийтеся в груди, а я в Ім'я Нашого Господа Ісуса Христа даю вам відпущення ваших пріхів! Йдіть в спокою!

Але я в спокою не відійшов. Довго мене мучила оця сповідь і я за якийсь час і сам прийшов до висновку і пенсійну комісію переконав, що Марці треба дати інвалідне, бо її душевне наставлення є вже в інвалідному стані.

З медичної літератури, а особливо з геріатрики, знаю, що у старших людей існують неврози. Деякі автори твердять, що ці неврози є досить часті, інші знаходять їх у малому числі. Я особисто лікую дуже багато старців. Я обсервую їхні почини в різних ситуаціях і знаходжу в них типічний т.

зв. психо - органічний симптом на базі мозкової артерioskлерозу. Він проявляється у кожної людини інакше: стратою пам'яті, глухотою з душевною депресією, почуттям переслідування, почуттям, що її обкрадають, скупістю, сварливістю, потребою прямо дитячих збитків тощо. Ось дивіться: йде старий Медзіпрадський, бувший професор гімназії. Вимахує паличкою, розглядається, а потім задержиться і блукає зором десь далеко в напрямі "Кубінської Голі".

— Добридень, пане професоре! кажу проходячи.

— А, добридень! Гей, гей, це пан доктор?

— Так, пане професоре. Що так інтензивно обсервуєте?

— Шукаю споминів, а вони втікають і ховаються від мене.

Потім йде даліше. Напроти біжить пес. Професор бере палицю до обох рук і цілить, наче крісом, на пса. Пес обминає його великим півкругом. Ось вибігли діти зі школи. Побачивши професора, пускаються до плачу і втікають... Він цілиться за ними палицею і сміється.

Оця його поведінка довела до цього, що матері страшать своїх дітей ним, як є непослушні.

Був я сьогодні у старенького Сметаная, що живе на першій поверсі дому при Гв'едославовім майдані. Живе він зі своєю, також старенькою жінкою. Здається мені, що в них немає дітей, бо живуть вони дуже опущені. У великих, не вивітряних кімнатах, страшний непорядок. Недивно. Стара на одне око сліпа, на друге мало бачить. Привітала мене своїм старечим сопрановим голосочком та почала скаржитися на болі при серці, в животі та ногах.

— Прощу трохи роздягнутися, кажу їй.

Роздягання важке та копіювальне. Не дається ані уявити, що все хвора і старша людина може на себе одягнути, щоб хоронитися від холоду. Кровообіг слабкий, кальорій мало. Поміг я їй, прослідив, потішив, приписав ліки. А серце моє щемить над долею старих, самотніх людей.

— Це ще не все, пане докторе, каже мені. Ще мій старий стогне в постелі в другій кімнаті. Він ще ходить, але має великі болі в крижах та ногах.

Старий одягнений та обутий лежить в постелі. Мушу позбирати всі мої душевні та тілесні сили, щоб знеутралізувати свій рвотний рефлекс. До стухлої атмосфери кімнати додався ще сморід сечевої інконтиненції.

— Він ще ходить, каже старенька. І знаєте, в останньому часі вхопила його якась манія перехилитися через вікно та плювати людям на голову. А як потрафить, має з того велику радість. Я тільки боюся, щоб не впав з вікна.

Смішно і сумно.

Старому Лабайові, батькові Релки Гебурової, мінає вісімдесят, але він ще кремезним. Ходить пішки, з паличкою, з Медзіградного до Клубіна, а вертаючися, майже все вступить до мене до Каси Хворих. Кілько би не було людей в почекальні, він не задержується, але прямує просто до дверей ординації і стукає паличкою. Пацієнти перекидаються очима, але ніхто не посміє його задержати. Медсестра Келлова відчиняє двері, щоб подивитися, що це таке. Він прямує даліше та до мене:

— “Ідем са позр'єть на теба, братчик мвой”.

Звичайно просліджу йому тиск крови, перегляну артретичні коліна і він спокійно відходить.

Сьогодні неділя. Після Служби Божої пропоную Люсі прогулянку в гаю над Медзіградним. — Обід вже маєш готовий, кажу. Згода? Згода, каже Люся. Обертаю авто і за хвилину ми в Медзіграднім. Лишаємо авто у Гебурів, беру Оксанку на плечі та йдемо.

— Уважайте! кажу Дорці та Мар'янці, тут болото. Рівчак не є очищений і вода з Гв'єдославового джерела тече по дорозі.

— Чому це джерело називається Гв'єдославовим? питає Дорця.

— Ось тут, бачиш, є така мала криничка, з котрої, кажуть, Гв'єдослав все пив воду. Він як кажуть старі кубінці, кожного дня ходив туди на прохід.

— Мали би її словаки держати в кращім стані. Дивіться! З неї також вівці п'ють. Тут повно слідів.

— Можливо, що раз цю криничку обгородять, а для бовець викопають біля неї нове корито.

— Можу і я з неї напитися? питає Мар'янка.

— Можеш.

— Але не маю горнятка.

— Почекай, каже Люся. Нап'єшся з моєї долоні, як з горнятка.

Очевидно, що й Дорця вже мусіла напитися і Оксані треба було дати.

Йдемо вище. Сонце сміється з небесної сині і рожевить щічки моїх дітей та Люсі. Струнки сосни простягають свої зелені гілки, наче рамена, нам на зустріч. Здалека чути дзвіночки овець. Ось природний храм Божий, в котрім ціле сотворіння віддає хвалу Сотворителеві. І я з глибини душі співаю:

“Воскликніте Господеві, вся земля, співайте ж імені його, віддайте славу хвалі Його. Молитвами Богородиці, Спасе, спаси нас!”

— Що це за пісня? питає Дорця.

— Це так званий Антифон. Його співається на наших українських Богослуженнях.

— А коли ми підемо раз на наше Богослуження?

— Не знаю, донечко. Але раз напевно підемо.

— Покищо ходім додому, каже Люся. Треба обід загри-ти.

Заходимо до Гебурів по авто. Релка зі старим батьком оббирають рясні, червоні порічки. Йожко пішов на "десяту" до церкви.

— Ходіть, каже Релка, назбирати собі порічок! Дуже рясні цього року. Діти збирають та їдять, а я з Люсею збираємо до мишечки, котру нам Релка подала. Кущі високі і ми навіть не бачимо одні других. Слухаємо, а старий Лабай, з другого боку кущів, каже до Релки грубим голосом:

— Не тільки, що порічки оббирають, але ще на обід остануть, що?

— Ні, тату, Люся ліпший обід має, засміялася Релка.

Ми перестали оббирати. Насалжую штей до авто, лишаю мишечку на стежці і прощаємося. Релці є дуже неприємно:

— Старим людям не треба дивуватися, каже.

Я знову в Братиславі. Цей раз на цілих шість тижнів. мушу відбути курс, що приготував на т. зв. фізикат і зробити 19 іспитів. Важко було мені лишати мою Люсю та дітей дома, але ці іспити, як каже Люся, на ціле життя. Гігієна, судна медицина, секції трупа — це нестрашне. Це я вже зробив при державних іспитах. Але лічнічі рослини, мінералогія, токсикологія, інфекційні хвороби та боротьба з ними в терені — це для мене майже нове. Мешкання маємо зарезервовані в готелі. Я живу в одній кімнаті з Д-р Емільом Брестенським. Симпатичний хлопець, але є подібного політичного наставлення як Гелена Гробоньова. Він часто приїжджає до Доляного Кубіна, бо має там не тільки політичні, але й серцеві інтереси. В політичних цілях він зустрічається з Мартою Обуховою, Пліхтовою, проф. Летріхом, проф. Чапловичом та іншими, про котрих я не знаю. Свої серцеві інтереси він вложив до рук панни Гелени Матушкової, дочки мого кравця. Дівчина струнка, висока, чорнява, дуже весела й забавна. На всяких забавах вона вела перед. Кажу вела, бо від коли. Еміль до неї залюбився, поставив свої вимоги: або ти будеш моєю жінкою, або будеш даліше забавлятися! Дівчина замкнулася і жде на свого Еміля котрого теж любить.

Ми з Емільом вчимося, але також дискутуємо на політичні, національні та релігійні теми. Він великий ідеаліст, але дав-

ся зловити на “ліву” вудку. Приходимо разом чверть години скорше на університеті переглядаємо лічнічі рослини та стараємося їх запам'ятати: ось “тілія сільвестріс” — цебто липа серцелиста, “схізандра хінензіс” — лимонник китайський, “хамомілля” рум'янок, “мента піперіта” — М'ята перечна і далі. За ними цілий ряд камінчиків, кристаликів, пудрів у флашках, котрих вигляд треба собі запам'ятати, щоб не дійшло в практиці до помилки, котра може мати катастрофічні наслідки. За кілька днів вже вміємо їх відрізнити.

Про інфекційні хвороби та боротьку з ними в терені викладає нам мій земляк — д-р медичних та фармацевтичних наук Мартин Дзюбан, з Закарпаття. Невеличкий, округлий, все усміхнений та надзвичайно “битий” у своїй галузі. Кілька разів я з ним розмовляв. Говорить по - українському, але дуже часто переходить на карпатський діалект. Саме тепер “Лікарська комора” в Братиславі видала його книжку “інфекційні хвороби”, в котрій він, на 317 сторінках, всі заразливі хвороби згуртував після їхніх порід та епідеміологічних знаків.

Гігієну викладає нам проф. Муха. Трошки криває на одну ногу. Здається мені, що це конгенітальна аномалія. З ним вже ближче познайомився. Возив я його аж до Яблонки, де він брав взірці вод, щоб прослідити їхній хемічний, мінералогічний та бактеріологічний стани.

Дуже цікавий є проф. Франтішек Шубік. Лікар і поет. Практичною медициною не займається. Віддався він мудрій медицині та поезії, під псевдонімом Андрей Жарнов. Здобув собі велику популярність у своїх словаків збіркою поезій “Страж прі Мораве”. В ній боронить словацьку самотність, загрожену чехами. В своїй поемі “Камень на медзі” відграничує словацький народ від чеського і так анулює “чехословацький народ”. (Яка подібність між “чехословацьким народом” і “радянським народом”.) Словаки уважають професора Шубіка — Жарнова “сумлінням народу”.

Сьогодні запросив нас всіх проф. Шубік на його доповідь про “Катинський ліс”. Величесна саля набита різноманітною публікою. І ми там встромилися.

Конференцію отворив міністер внутрішніх справ Александер Мах. Високий, молодий, з густою, назад зачесаною, чуприною, симпатичним, гарним лицем. Його промова — політичного та гуманного характеру. Говорить плинно, але дуже гостро, в деяких відтинках аж бурхливо. Вказує на лжу комуністичної ідеології, на блеф її гуманности, на страхіття, котре комунізм завдає народам під його пануванням.

Потім почав свою доповідь проф. судної медицини Д-р

Шубік, котрий був офіційним членом дослідчої наукової комісії громадних могил в Катинському лісі. Свої гостро фахові дослідди описує вірно, але так живо, що катівня ця показує своє чортівське обличчя. Люди плачуть...

Вийшли ми зі салі 'глибоко пригноблені. За цілу дорогу додому, Еміль не сказав ані одного слова. Увечорі був я у Мосендзів. Мосендз теж був на цій доповіді.

— Подібно, як з поляками, зробили большевики і з нашими у Винниці, каже. Мосендз. Всі ці злочини кличуть до неба про помсту!

Довго не міг я позбутися припнчучого вражіння. Переслідувало мене на всіх викладах, особливо при секції трупів. Пишу листи моїй Люсі і в них це споминаю. Відписує мені, що — мовляв — я ось таким душевним станом нікому не поможу. Вчуса дуже інтензивно та приготавляюся до іспитів. Як не маю часу написати Люсі та дітям хоч коротенького листа, то ввечорі їм телефоную. Дома все в порядку, славити Бога, але ждуть нетерпеливо на мій поворот.

Врешті прийшов час іспитів. Бачу, що це значить мати час на навчання та без матеріяльних турбот. Всі іспити пішли мені гладко і я приніс додому посвідчення зі самими одиницями та зі сумарним вислідком: **ЗНАМЕНИТИЙ!** Люся надзвичайно цим тішиться.

— Весь мій час, кажу їй, я міг сконцентрувати на навчання. Тому добрі вислідки. А зрештою 'ти, дорога моя, дала мені приклад, як треба вчитися, а тепер дала мені душевних сил до роботи.

Каже наше прислів'я: "як вліз між ворони, крикай так як вони"! Тому й ми відсвяткували Різдвяні свята після нового стилю. Очевидно при куті, ялинці з подарунками та кілька стеблевім "дідухові" пшениці в кутику. Ми лишаємо ялинку аж до наших свят. Вона висихає, хвоїнки опадають. Після наших свят ми з найбільшою увагою відчіплюємо всі прикраси, виносимо та дуже старанно замітаємо. А все - таки ще кілька тижнів знаходимо малі хвоїнки на килимах. Так буде напевно й цього року. Покищо це 31 грудня, цебто св. Сильвестра. Цього святого словаки найбільше знають та найгучніше відсвятковують. Монсеньйор Віктор Трстенський візав своїх вірних взяти участь в подякувальнім богослуженні на 18-ту годину. Церква наповнилася вщерть. У своїй проповіді монсеньйор згадав вірним дочасність нашого життя тут на землі.

— Скільки цих, що були тут з нами минулого року, каже, відійшли на той світ... Хто з нас буде ще тут на будучий рік? Дякуймо Богові за всі милости і дари, котрі ми

дістали цього року!

І могутнє “Те Деум ляддамує” (Тебе — Бога величаємо) затрясло стінами церкви.

Після цього богослуження миряни розходяться по домах та починають кожний по-своєму святкувати св. Сильвестра та слухати радіопередавання. Воно є дуже багате “не Сильвестра”: співи, музика, спеціальні анекдоти, народні балачки тощо. Сходяться сусіди, приятелі, родина. Слухають, попивають, сміються, співають, танцюють аж до 24-тої години. Коли на вежі вибиває північ, обіймаються, цілуються, бажаючи один одному щасливого нового року. Потім забава і пиятика продовжується. А словаки вміють пити. “На здоров’є!” повторюється аж до здебеління язиків. “На ваше здоров’є пієм, а своє сінічим” повторюють та врешті розходяться непевними кроками. І ми з Люсею видержали до півночі та зустріли новий рік 1944 молитвою у пригніченій непевності за нашу майбутність. Около третьої ранку збудили мене важкі стогони десь під вікном. Дивлюсь, це наш сусід Яно Орґонік вертається теж зі “Сильвестра”. Видно, що добре забавлявся. Підперся, біднячисько, під стіну і корчиться та стогне у страшних блюваннях. Одягаюся скоренько та виходжу, щоб допомогти йому дістатися додому. Це ж наш урядник з Каси хворих. Але мене випередив старий Орґонік: два полічники і повів сина до хати. Вертаюся з полетшою..

— Пане докторе! кричить хтось.

Обертаюся. Це стара пані Кайфошова.

— Що сталося? питаю.

— Старий пан Шімала лежить під фірткою. Не знаю, чи ще живе..

— Вже йду, тільки візьму “першу поміч” (торба з лікарським приладдям).

Старий Шімала лежить на снігу, тяжко дихає, лице поранене. Нахилилася над ним. Смердить алькоголем. Старий також святкував десь “Сильвестра”. Проглянувши, що не має нічого зламаного, беру його, при допомозі пані Кайфошової, на плечі та несу перед двері його мешкання. Дзвоню. Виходить домашня служниця - господиня, старенька Агнешка. Як звичайно, бліда, з ціанозними устами, тяжким диханням (я її лікую на серцеве недомагання та анемію):

— “Пане Боже! Чо са стало”? Іде са он так дор’яділ?”.

— Це я вже не знаю, кажу. Помагайте його роздягнути! Добре, що не замерз.

Збудився також його внук “Бубо”. Обмили ми старого та положили до ліжка.

— Бачите, мені не хотів дати ані корунки, а сам напевно пустив багато грошей, каже Бубо - внук.

— Це його гроші, каже пані Кайфошова.

Дома розказую Люсі цілу пригоду. Люся сварить на мене:

— Чому ти його сам ніс? Він же товстий, важкий. Не міг ти ще когось закликати? Хочеш дістати люмбаго? Лятай та відпочинь, бо вже буде рано!

Тільки сон почав наближатися, вже хтось дзвонить на двері. Виходжу, а це наші цигани прийшли "вінщувати" щасливого нового року і то з музикою. Вертаючись з "Культури", де грали цілу ніч, вступили й мені заграти. Дані на скрипці, Іштук на басі, а старий Будаї на цимбалах витрають аж відгомін йде. Виношу фляшку, пхаю кожному прощі до кишені, дякую та прошу, щоб перестали, бо діти побудилися та всі сусіди у вікнах та дверях.

— "Щастливі нові рок, пан доктор!" кричать та відходять.

"Тарзан" — чорний пес старого Дзевіча з Гацелі десь пропав. Дзевіч ходить навколо дому, по городі, в лісі вже був, свище, кличе — пса нема. Нема один день, другий, вже й тиждень минає, пес не приходить.

— Треба розпитувати людей, каже пані Дзевічова.

Дзевіч розпитує по сусідніх селах, по Кубині: — не бачили ви ось такого то чорного пса? Але, чи один чорний пес бігає. Кажуть, що в Зазрівій є багато чорних псів. Вибрався Дзевіч до Зазріві. Приїхав до Парніці потягом, звідси йде пішки. Йде прекрасною Зазрівською долиною та любується ранньою весною. Ще тут і там біліють холодні язички снігу, але на деревах та кущах вже жевріють бруньки. Луки вже несміло зеленіють та пишаються першими весняними квіточками. Дзевіч наближається до садиби Лучівна та господарства Чапловича, що притулилося до протилежної скали. Вже здалека бачить при дорозі великого чорного пса. Його серце забилося голосно. Трошки зі зворушення, але також зі страху. Він стиснув міцно свою палицю і звільнив крок. Пес сидить і гостро дивиться в його сторону. Дзевіч ще зробив кілька кроків і зупинився. Оглянувся назад. Ані живої душі. Тремтіння перебігло цілим тілом, а на чоло виступив холодний піт. Хотів би повернутися, але ноги відмовили послужу. Сам не знає чому, він починає кликати і кричати: — Тарзан! Тарзан! Бачить, що пес зірвався з місця і біжить в його сторону. Дзевіч перехристився і післяв стрільну молитву до небес. Пес вже при нім. Він ані палиці не мав коли піднести. Пес кинувся йому на груди і лиже йому лице, б'є

хвостом і скавулить з радості.

— Тарзан! Тарзан! повторює Дзевіч. Та це ти? Ти мені стільки страху нагнав. Що ти тут робиш? Ну, ходи додому!

Пес дійсно йде з ним, але весь час оглядається до обійстя Чапловіча.

— Чого ти оглядаєшся? каже Дзевіч. Боїшся когось? Чи хочеш вернутися до Чапловіча? Ту маєш! Іж і не оглядайся!

Дзевіч розрізав “оштепок” (вуджений сир з овечого молока), кусень дав псові, а кусень зів сам. Привів він “Тарзана” додому і тішиться ним. Але минуло кілька днів, а його пес знову зник, як під воду. Тепер вже Дзевіч знає, де пса шукати. Він вибирається просто до Чапловіча в Зазрівській долині. Чапловіч рідко буває дома. Волякі почуття його носять кудись. Жінка звичайно веде господарство. Але тепер саме є дома.

— Ви собі присвоїли мого пса Тарзана, каже Дзевіч.

— Це не є Тарзан, це Рексі. Це мій пес, відповідає Чапловіч.

— Звідки ви його маєте?

— Я вже давно його маю.

— Не так давно. Можливо два місяці, відколи він мені пропав.

Ось так дискутують оба, як вони твердять, власники пса, сидячи на лавочці під хатою у Чапловіча. А пес їх уважно слухає, лежачи перед ними. Раз дивиться на одного, раз на другого, киває хвостом і закриває свою неоголену бороду довгим, червоним язиком.

— Чому ви думаєте, що це ваш пес? питає Чапловіч.

— Бо це мій пес. Дивіться! “Тарзан”! кличе, сюди!

Пес дійсно підвівся і прийшов до Дзевіча. Цей його погладив і каже йому знову собі лягти на своє місце. Пес послухав. Ліг і знову обсервує обох на лавці. Виглядає радий з цієї ситуації, бо плеще хвостом до землі.

— “Рексі”! Сюди! наказує Чапловіч.

Пес зривається і біжить до Чапловіча. Цей теж пестить пса рукою, дивиться з-під лоба на Дзевіча і задоволено сміється. Дзевіч встав:

— Я вам його не дам.

— Він є і так мій.

Оба суперечники розійшлися нагнівані і ціла справа опинилася в суді. Адвокат Д-р Іжоф, Дзевічів швагер, радить йому, щоб пригадав собі якийсь знак, про котрий Чапловіч не знає і доказав так судові, що це його пес. Довго Дзевіч

роздумував, аж прийшла йому на ум спасенна думка. Його пес був поранений броеківницею. Можливо одно зернятко остало в тілі? Він просить, щоб йому дозволили дати пса на прослідження до ветеринаря. Чапловіч погодився. Тому що ветеринар не має рентгенівського апарату, привели пса до мене. Я пса просвітив рентгеном і сконстатував, що в задній лівій стегневій області є два маленькі металеві зернятка. З цієї області я зробив рентгенівський образ (рентгенограм). Дзевіч є дуже задоволений. Перед судом адвокат Мікулаш Іжоф має дуже легку оборону. Витягає рентгенограм на превелике заскочення Чапловіча і самого судді. Кличуть мене, як експерта. Перебігаю вулицю (суд є напроти каси хворих) і пояснюю рентгенівський образ. Справа є ясна. Пес належить Дзевічові. Чапловіч гладить пса і відходить нервовими кроками. Його довга, худа постать придержує корчовито невідлучний порфель і зникає за вуглом. Дзевіч веде спокійно пса додому. Нараз малочутний свист, а пес виривається непроготованому Дзевічові і біжить за Чапловічем. Дзевіч їх здоганяє при "Славі":

— Не робіть собі з мене блазня!

— Цей пес вас не любить. Він вернеться до мене так чи так, каже Чапловіч.

— Ви його зачарували... Віддайте мені пса?

— Беріть!

Дзевіч взяв пса і завів додому, до Гацелі. Чапловіч мав правду. За кілька днів пес вернувся до Чапловіча. Дзевіч піддався і вже не йшов по пса. Тарзан стався Рексом. Чому він преферує Чапловіча за свого пана, тільки він сам це знає.

Телефонує мені пані Банцікова Ірена з Лештінах та просить, щоб я прийшов, бо в неї багато хворих. "Багато хворих" — думаю собі; це певно діти: дочка Натушка та син Міклош. А може т. зв. майстровка - старенька служниця. Вона ще за малярських часів служила зі своїм чоловіком — майстром у родині Змешкалових. Часи змінилися, старий майстер помер, Змешкаловці померли, а їхня дочка Ірена вийшла заміж за євангелійського пастора Банціка. І цей помер, лишивши Ірені двоє дітей. Стара служниця або "майстровка", як її кличуть всі в Лештінах, остала при них, цебто при "велькоможній пані", як вона її кличе. Старенька є дуже ввічлива, клопітлива, вона не знає, як мене привітати, де мене посадити, доки "велькоможна" прийде. А "велькоможна" бідує та турбується з двома дітьми при мінімальних прибутках. Але цигарети з уст не випустить. "Це мої нерви" — каже. Гарного стилю каштель, Змешкалових з 18 століття, вже дещо обшарпався, але ще все має свій чар. Я його все обдивляю. В Лештінах є ще

одна рапіта: дерев'яна церква з 17-того століття, з красними малюнками внарі.

Іду отже до Лештін обслідити цих "багато хворих". За Вишнім Кубіном задержую хоч на хвилю авто, щоб кинути бком на мальовничу долину, цілу в квітті. Між вишнокубінськими та лештінськими сіножатами журчить веселий потік. По лівім боці, на зелених узбіччях танцює чистий оравський вітер під золоту музику жайворонків. Здається, що навіть Остра скала усміхається глибокими зморшками. При самій дорозі, над моєю головою розпустила свіжозачесані коси верба. "Ой вербо, вербо, кучерява; ой де ж ти, вербо, кучерів взяла"?... співаю тихо та штартую авто, щоб їхати, де мене кличуть... Заїжджаю перед ганок каштеля. Пані Банціхова вже мене жде на сходах:

— Маю дома цілий шпиталь, каже, подаючи мені руку. Це діти моєї сестри з Гнушті всі похворіли, а мій Мікльош з ними. Вчора бродили весь день в потоці, а сьогодні лежать в гарячці, кашляють, як би мали ослячий кашель. Входимо до кімнати. — Оце моя сестра, а це її муж, батько чотирьох синів, продовжує пані Банцікова.

— Ви приїхали з полудня полюбуватися весною на півночі, кажу. На це гарна мама чотирьох синів приємно засміялася. Батько — Маєр киває головою та каже: — ми думали, що тут, на Ораві, буде спокійніше, але оповідають, що вже й тут показуються партизани.

— Ну, ходім подивитися на ваших "партизанів!"

У простірній кімнаті лежать чотири хлопці.

Тут лежать наші, каже пані Маєрова: Оце Альмош, оце Губа, тут Чаба, а там найменший Елед (Елод). Він має найбільшу гарячку.

— "Губа, Чаба, Альмош, Елед" повторюю.

— Ні, ви вже помилилися, пане докторе. Оце є Альмош, а це Губа, цей Чаба, а там Елед. Вас інтригують оце ймення. Це мадярські. Мій муж так хотів. Він хоч маєр, але мадяр.

Обслідив я всіх хлопців з дивними йменнями, обслідив також Мікльоша, приписав ліки та прощаюся.

— Ще пані Колярова, пане докторе, вас просить до них, бо пан Коляр є хворий, каже п. Банцікова.

Іду до Колярів, а в ушах все гуде: "Альмош, Губа, Чаба, Елед". Перший раз чую такі ймення, але вони не забуваються. Підїжджаю автом аж під самі двері довгого та широкого дворянського дому. Чекаю аж хтось вийде, бо перед дверима сидить величезний пес. Можливо, що він має найліпші інтенції, але я псам не довіряю, коли їх не знаю, бо дуже часто даю першу поміч їхнім жертвам — людям.

— Прошу даліше, пане докторе! Він не кусає, каже пані Колярова. Це мій син захворів. Я дуже боюся, бо, як ви знаєте, він має тільки одну легеню.

Около сімдесятирічна, висока, худа, пані Колярова держиться рівно, все дуже поважна і горда на свій дворянський рід. Дюла (Юрій) - її син, високий, товстий, все трошки цианозний, задиханий, старий молодець, має гарячку, дуже кашляє.

— Вітайте, пане докторе! Прошу вибачити, що вас турбуємо, але, як бачити, зле є зі мною. Як дістану на цю мою одну легню запалення, так я готовий.

— Побачимо. Думаю, що це не буде так зле.

Прослідивши, бачу, що в нього дійсно на базі легені є менше запалення. Йому, перед десятима роками зробили т. зв. пневмектомію ізза кавернозної туберкульози. Даю йому аж дві ін'єкції, приписую Пронтозін та інші добрі ліки і запевнюю, що він вилікується. (Він дійсно видужав на потіху матері та нелігетімної дочки).

— Тут ще мусить бути ваш образ, кажу йому, показуючи на цілий ряд образів його предків.

— Часи змінилися... каже п. Коляр.

— Табір полонених в Усті над Оравою, каже д-р Амер, був фактично працівним табором для цивільних втікачів з німецьких таборів. Найбільше тут було українців, котрих німці силою вивозили на працю до Німеччини. Були тут також чехи, поляки, французи, жиди. Словацькі уряди пробували їх боронити перед німцями. Але в люті 1944 року німці дали наказ цей табір зліквідувати. Частина розбіглася "в партизани", а частину німці відвезли до концентраційного табору в Німеччині. Д-р Ашер з Наместова оповідає про це з якимось людським болем та з тремтінням в голосі.

— Кажеш, що пішли "в партизани". Як це маю розуміти? питаю.

— Відколи фронт наблизився, почалося дезертирство з нашої армії. І в армії діють революційні комітети. Ведуть антинімецьку, ба навіть прямо антисловацьку пропаганду. Вказують на те, що ми воюємо разом з німцями. Замовчують факт, що нам німці дають накази. Ми проти німців не маємо сили встоятися. Отже, як кажу, з нашої армії дезертують навіть старшини. А ці організують т. зв. партизанські загони. Кажуть, що в лісах Малої Фатри якийсь дезертир Жінгор вже має цілий партизанський табір. Ось туди тягнуть лісами всі втікачі.

Вернувся я додому й оповідаю моїй Люсі про все.

— Тут маєш листа, Михасю.

Дивлюсь, письмо мого брата Теодора, а лист поданий на пошту в Межилабірцях. Роздираю коверту та читаю: Пише, що буде з жінкою такого дня в Межилабірцях, щоб я по них приїхав. Треба знайти ось ту особу, котра передала цього листа. Іду потягом до Межилабірців. Розтягле селище під Бескидами з чисто - українським населенням. Аж душа радується, коли до вуха долітає щебетання малих дітей нашою рідною мовою. Знаходжу, подану в листі, людину. Це він займається контрабандою людей через польсько - словацький кордон. Везе мене полевими дорогами аж під саму праницю. Тут, під малим ліском, задержується. Виходимо з авта. Навколо пусто. Ані живої душі не видно. Але нас вже хтось побачив. Ось з-за кущі виходять дві особи; чоловік і жінка, йдуть до нас. Кожне несе маленький пакуночок. Пізнаю. Це ж мій брат Теодор, а з ним напевно його молоденька дружина. Біжу їм на зустріч:

— Федю! (Так ми кликали Теодора).

— Михасю!

Кидаємося один одному в обійми. Більше як чотирнадцять років ми не бачилися. Сльози радості на очах в нас обох.

— Це моя дружина Юзя або Осипа, як хочеш, каже Теодор.

— Ходи братово! Нехай і тебе обійму у братній любові.

Молоденька, чорнява Юзя, у вінку заплетених кіс на чепурній голівці, ніжно усміхається. Дивлюся на неї та думаю собі: — Теодор знайшов тип української дівчини. Вірю, що буде з нею щасливий.

В потязі Теодор, змучений, заснув. Осипа оповідає мені, що їх везли німці на роботу. В Польщі, при однім хаотичнім навалі робітників, їм пощастило втекти. — Ось тепер ми тут, каже.

— А як ви перейшли праницю?

— Знайдуться люди, що за гроші переведуть. Як ось цей, що тебе возив. Тепер вже і німці не можуть вдержати порядку. Чують і бачать, що горить їм під ногами. Забагато хотіли мати. Тепер стратять усе.

Теодор прокинувся. Видно, що життя навчило його спати чуyno. Протер очі:

— Яюсь сон зморив мене. Вибач, Михасю!

— Можеш спати. Дорога ще далека.

— Ні! Вистачить. Ми дуже вдячні, що ти, Михасю, приїхав по нас. Ми ж не маємо документів. А без них, важко було б до тебе дістатися.

— Документи будуть! Не бійся! Словаки до нас дуже прихильні. Тепер розкажи дещо про наших, про себе! Як на-

ші родичі держаться?

— Родичі наші дуже багато лиха пережили, але ще держаться. Взагалі ми всі чимало пережили або й не пережили — загинули. Ти ж з дому виїхав ще в 1930 році, то не знаєш, як то там було. До найбільш клятих часів зачисляю роки з вибухом другої світової війни. Від тоді віє в нас холодним та гнилим північним вітром, з морозами та сніговіями. Вперше я відчув той гнилий північний вітер на Поліссю, вертаючи з польського концтабору Карпузької Берези в 1939 році. Поет Полісся Фальківський, розстріляний большевиками, в одному зі своїх віршів так змальовує Полісся:

...“А поліське безкрає болото,
все Полісся вода залила,
тільки денеде хутір самотний,
тільки денеде клаптик села”.

Цитую тобі це, бо знаю, Михасю, що ти любиш поезію. Ось тут відчув я цей гнилий північний вітер.

— Ти хочеш образowo так представити московську навалу, кажу.

— Так. Тому можеш собі уявити мій психічний настрій. Вертаюся з концентраційного табору польського йду до величезного концентраційного табору московського. Я побував у “Бригідках” у Львові, в “Замку Соб'єського” в Золочеві, і в декількох провінційних арештах, але такого пригноблюючого настрою в мене ніколи не було, як тепер. Чорні хмари нависли тоді над цілим нашим народом. Отже, як кажу, цієї осені 1939 року вернувся я з Берези Карпузької до дому. Родичі з радістю та з плачем мене привітали, а тато кажуть: “Так, сину, як тебе радо бачу дома, та не хотів би я, щоб ти тут був. Москалі зараз заберуть тебе”. Брат Стефан запряг коні і зараз таки пільними дорогами відвіз мене до Бучача. Я зголосився на своє старе місце праці в Українбанку. А тут вже нові порядки заводяться: “Українбанк”, жидівський банк, “Банк Залічкови”, польську “комунальну Касу Ощадности” звели в одині т. зв. “Філіял Держ - банку - Москва”. Огнетривалі каси наших “Райфайзенок” і інших (польських чи жидівських) кас в повіті вантажать до вагонів і вивозять на Схід. Вечорами почали нам давати курси московської мови. Банки, пошта, залізниця урядують тільки московською мовою. Всі бланкети до звітів в цій же мові.

— Хто вам давав ці курси московської мови?

— Післали інструкторів.

— А хто став директором банку?

— Післали комісара. Цікаво, що цим комісарем був українєць зі Сходу. Старша вже людина, симпатичний і без-

партійний. Він дуже добре до мене ставився. Іменував мене т. зв. "інспектором сільсько-господарського кредиту". На його пропозицію я став головою т. зв. "Спілки фін - банківських робітників". З цього титулу я заповнював всім працівникам анкети вступу до Спілки. І ось прийшла черга й на нього. Запитую його: — Ваша національність? Відповідь: "Очевидно — українець". Дальший запит: — Відколи членом партії? Відповідь: "Пишіть — безпартійний!" Це все підтвердив своїм підписом.

— Це, як бачу, свідомий українець. Вже видно з того, що тебе підпирав в праці та давав тобі функції.

— Але були й такі, як наприклад "старша інспекторша" Антонова. До мене говорила по - українському, але в анкеті казала записати "русская" і від якогось там часу "в партії".

— Після прізвища вона була дійсно московка.

А знаєш, коли я вернувся з Холмщини до Бучача, в 1942 році, на свій пост директора "Українбанку", я застав її як працівника в бухгалтерії "Укр. Повіт. Союзу Кооператив" в Бучачі. Я привітався з нею і питаю, чи пам'ятає мене та що говорило начальство, як мене "не стало" в "Держбанку" в січні 1940 року? Засміялася й каже: "Вони сказали: "Ну, нічево, удрал в Германію". Так і добре ви тоді зробили".

— А вона не йшла за своїми "руськими"?

— Ні, вона перевернула "пінджак" і залишилась на місці.

— А що сталося з цим комісаром — українцем, не знаєш?

— А пан... Він був дійсно моїм приятелем. Ми багато говорили на різні теми. А одного дня, на початку січня 1940 р. він мені каже: — Товаришу Качалуба, я прийшов сюди, як фахівець зорганізувати банк. Тепер я мушу відійти. На моє місце прийде партійна людина — товариш Мюллер — як комісар. Так ви думайте про себе самі!

— Ти, як ти вже сказав, багато не думав, а "удрал"? Ну, ми заговорилися, а тут вже наближаються Кральовани. Треба висідати. Я тут маю авто. "Оравка", цебто залізниця на Ораву, не все має сполучення.

Брат Теодор та його дружина дістали документи, з дозволом жити на Словаччині. Здається, все буде добре. Але політичні та військові події так приспішили основні зміни, що нам аж голова закрутилася, а на серце наліг важкий неспокій: що буде з нами в оцім крутовороті? Теодор каже, що Словаччина дуже швидко провалиться.

— Що будемо робити? — питає Люся.

Я, замість відповіді, біжу на візити до хворих. В оцій праці стараюся забути політичну хуртовину. Знаю, що зле ро-

блю, але лікарське сумління пхає мене в роботу. Все собі думаю, що ще маємо час забезпечити собі еventуальний від'їзд. Сьогодні я собі усвідомив, що є зло, що фронт вже є всюди, що фронт вже тут. Коли я вертав із Зазрівой, при садибі Лучівна, мене задержали вояки і легітимують. Бачу, що з ними є советські вояки. Один з них каже до словацького вояка:

Словак його не цілком зрозумів. Я кажу словакові:

— Бери від нього машину! Вона нам буде дуже потрібна.

— Я його зрозумів. Він каже, що треба взяти моє авто. Але я є лікар. Я з авто могу більше людям допомогти. Словак роздумує. Приближається другий: — Добрий день, товаришу доктор. Пізнаєте мене?

— Пізнаю.

— Як бачите, ми вже в партизанах.

— Бачу. Біда, що хочуть мені зареєструвати авто.

— Лишіть його. Це наш доктор. Він нам буде дуже потрібний.

Лишають мене. Іду, а мотор мій підскакує, бо коліна трясуться. Задержуюся на хвилину в Парніці, в д-ра Єфанова. Цей вже всіх пацієнтів післав геть. Він в дуже веселім настрою. Чарка трясеться в його руках.

— Мене цієї ночі кликали до Лучівної, де скинули багато парашутистів, оповідає Єфанов. Дуже сміялися, як я їх назвав "небесними" вояками. Я напишу листа самому Сталінові.

Бачу, що з ним не дасться сьогодні говорити, тому прощаюся і їду додому. Розказую Люсі про мої пригоди.

— Я тобі казала, що треба втікати звідси.

— А де втікати? До Німеччини, котру бомбардують? До Швайцарії, з котрої нас вигнали? І з чого там житимемо? Ще порадімося з Теодором.

Але довго радитися та роздумувати вже не було коли, бо 27 серпня 1944 р. партизани "окупували" дольнокубінські касарні без одного вистрілу. Ця окупація вже була наперед поладжена договором між командантом касарень та Революційним Комітетом. Таким чином військо дольнокубінських касарень пішло за прикладом вже майже всіх касарень на Словаччині, виповіло послух своїй словацькій владі. Голова Революційного Комітету Павел Летріх заявив, що район Дольний Кубін переходить під владу Революційного Комітету Чехословацької Республіки. Одночасно дав наказ всесторонньої мобілізації. Всі чоловіки від 18-го до 40-вого року життя мусять зголоситися в касарнах.

— Що маю робити? раджуся Люсі. Я ж вояк.

— Спитайся когось компетентного!

— Думаєш, що в таких обставинах має хтось компетенцію? Кожний боїться. І я боюся, щоб мене не взяли за свого роду дезертира.

— Ну ж йди та зголосися. На фронт тебе можливо не пішлють, бо тут потребують лікаря.

Йду до касарень з якимось дивним почуттям. Зустрічаю перед брамою касарень Мішку Медзиградського.

— А ти де йдеш, пане кокторе?

— Там де й ти.

— “А чо сі на главу спадол?”

— А що маю робити? Скажуть, що я дезертир.

— Почекай!! Там є Яно Боцко якимось начальником. Я його заличу.

Багато людей йде, здоровиться. Я чекаю, держучи мою “першу поміч” в руках, котру я взяв зі собою, бо хочу їм доказати, що я маю багато пацієнтів. А ось йде до мене Яно Боцко директор “Людового Банку”. Він вже в уніформі старшини.

— І ви, пане докторе, хочете воювати? сміється. Ані не показуйтеся тут! Йдіть до ваших пацієнтів!

Вертаюся додому, спішуся, бо знаю, що Люся у великім страху. Переїжджають вантажні авта, а в них повно вояків - партизанів. Всі з автоматами, рукави заковані, як при великій роботі. Дома — Люся трошки успокоїлася. Найближча небезпека відсунена, але чи на довго? Дома застав два листи, що ще якимось чудом дійшли. Один від Івана Куріци — брата мого друга Василя, другий від незнайомого земляка. Оба пишуть, чи не могли би “притулитися” якийсь час у мене? Дольний Кубін та околиця вже відірвані від останньої, ще офіційної Словаччини, ми стали якоюсь республікою партизан. Теодор каже, що німці ще досить сильні, щоб зредувати ці “партизанські республіки”.

— Значить будуть бої?

— Напевно, каже брат.

Люся зблідла і рефлексійно поглянула на наших трох дітей, що саме весело танцювали.

Коли ще фронт був далеко, але всі ознаки вказували на довготривалість війни, моя клопітлива Люся почала робити запаси. Ми купили трохи муки, бараболь, рижу, цукру тощо: навіть купили кілька золотих та стягнули з обігу кілька срібних монет зі зображенням президента Тіса. Але моя Люся цим не заспокоїлася.

— Знаєш, Михасю, дітям треба буде молока. Як будуть стріляти, ти не підеш на село по молоко, Купім собі козу!

Ми дійсно купили козу. Годуємо її, пасемо, напуваємо, а вона все: - ме та ме — Аж в голові лящить.

— Чому вона все мекає, татку, питають діти.

— Знаєте, діточки, я вам розкажу казочку про кіз. Купив один дід козу та післав служку її пасти. Коза паслася та пила воду весь день. Ввечорі служка веде козу додому. Дід став на воротах в червоних чоботях та й питає: — Чи їла ти, кізонько, чи пила ти, кізонько? А коза відповідає: — Не їла, дідусю, не пила, дідусю. Бігла через лісочок схопила кленовий листочок, бігла через гребельку, вхопила водиці крапельку.

Розсердився дід на служку, та й вигнав його. На другий день посилає бабу козу пасти. І знов коза їла та пила весь день. А ввечорі знову їх дід зустрічає на воротах, в червоних чоботях і питає: — Чи їла ти, кізонько, чи пила ти, кізонько? А коза знову каже: — Не їла, дідусю, не пила дідусю; бігла через лісочок, схопила кленовий листочок, бігла через гребельку, схопила водиці крапельку.

Дід ще гірше розсердився і вигнав бабу з дому. На третій день йде дід сам козу пасти. Пасе її, напуває весь день. Ввечорі веде козу додому. Перед воротами взуває червоні чоботи і питає: — Чи їла ти, кізонько, чи пила ти, кізонько? А коза те саме: - ме-ме, не їла, дідусю, не пила дідусю... — Знаю, знаю, кричить дід: ти бігла через лісочок, вхопила кленовий листочок, бігла через гребельку, вхопила водиці крапельку... Ти брехлива козо! Йди геть, забирайся з мого двора, нехай тебе вовки жеруть! Дід вигнав брехливу козу, перепросив бабу та знову прийняв до себе служку.

— Татку, кричить Дорця, виженемо і нашу козу, бо вона молока не дає.

Дійсно наша коза дає денно кілька наперстків гіркого, не до пиття молока. Порадилися ми з Люсею і подарували нашу "молочну" козу пані Банциковій. Вона мовляв, має город, можливо в неї коза поправиться.

Але не тільки не вийшло нам з козою. В страху, що не буде що їсти, купили ми були й порося. Це вже я порадив. — Знаєш, кажу Люсі, наші родичі виростили також свиней. Перед Різдвяними святами тато все колов жирну свиню і ми мали сало, ковбаси, м'ясо на цілий рік. Люся мене послухала і ми купили порося. Годуємо ми його, годуємо, а воно все худе, як хорт. Радять нам сусіди, що треба йому очні зуби скоротити. І це ветеринар зробив, але порося, не товстіє. — Якась хвороба його мучить, каже ветеринар. Пірвали мене, і сором, і злість. Закликав я Даня Медзіпрадського, що займається торгівлею свиней, і кажу йому, щоб нам привіз велику свиню, а цю щоб

собі забрав до сто чортів. Він так і зробив ще цього вечора. Плачу йому тяжкі зароблені корони. Дивлюсь, а він витягає з кишені плаща якийсь пакунок, завинений в старий часопис. Розвиває, а це ціла купа грошей. Бере мої, додає до цієї купи і знову завиває у цей старий часопис. Мені аж очі стовпом стали від здивування.

— Бачиш, кажу моїй дружині, не лікарем, але купцем треба бути, щоб заробити багато грошей.

— Купцем, каже Люся, але добрим купцем. Ти цього не доказав би.

На другий день рано, забив м'ясар свиню та надворі почав її з помічниками обпарювати, щоб здерти шетину. Сусідам мало очі не повидазили з диву: — Як та ваша маленька свинка виросла, кажуть. А ми з Люсею усміхаємося та трошки червоніємо.

“Партизанська республіка” в Дольнім Кубіні примусила й наших сусідів ховати цінніші речі. Пані Прокопова, власителька дому, пан Мирослав Шмід, власитель великої крамниці з матерією, пропонують одну частину пивниці замурувати і там сховати все цінніше. Оглянули ми разом пивницю. Дійсно одну частину дається замурувати так, що ані не буде видно цього. Так зробили. Ми там дали наші цінніші образи (копії Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султанові”, Миколи Івасюка “Вїзд Б. Хмельницького в Київ”) та всякі речі, котрі Люся вважає “цінніші”. Пані Прокопова дала все цінніше, а пан Шмід майже цілу крамницю. Замурували дійсно прекрасно. Біда тільки, що з замурованої частини пивниці виходить віконце на подвір'я. Замурувати його не дається, бо всі сусіди побачать і догадаються. Не всі вміють мовчати, не всі вміють не завидувати. Що робити? Віконце знаходиться під вікном нашої кухні. Котромусь з нас прийшло на думку поставити перед віконце велику дерев'яну паку на сміття. Так перед нашим кухонним вікном з'явився “склад” сміття. Літо, мухи та сморід. Заливаю гашеним вапном та закриваю травою.

**
*

При кожній нагоді слухаємо радіо. Братіслава закликає словацький народ, щоб не дався збаламити комуністичною пропагандою, щоб остав вірним своїй словацькій владі. З Лондону кличуть “чехословаки”, щоб народ повстав проти німецького та словацького нацизму. Кажуть, що всюди революційні народні Комітети проголошують Чехословацьку республіку, що партизани окутують села і міста і т. д. Врешті в Браті-

славським радіомовленні 29 серпня 1944 року міністер народної Оборони Словаччини генерал Чатлюш проголосив, що словацька влада закликала а Словаччину німецьку армію проти партизанів. На це радіомовлення з Банської Бистриці подало, що т. зв. Військовий Центр партизанів дає наказ розпочати бої. Так зване "Словацьке Народне Повстання" почалося.

"Словацьке Народне Повстання" у повній бойовій метелиці. Радіомовлення з Банської Бистриці голосить, що, після важких боїв з німцями, партизани окупували місто, що треба слухати наказів звідси, бо тут знаходиться політичний і військовий центр. Це радіомовлення пояснює, що всю владу на Словаччині перебирає Словацька Народня Рада. Одночасно радіомовлення з Братіслави взиває, щоб словацький народ остав вірним своїй державі. Генерал Августин Маляр вівзав словацьких вояків, щоб не воювали проти німецької армії. Слухаючи це все, бачимо великий хаос, в котрому важко розізнатися.

Живемо і працюємо у вічному страху. Сьогодні закликали мене до "Славії", бо один з клієнтів "зімлів". Фактично, два п'яні побилися, а один з них дістав удар фряшкою по голові. Хлопця я інекціями "збудив", але жандарми вже другого держали і казали мені ствердити його стан напийття. Прослідив я й цього і диктую лікарську справу "стражмайстрові" Безакові. При цім прибігає ще один жандарм з якоюсь справою. Здоровить старшого способом, яким був звук дотепер, цебто "на страж" піднесеною рукою. Бачу, як собі усвідомив свою помилку та почервонів. Прийшла йому спасенна думка. Він не знижує рам'я але замикає долоню в кулак і так "на страж" перемінілося на "честь праці!", словацьке комуністичне поздоровлення.

Німці не можуть собі дозволити на такі стусани в плечі. Як голосить радіомовлення з Лондону, почалася на Словаччині атака німецьких військ зі всіх сторін. Окружний Народний Комітет взиває мешканців Дольного Кубіна та Великого Гістерца, котрі живуть поблизу мосту через Ораву, щоб позабивали дошками вікна, бо партизани хочуть висадити динамітом міст. Біда, бо в нас багато великих вікон саме в цю сторону. Але й це треба зробити. Однак партизанам не вдалося зруйнувати міст. Німці посунулися зі всіх сторін, особливо скоро йдуть з Ружомберку через Лікавку та наближуються до Валашської Дубової. Кубінський район має мало партизанського війська. Скоренько партизанська команда післала один рій хлопців на Брестову. З цього пасма гір, через котрі веде дорога з Ружомберку до Кубіна, прекрасно видно до Валашської Дубової та всі узбіччя, що підносяться з цієї долини. Це

дуже вигідний стратегічний пункт для регулярного війська, але не для на скоро позбраних “партизанів”. Вистарчила од-на німецька ракета і “партизани” пустилися на втечу.

— Німці йдуть! Німці йдуть! кричить якийсь мотоцикліст.

Цей крик нагнав страху на всіх мешканців Кубіна. Кожний ставив собі питання: — що з нами німці робитимуть? Всі ми були в “партизанській зоні”. Які репресії заведуть? Вибігаю з ординації Каси хворих і бачу, що всі урядники наші втікають через город в напрямі Брезовця. Котрийсь кричить: — втікайте, пане докторе, німці йдуть!

Обертаю авто і жену додому по жінку та дітей. Люся вже має приготованих кілька клуночків з найпотрібнішими для дітей речами. Сідають скоренько до авта. Виїжджаю з двора. Бачу, як пані Валентінова — жінка ветеринаря вибігає з двома малими дівчатками, плачучи: — візьміть моїх дітей! кличе. Беру до мого маленького авта ще цих дітей, а їх мамі кажу, щоб ішла поза городи до Медзиградного. Там лишу її дітей. Ми також підемо далі пішки. Йдемо через місто. Бачимо, як партизанські вояки втікають на возах і пішки в напрямі касарень. Ось молодий Дюрковіч біжить з конем запряженим до кулеметної двоколки. Фактично це вже тільки одноколка, бо одно колесо відлетіло по дорозі. За мостом, при Келловій кузьні, скручуємо вліво на Медзиградне. Туди також втікають деякі вояки. В Медзиграднім лишаємо авто. Кажу дівчатам ветеринаря, щоб ждали їхньої мамі, а самі вибираємося даліше, в напрямі Срияц'єго.

— Думаю, кажу Люсі, що там буде безпечно. Це є маленьке сільце, між горами. До нього немає жадної приступнішої дороги. Там німці не підуть.

Йдемо лісовою доріжкою. На плечах несу Оксанку, в руках пакунок. Люся та Дорця з Мар'янкою несуть також легші клунки. Під сосною якийсь вояк переодягається на цивільного.

Я вже довоювався, каже дивлячись на нас.

— Але ці ще ні, показую йому цілий рій літаків, що саме з'явилися у трикутній формації.

— Це американські або англійські. Вони летять в напрямі Італії.

— Як би так захотіли кинути хоч одну бомбу на німців, що йдуть сюди, ми й могли б вернутися додому, каже Дорця, ні татку?

— Вони мають інші цілі, Дорцю.

Врешті дісталися ми до села Сриян й замешкали у Пліхтів з п. Гебуровою. В цім малесенькім селі зійшлося нараз багато

людей. Ось аптикарі, пані Фабріова з дітьми... Всі перестрашені. Наближився вечір. Я приніс зі студні води, Люся загріла в кухонній плиті та купає дітей в дерев'яних нецьках. В другім куті кімнати пані Магда Гебурова мие свою донечку Таню, так велику як наша Оксанка. Очевидно, що в Люсі це довше триває, бо вона купає аж трьох і то купає основно, як дома. — Це кожного вечора ось так їх купає? питає пані Магда.

— Правда, що так, каже Люся.

— То всі швайцарці так миються?

— Я не знаю, чи всі швайцарці, але я і мої діти — так.

Полягали ми спати. За хвилинку починаємо шкрабати. І діти побудилися, шкрабаються та плачуть. Засвітив я світло. Дивлюся повно блох. Здається, що ось такі викупані людські епідерми їм дуже смакують. Спали ми дуже мало. Вночі чути було кілька вистрілів з рушниць. Рано кажу до Люсі:

Я не смію ось так лишити моїх пацієнтів. Між ними є важко хворі.

А твоє життя не є важне? Ти хочеш впасти прямо до ведмежої ями?

Це ні. Я зйду до Медзіградного і там поінформуюся про становище в Кубіні. Звідтам дасться й телефонувати. Закличу Касу Хворих. Там хтось буде.

— Я дуже боюся, каже Люся.

І я боюся, але їти треба.

Поцілував я жінку та дітей, перехрестився і біжу в напрямі Медзіградного. Сонце саме вийшло з-поза гір і розсипало золоті перли роси по луках та полях. Смереки горять у його проміннях. Аж гуде від пташиного співу. Вся природа віддає ранню хвалу Сотворителеві. І я, біжучи, посилаю короткі молитви — прохання про поміч в моїх діях.

Аж до самого Медзіградного не стрінув я ані живої душі. Ось уже Гв'ездослава джерело. Тут вже пільна дорога ширша, порошна. Ага чую мекання овець та кіз. Пастух старого Яна Дудаша жене їх з коровами пасти.

— "Не су в Медзіградном немці?" питаюся, приближившись.

— "Не су там ж'яльні немці".

Йду в село. Заходжу до Гебурів. Саме встають. Йожко вмивається на ганку. Старий Лабай, його тесть, годує курей. Сипле зерно та приговорює. Ось зловив одну. Гладить по голові несучи до дровітні.

— Доброго ранку, кричу.

— Доброго ранку, бурмотить старий Лабай. Де ти вже

так раненько тут взявся?

— А ти, апа (з мадярського тато) вже пестиш свою улюблену курочку.

— Пещу, бо хочу її зарізати.

— Наш анка, каже Йожко, дійсно без серця. Пестить, пестить, а потім голову відріже... А Ти, Мішко, йдеш до Кубіна?

— Можу йти? Не роблять німці жадних репресій?

— Ні. Заняли касарні та поставили всюди сторожі.

— А що зробили з вояками в касарнях?

— Касарні були порожні. Всі порожні. Всі повтікали в гори.

Прощаюся з Гебуровими та йду обережно до Кубіна. Вже на Медзіградніку, при перших хатах стоїть кілька німецьких вояків з автоматами. Побачили мене вже здалека, але не кричать "стій"! Приближуюся: — "Гутен Таг"! здоровлю. (доброго ранку).

— "Гутен Таг"! відповідають. "Цу Арбайт"? (до роботи?).

— "Я воль, цу Арбайт" кажу та йду даліше. Не задержують. Приспішую ходу. На мості, при Келлових, друга сторожа. Знову здоровлю. Відповідають. Не задержують. На вулиці кілька жінок з дзбанками молока. Келлова кузня замкнена. — Душан напевно мусів втікати з партизанськими вояками, думаю собі, та спішу до Каси Хворих. З хати вибігає Мар'єнка Келлова, Душанова сестра та моя медсестра:

— Добридень, пане докторе! Йдемо до роботи?

— Йдемо! Що тут нового?

— Партизани повтікали до лісів. Німці стріляли до касарень, але там не було нікого. Члени Револуційного Комітету також втікли. Наш Душан також. Не чула я, щоб когось арештували. Декотрі урядники, нашої Каси Хворих вернулися з ліса. Я була вчора під вечір в ординації, бо прийшли пацієнти на ін'єкції. Шукали вас два німці.. Але один з них є хворий, так як я зрозуміла. Держався за живота. Я їм вказала, щоб прийшли "Морген". Це значить "завтра" правда?

— Так. А немає в них військового лікаря?

— Не знаю. Катка Германова з ними говорила.

Прийшли ми до Каси Хворих. Тут все в порядку. В почекальні коло десять пацієнтів вже чекає. Беру на себе плащ та біжу на перший поверх, до уряду, щоб довідатися, що нового? Бракує Мішко Медзіградські та Яно Оргонік.

— Вони прийдуть, каже Матільда Шрамкова. Мусіли переодягтися з військового. Пан: Спішські є тут.

Виходить Спішські: — Вітай, пане докторе! Де ти спав з родиною?

— В Срнацім.

— Тут нічого, не робиться. Але йдуть запеклі бої при Банаскій Бистриці. “То є велька сомаріні. Немці су ештед ость сільні. абито розмлатілі”. (Це велике дурнота. Німці, ще є досить сильні, щоб це розбити).

Вертаюся до ординації, та починаю приймання хворих. Близько десятої години приходять два німці.

— Вже ці два німці є тут, каже медсестра Мар’єнка.

— Як скінчу з одним, закличте їх. За хвилину кличе їх медсестра. Один з них дійсно корчиться від болів. Прошу їх сідати і питаю, що сталося?

— Оцей вояк, каже підстаршина, вже кілька днів має болі в животі. Каже, що не може робити жадної служби, бо не може їсти, блює...

— Переглядав його вже військовий лікар?

— Тепер ще не маємо тут військового лікаря.

— Добре, я його просліджу.

Поставив я хворому кілька питань та прослідив.

— Після клінічного прослідження, це виглядає на шлункового боляка, кажу підстаршині. Треба ще прослідити рентгеном.

Прошу вас, каже.

Зробив я хворому так званий транзит шлунку, давши йому пити баритову кашу і сконстатував, що він дійсно має боляка. Пишу лікарський протокол для військового лікаря, а для коменданта даю potwierдження, що пацієнт не здібний тепер ані до служби, ані до боевих акцій.

В Медзіграднім німецька патруля мала перестрілку з партизанами. Один німець загинув. Німці завели острішу контролю. Кожний, що хотів перейти з одного села до другого мусів мати т. зв. “Пасіршайн”. На вулиці, що веде до Медзіградного, німці поставили таблицю з написом: “Вег нах Бандітенревір”. Мусів теж я собі взяти цей “Пасіршайн”, щоб могли робити візити у моїх хворих по селах. Мое життя стало дуже небезпечне. Ось прийшов до мене урядник з лікарні, Юрко Ковачік, та дуже тайно мені оповідає, що його брат Єміль є тепер начальником словацьких партизанів на Ораві.

— Цієї ночі, каже Юрко, був дома і просить вас, пане докторе, йти чим скорше до одної хворої дівчини - партизанки. Вона лежить в самотній хатині над Срнацим, майже під лісом. Має високу гарячку.

— Як же там дістатися?

— До Медзіградного автом, з Медзіградного до Срнацо-

го возом, а потім пішки. В Медзиграднім чекатиме вас віз.

Йду за Йожком Гебуrom — аптекарем та беру ліки, котрі, думаю, будуть мені потрібні й вибираюся в дорогу. На Медзиграднім, перед таблицею. “Бандітенревір”, задержує мене німецька патруля “Вогін” — куди їду — та документи. “Пасіршайн” поміг. В Медзиграднім чекає мене п. Пліхта з візком та конем.

— Ви там в партизанській зоні? кажу.

— Ні, вони вище, в лісі в бункерах. Але приходять до села по провіянти. Особливо по молоко та хліб.

— А вони не вивезли провіянтів з касарень?

— Щось мусіли вивезти, але там багато людей.

— А німці ще були в селі?

— Були вже раз на мотоциклях, як була суха дорога.

— Перестрілки не було?

— Ні. Партизанів тоді в селі не було.

— Є між ними теж дівчата?

— Я тільки одну бачив. Оця, що тепер лежить хвора. Нею дуже Міло Ковачік опікується. Думаю, що тут кохання є причиною.

— Далеко від села до цієї хати, де вона лежить?

— Ні, недалеко, але там возом тепер не дістатися. Дуже стрімко й мокро.

Ось так говорячи, доїхали ми до села Срняц'є. Сельце маленьке, але цікавість його мешканців — велика. Діти по-вибігали з хат “подивитися на доктора”, а в кожному вікні зацікавлене лице.

— Ось цю стежкою підете, пане докторе, каже Пліхта. Я вас тут почекаю та знову відвезу до Медзиграднього.

Йду я крутою стежиною дороги та роздумую: — чи дійсно ці люди так бояться чи що, коли ніхто мене не проводить?

Прийшов я під хатину з маленькими віконцями, зігнув голову та увійшов до сіней. Стуклю до дверей. Тоненький жіночий голос питає хто там?

— Це лікар! кажу.

— Прошу дальше! чую.

Знову згинаю голову та входжу. Маленька кімната, з двома вікнами. В лівім куті дерев'яна постіль, а на ній бліденьке личко з червоними від гарячки щічками. Сині незабудьки — очі широко отворені з хворобливими вогниками. Притягаю малий ослін близько до постелі і сідаю.

— Як бачу, маєте гарячку, “слічна” (панночко).

— ‘Судружка” (товаришка) поправляє мене.

— Нехай вам буде товаришко, кажу. Що вас болить? Та відколи ви хвора?

— Болить мене в грудях, дуже кашляю. Це вже триває два — чи три дні.

— А ви тут так сама живете?

— Ні, не сама. Ось тут мій товариш, показує на автомата під стіною.

— Цей вам проти гарячки не допоможе, ані води та їсти не дасть.

— Та ні, на силу усміхається, Ввечорі приходять товариші з бункерів. Також зі села приносять мені молоко та іншу їду.

Обсліджую я дівчину та констатую в неї запалення легень, ангіна, запалення дишиць. Даю їй ін'єкцію транспульміну, даю сульфонамід, що приніс я зі собою, сироп проти кашлю та ще деякі ліки... Нараз в селі почали дуже гавкати пси.

— “Позріте ся цез облок, чі некто недей” — каже дівчинка.

Дивлюся — від села наближається патруля з псом. Перша моя думка: де сховати її автомата? Під цегляною печею бачу велику дерев'яну скриню з дровами. Перевертаю скриню та висипую дрова. На дно ховаю автомата та прикриваю дровами. Кажу дівчині спокійно лежати, а сам даю собі мого стетоскопа (обслуховача) на шию та беру до рук ін'єкцію. Руки трясуться, як в лихоманці. Дивлюся обережно крізь вікно. Вже є близько. Є їх чотири... Але бачу, зі села знову виходять три чи чотири. Я не герой. Серце мені товчеться аж в п'ятах. Тихо молюся: “Від наглої та несподіваної смерті сохрани нас, Господе!” Сідаю на ґелін і жду. Німці не приходять. Знову обережно дивлюся крізь вікно. Німці обминули хатину та йдуть в напрямі лісу...

— Не бійтеся! кажу дівчині. Вони пішли далше! Мій голос якось дивно прозвучав.

— Вони йдуть проти наших товаришів. Можливо буде стрілянина. Йдіть скоро до села!

— А ви тут останете?

— Вони вже сюди не прийдуть. Будуть втікати, відстрілюючись.

Як німці сховалися в лісі, я попрощався та вийшов, кажучи, що, як не буде краще, я знову приїду.

**

Старий Леготскі з долишнього кінця Кубині вже постарівся і зіслаб разом зі своїми малими кониками. На щастя його два сини — студенти цілі вакації помагають батькові. Ко-

сять, возять снопи, орють, сіють аж любо на них дивитися. Тільки біда, що конята вже не здужають. Деколи дивлюся на одного чи другого студента, як стоїть на возі та поганяє коней. Відчуваю, що йому так би хотілося лупити батою по над хребти вогненних жеребців та гнатися разом із вітром. На жаль їхні конята тупцюють ногами, ніби біжать, а фактично помаленько лиш посувають наперед. Один з цих конят, як ляже на відпочинок, не може встати. Коли хлопці є дома, вони його поставлять на ноги і він даліше тягне воза чи плуга. Тепер не знаю, де є хлопці: чи зісталися в Братиславі, де студіюють, чи можливо також між партизанами. В кожному разі кінь ліг відпочити минулої ночі, а хлопців немає. Старий Леготскі з жінкою намучилися, а коня не піднесли. Кінь лежить і Леготскі лежить, бо "підірвав" собі крижі. Кличуть мене рятувати. Дав я старому одну ін'єкцію, другу, — мало помогло. Старі крижі! Прийшло мені на розум, що коли підчас жнив маму чи сестру мою боліли крижі, тато їх брав попід руки і перегинав на своєму хребті. Очевидно, це боляча терапія, але їм після цього все було краще ставало на плечі. Помалесенько поставили ми (з його жінкою) старого на ноги. Кажу йому поставитися плечима до моїх плечей, беру попід руки та двигаю його на мій хребет. При цім потрясаю, щоб вирівняти його крижі та тим способом евентуально дати на місце міжхребтовий диск. Старий кричить всіма голосами від болю. Врешті спускаю його на долівку. Старий стоїть, перестав кричати та усміхається.

— Краще мені, пане докторе, каже.

Очевидно, що також дві ін'єкції почали вже діяти та болі, котрі він мав будучи на моїх плечах, припинилися. А можливо, що й дійсно диск посунувся на своє місце. Словом, старому покращало і він усміхається. І стара сміється. Але мені не до сміху. Стою і не можу ворохнутися від болів в крижах. Нарешті помаленько обертаюся, беру свою "першу поміч" та з найбільшим напруженням сил виходжу з хати. Нога за ногою дійшов я додому, хоч це недалеко і відразу ліг до ліжка.

— Чи маєш ти розум? каже моя Люся. Ти забув, що перед двома роками ти мав важке люмбаго?

Кілька днів ходив я скривлений, лікувався, але працював даліше.

Довго лікував я старенького д-ра прав Обрціяна, бувшого жупана братіславської жупи. Врешті склерозне, ісхемічне серце не видержало і пан жупан пішов перед суд Божий. Його багато молодша дружина Ірена або, як всі її кликали "Цу-

па", осталась сама. Висока, струнка, все чепурно одягнена. Тільки лікар міг бачити сиві прикорінцеві частинки волосся. Інакше вона для всіх вічна блондинка. Її високий кровотиск не перешкоджував сходитися з її сусідками на каву та декілька грання в карти. Сьогодні підвечір телефонує мені пані "Цупа", щоб я там прийшов чимскоріше. У неї мене привітала, завела до бічної кімнати і каже:

— Ми маємо до вас, пане докторе абсолютне довіря. Це не я є хвора. Я вас закликала до хворої пані Копової, дружини д-ра Копа. Ви її добре знаєте. Вона у мене переховується.

— У вас прецінь є на квартирі німецький старшина!

— Саме тому було їй тут безпечніше. Але ось що сталося: до мого німця прийшли його товариші забавитися. Трошки випили, а потім захотілося їм грати в карти. "Мій" німець прийшов до мене і просить, чи не могли би вони грати в салоні, де великий стіл. Я здеревіла, бо саме в салоні живе і спить пані Копова. — Почекайте, кажу йому! Я трошки попрятаю. Вбігла я до салону, а німець вже на коридорі чекає. Вийти вже не може. Я її положила під перину, накрила так, щоб тільки мала отвір на дихання від стіни. Вони до першої години вночі грали, пили та забавлялися, а вона вмирала зі страху, не могла ворухнутися. Один піднапитий німець питався "мого" німця, чи не міг би собі трошки відпочити на постелі. На щастя "мій" німець, казав, що треба скінчити гру та йти відпочити додому, бо на будучу ніч мають "акцію". І дійсно тепер десь поїхали. Кажуть люди, що московські парашутисти десь є в лісах.

— Де є пані Копова?

— В моїй спальні. Ходіть зі мною!

Пані Копова є дійсно в страшнім депресивнім стані. Я її переглянув, дав ін'єкцію на успокоєння. Дуже хотілося мені знати, що є з її чоловіком, що з дочкою, але ці питання не були на її здоровельний стан.

— Ми перевеземо тепер пані Копову на безпечніше місце, каже пані "Цупа".

Йду я додому пригнічений гірким почуттям: — Не є це закон джунглі? Як можемо ми називатися людьми? "Гомо гоміні люпус"! сміється з мене якийсь захриплий голос. (Людина людині вовком).

Марієнка Келова — моя медсестра вбігає зі страхом до ординації:

— Два німці сидять в однім куті почекальні, а Войту Бовчек, з автоматом під плащем, в другім.

— Приведіть німців сюди, а Войту запхайте до Фізіоте-

рапії!

Саджу німців на стільці, а сам біжу до Войта:

— Що ти здурів, хлопче? Як можеш так необережно пхатися чортові в зуби?

— Дуже болить мене горло, маю гарячку.

— Ти не міг прийти без автомата?

— Я не знав, що ви також німців лікуєте.

— Для мене кожний хворий є пацієнтом, а не німцем чи словаком. Я не дивлюсь на хворого, чи він білий чи чорний, християнин чи жид. Я дивлюсь як на пацієнта.

Обслідив я Войту, післав медсестру по ліки до аптеки, а сам взявся осліджувати хворого німця. Терпить звичайною грипою. Приписав я йому ліки та пояснив підстаршині, котрий його привів, що він мусить один тиждень лежати.

Німці відійшли, медсестра принесла Войтові ліки. Наказую йому, щоб ішов десь до Снятого або до Цекрівача і там лежав та лікувався. Войто пішов через городи, а я беру дальших хворих. Не можу добре зосередитися, бо все мені на думці трагедія, котра, на щастя, нас минула.

Врешті кінчу приймання хворих і біжу додому. Люся наливає курячий бульйон до тарілок. Пахне аж млосно від голоду на серці. Дорця і Мар'янка вернулися зі школи і щебечуть, щебечуть. Кожна хоче перше розповісти свої переживання. Оксанка тішиться, що сестри вернулися, бо скучно було їй самій дома. Підскакує і не дасть їм говорити.

— Діточки! Мити руки і за стіл! каже Люся.

Діти пішли мити руки, я сідаю за стіл та коротко оповідаю Люсі, що було в Касі Хворих та що могло статися. Нагло хтось сильно дзвонить до дверей. Люся відчиняє, і три німці з автоматами входять.

— “Во іст гер доктор?”

На ці слова мене аж кров застигла. Це напевно, думаю собі, в зв'язку з Войтом. Прийшли мене арештувати. Відчиняю їдальню:

— Це я доктор, кажу.

— Ходіть негайно з нами! Ми маємо важко пораненого капітана у Велічній.

— Це ластька, думаю собі. Вони не хочуть страшити дружину. Дивлюсь на Люсю. Бачу, що в неї очі повні сліз. Вона також так думає.

— “Шнель!” кричить німець.

Люся почала плакати, а діти також. Я беру мою “першу поміч” і йду. Садять мене до авта і машина летить. За Малим Бістерцом кажуть мені лягти між сідала. З вікон,

на оба боки, виставляють дула кулеметів.

— Там можуть бути бандити, каже мені один німець, показуючи на узбіччя по правій стороні дороги, заросле в горішній частині корчами.

— Я також боюся, думаю собі, що партизани почнуть стрілянину по німецьким військовим авті. Але тихо. Ми швидко приїхали до Велічної. Німці ведуть мене бігом до "Газдинської Школи". В одній кімнаті лежить поранений капітан. Я вже тільки констатую смерть. Перестрілені груди в серцевій області кількома стрілами. Пояснюю німцям, що тут навіть найшвидша, лікарська поміч не була би його вже врятувала. Дають мені підписати "акт смерті" та хочуть мене відвезти додому. Дякую їм та кажу, що я ще маю тут хворих. Фактично боюся партизанів. Даю собі на рукав "Червоний хрест" та вибираюся пішки. Дома плач моєї Люсі та дітей обертається в радість.

**

Після смерті Фреді Вайса, осталося в Кубіні ще два зубні техніки: Штефан Маглай та Лео Возіводський. Оба вони мають право "праці". Значить вони можуть виривати зуби, пльомбувати, робити протези. Вони вчилися що таке устна гігієна, що таке мікроби, що таке стерилізація тощо. Але це була теорія. До крові їм то не увійшло, тому й в практику їм ці терміни важко було ввести. Ось приклад: прийшов я до одного з них офіційно подивитися, за яких гігієнічних умовин він працює.

— Ви стерилізуєте ваші інструменти, правда? питаю.

— Стерилізую. Ось тут мій стерилізатор.

— На що служить оця скатерка за зубним кріслом?

— Оця? Це, як вибираю стерильні інструменти з води, то до неї втираю.

Відновив я в нього поняття стерилізації, пояснив, як має зі стерильними інструментами поводитися та пішов з огірченням додому.

Сьогодні немає ані одного зубного техника в Кубіні в добрім здоровельнім стані. Один має грипу, другий вивихнув собі ногу. Тому я маю більше роботи. Болять людей зуби.

— Знову прийшов один з дуже болячим зубом, каже мені медсестра. Ходить по почекальні та стогне. Візьміть його скоріше!

— Візьму як тільки докінчу зашивати ось ту рану. Закличте сюди та йодом помастять йому навколо болячого зуба. Біль трохи втихне, а я потім подивлюся, що там дається

робити.

Закликала медсестра хворого, посадила та чую, як йому каже: — Отворіть уста! Котрий це зуб вас болить? А, оцей чорний? Всі інші зуби маєте, як перли. Ну, я вам помащу цей чорний, щоб його умертвити. Зараз пан доктор подивиться.

— Покажіть мені ці “перли”! кажу хворому.

Насилу отвирає уста, бо правий бік лица опух. Дивлюсь, а він має подвійну зубну протезу.

— Ходіть сюди, Марієнка, подивитися на ці “перли”! Витягніть цю протезу з уст — кажу пацієнтові.

Медсестра отворила широко очі: — думала, що в нього такі здорові зуби.

Один з двох почорнілих зубів, котрі держать горішню протезу, вже має дірку і тому так болить. Вичищую цю дірку, даю Таблетки та раджу пацієнтові йти до зубного лікаря чи техника, щоб захоронив ще цей зуб. Він же один з двох стовпів, на котрих держиться горішня протеза.

Дома розказую моїй Люсі, як то медсестра взяла зубну протезу за гарні природні зуби. Люся сміється та розповідає ось таку пригоду зі зубної клініки:

— Одного разу, каже, професор вчив нас, як маєтья виривати зуби. Дав теоретичну лекцію та витягнув у пацієнта зуб. До дальшого пацієнта закликав одного студента. Студент запитав пацієнта, котрий зуб його болить, цей показав. Була це горішня “шістка”. Студент трясучимися руками дав ін’єкцію до ясен, взяв зубні кліщі, схопив зуба і тягне. Піт тече йому з чола, а ми зі задержаним віддихом дивимось. Нараз студент зблід, ми отворили шуроко очі та уста: він тягне цілу щок. Професор так розсміявся, що аж сів на крісло. Студент витягнув зубну протезу, а хворий зуб лишився в устах.

**

Приходжу до Каси хворих вже раненько. Почекальна набита пацієнтами. Перепихаюся з трудом до дверей ординації. Старий Ключик або, як його називають партизани — Тимошенко з Покривача, пхається за мною. На нього кричать інші, що він не перший, але він твердо держиться мене. Отвираю двері та хочу вперед переодягнутися, але Тимошенко впхався зі мною, кліпаючи очима, що щось важке хоче мені сказати.

— Пане докторе, починає і дивиться на медсестру.

— Можете говорити. Вона знає, що таке здоровельна таємниця.

— Му-у-усите, трошки загикується Тимошенко. прийти до Покривача. Там є хворий майор Черних.

— Може почекаати до обіда? Бачите, кілька людей ту жде.

— Незнаю. Каже, що дуже болить його біля серця.

— Візьміть йому оці ліки, а по обіді я прийду.

— Він ховається у мене.

По обіді вибираюся до Покривача автом. Дорога суха, можна їхати. Вже на горішнім кінці Кубині задержала мене німецька патруля. Показав я свій "Пасіршайн" та пояснив, що в Покривачі маю важко хворого.

Дайте собі на авто червоний хрест, каже один, бо там можуть бути бандити!

У Вишнім Кубині знову німецька патруля. Мій "Пасіршайн" пускає мене даліше. Дряпаюся помаленько по вузькій дорозі все вище та вище. Не зустрічаю вже ані німців, ані партизанів. Вже при першій хаті жде мене Ключик-Тимошенко та веде до себе.

— Була недавно німецька патруля, каже, Була і в мене. Але я його так добре сховав, що аж — аж. Вхід до моєї пивниці є в моїй кімнаті. Я його сховав до пивниці, на дверцята розстелив старий килимчик, поставив стільчик, сів і шкробаю "швабку" (так на Ораві називають бараболю). Німці прийшли подивилися всюди й пішли... Ось тут я живу.

— А серце вам товклось дуже?

— Мало не вискочило.

Входимо до цієї самої кімнати. На постелі лежить одягнений советський воїн. При моїм вході сідає на край постелі:

— "Здрастуй, товарищу доктор!" каже подаючи мені руку.

— Добрийдень, кажу. Розкажуй (як він на "ти", так і я на "ти"), що тебе болить та де саме болить!

Майор розповідає мені по-російському, що довго біг, втікаючи від німецької патрулі, а при цьому дістав страшенні болі в грудях. При цьому не міг дихати. Я не розумію добре московської мови і мушу йому ставити деякі питання. Говорю по-українському. На мое здивування майор пояснює мені чистою українською мовою.

— Ти українець чи росіянин? питаю.

— Українець. Я з Києва. Тут я називаюся Черних. Тобі більше не треба знати.

Переглядаю та прослідив я хворого. Серце в порядку, але незвичке на нагле, надмірне напруження, дало симптом "ангору", цебто нападу серцевих корчів. Дав я йому ліки та казав денно трохи бігати.

Прощаюся, майор мені дуже дякує та каже:

— Я тобі, докторе, напишу “Перепустку”, що ти партизанський лікар. Знаєш наші не жартують. Можуть тебе десь на дорозі задержати з німецьким квитком і розстріляти, як шпигуна.

Взяв я цю “бумажку” з великим страхом. По-перше, не знаю, як її сховати перед німцями, а по-друге, бачу, що я знайшовся між молотом і ковадлом. Сідаю до авта, ховаю “Пасіршайн” до правої кишені, а “Перепустку” до лівою, перехриščуюся та вертаю додому.

Прийшов по мене посол зі села Малятіна, що, мовляв, отець Пазурик Мартин є хворий. А тихо додає: — Там є кілька партизанів поранених.

— Ходить зі мною, Марієнка, кажу я медсестрі. Там буде потрібна й ваша поміч. Взяли ми зі собою всі потрібні речі на дезинфекцію, перев'язання ран тощо та їдемо. На переднім вікні авта маю напис в словацькій та німецькій мовах “Цивільний лікар”. Але і так німецька патруля на горішнім кінці Кубіна та у Вишнім Кубіні нас задержує: Куди, пощо та показати “Пасіршайн”. А один вояк ще й питає: — Чому їде з вами ще медсестра?

— За інформацією, кажу, хворий має шлункові чи кишкові корчі. Вона мені допоможе при виполосканні шлунка чи еwentуально при левативі.

Підсміхнувся німець та кивнув рукою. Їдемо далі. За селом Лештіні немає вже нікого; але я певний, що партизанські патрулі нас слідкують далекоглядями. При останній хаті в селі Осадка задержують нас два партизани:

— Хто ви? — питає один.

— Не бачите напису? “Цивільний лікар”.

— Де ви їдете?

— До Малятіної.

— Пощо?

— Покажіть йому вашу “Перепустку”, пане докторе! каже медсестра. А то візьмуть нас за “підозрілих”.

Витягаю з лівої кишені перепустку, дану Чернихом та подаю словацькому партизанові. Цей її оглядає, перевертає і нічого не розуміє. Перепустка писана по-російському, азбукою.

— “Чо є того?” питає.

— Дайте я вам прочитаю та перекладу, кажу йому.

— Біжи та покажи це Грішові! каже до другого партизана.

За хвилину вертається вже з “Грішом”.

— “Здрастуй! товариш доктор” каже цей Гріша. Пе-

тя Черних мені про тебе говорив. Пускайте його! В Малятіній маємо ранених.

Малятіна — маленьке село розташоване в правдивому гірському гнізді т. зв. "Хочскіх врхов". Переїхавши через один гребінь цього гнізда, бачимо мов на долоні, ціле село. Над всіми маленькими хатками вивершується церковна баня, а біля неї хата, де живе отець Пазурик. Ось туди ми прямуємо.

Вітайте, пане докторе! — каже отець. Ви все-таки відважні, що сюди приїхали.

— Моє звання пхає мене, отче, у самі вовчі щелепи. Йду там зі страхом, але йду, бо мушу.

— Зайдіть наперед до мене, а я вас потім заведу там, де треба. Знаєте, продовжує священник вже в хаті, тут страшно діється. Перед кількома днями застрілили нашого вчителя. Я боюся з дому вийти. Всілякі елементи тут бродять. Вчора ввечері була велика стрілянина над Осадкою. Ранених принесли сюди. Я з учителями поперед'язували кого могли, але тут треба лікарської допомоги.

— Добре, ходімо на них подивитися — кажу.

— Я вас негайно там заведу. Наперед, прошу вас, пане докторе, дайте мені щось на мої нерви — каже отець Пазурик.

Дивлюсь на цього високого, кремезного мужчину і бачу на його симпатичнім, все усміхненім обличчі дрібненькі дрижки та тремтіння рук. Його роля теж незavidна. Даю йому ліки, які маю зі собою та йдемо подивитися на ранених. Два з них легко поранені. Дезинфікую рани, медсестра перев'язує та дає протипрямцеві ін'єкції. За цей час обсліджую третього. Цей має на лівій нозі пошарпані стрільні рани. Здається мені, що литкова кістка (сопілка) є розбита. Тут є потрібна хірургічна інтервенція. Після короткої поради, раненого переодягають у цивільну одягу, кладемо його на задне сидало мого маленького авта і вирушаємо до лікарні в Дольнім Кубіні.

— Його треба завезти до Ружомберку, каже медсестра.

— Я знаю, але сьогодні вже запізно. Може завтра нам пощастить, покищо треба німцям сказати, що це нещаслива пригода при молотильці. А тепер, Марієнка, кажу медсестрі, схойайте мою "Перепустку" де хочете але так, щоб німці її не знайшли. Ось наближаємося до Вишнього Кубіна. Можливо тут їх тепер не буде, але перед Дольнім Кубіном нас задержать.

Так і сталося. Під вечір німецькі патрулі стягаються зі сіл до Кубіна. Ось вже здалека бачимо на горішнім кінці

Кубіна німецьких вояків з автоматами та вже підносять руки, щоб зупинитися. Витягаю свій "Пасіршайн" та кажу, що веземо хворого селянина до лікарні.

— Що йому є?

— Нещаслива пригода при молотільці.

— Звідки його везете?

— З Малятіної.

— Немає там партизанів?

— Ми там не бачили жадних партизанів.

— Так везете до тутешньої лікарні?

— Так.

— Ну везіть!

Привозимо його до лікарні, а д-р Фабрі схопився за голову:

— Маєте ви розум, пане колего? Ви пхаєте мене до страшної небезпеки. Німці довідаються. Всіх нас заарештують. Я все лишаю, цілий шпиталь і завтра втікаю до Братислави. Я маю жінку та двоє дітей, кричить.

— Я маю жінку та троє дітей, пане колего. Ви не маєте чого боятися. Вам привезли хворого, а не партизана. Ви знаєте тільки це, що я вам казав, бо мені Також так сказали (додаю навмисне).

Д-р Фабрі трошки успокоївся, Але не надовго. Як я тільки відійшов, вже тут були німці. Прийшли німецька патруля з військовим лікарем:

— Вам тут привезли раненого?!

— Так, каже Д-р Фабрі.

— Чим він є поранений?

— Каже, що це молотілка.

— Можемо на це подивитися? Я є лікар, представляється один з німців.

— Прошу.

Д-р Фабрі веде їх, а коліна під ним підломлюються (як він розповідав). Німецький лікар каже медсестрі:

— Розв'яжіть йому перев'язи!

Лікар усміхається дивлячись на ці рани, а обертаючись до Д-ра Фабріго каже: — Пане колего, це є стрільні рани.

Д-р Фабрі зблід, але його розум працює добре:

— "Іх бін кайн Хірургг", каже німцеві.

— Тому, що ви не є хірург, ми візьмемо цього раненого на хірургічний відділ до Ружомберку.

Д-р Фабрі дуже втішився, хоч не знав інтенцій німців.

(Я потім довідався, що цього раненого німці лишили в шпиталі, а після видужання відвезли до табору в Німеччині).

Люся прибігла з плачем:

— Михасю! Місцеве радіомовлення голосить, що всі чоловіки мусять негайно згуртуватися на майдані перед Окружним урядом.

— Думаєш, що й я там мушу йти?

— Голосять, що всі без виїмку.

Відпускаю пацієнтів, одягаюся тепліше, прощаюся з Люсею та дітьми, бо не знаю, чи вернуся до них. Німці розбили т. зв. Словацьке Народне Повстання, окупували його центральну башту — Банську Бистрицю і хочуть ослабити партизанські ряди цим, що забирають мужчин до Німеччини на примусову працю. Це вже зробили в інших округах. Тепер, правдоподібно, хочуть зробити це тут. Перед Окружним Урядом повно німецьких вояків з автоматами, в чотирьох утлах майдану машиніві кріси. За довгим столом кілька окружних урядників та німецькі старшини. Кличуть нас після списку і зараз дають одних на ліво, других на право. Бачу, що відділяють старих від молодих. Це ясне — молодих заберуть. Огорнув мене великий жаль за жінкою та дітьми. Побачу ще я їх? Обертаюся, чи Люся не буде тут десь близько! Ні! Нікого з жінок не пускають на майдан.

— Д-р Качалуба! голосить урядник.

— Тут! голошуся, та приступаю ближче до стола.

— Це наш лікар, каже Людо Бешеньовський, що десь тут з'явився в уніформі Г.І. (Глінкова Гарда). Ми тут лікаря дуже потребуємо.

— Йдіть до вашої лікарської роботи, пане докторе — каже німецький старшина.

Дякую Богові Милосердному, що й на цей раз мене захоронив та стискаю з подякою руку Бешеньовському.

На другий день рано біжу до Каси Хворих поза городи, щоб не зустрічати німецьких патруль. Здоганяю д-ра Фабріго, що також спішить до лікарні. Ми поздоровилися, а Фабрі каже:

— Страшні часи переживаємо, пане колего.

— Але я вас вчора не бачив на майдані, перед Окружним Урядом, кажу.

— Ні! Я не був. Оцей сатана, що є в мені на квартирі, казав, що я не мушу йти, бо, мовляв, я вже старий лікар.

— Хто це такий?

— Начальник СС. Страшенно кричить та погрожує.

— Не знаєте, що зробили з тими чоловіками, що їх забрали вчора?

— Багато їх не було. Але й цих наладували до ваго-

нів і відвезли... Та знаєте, що сталося? Саме, коли потяг переїздив біля городів, один хлопець скочив з нього. Сторожа вистрілила, але потяг летів даліше. Хлопець вбіг до нас: — сховайте мене, благаю вас! (Так мені жінка розказувала, бо я ще був в шпиталі). Жінка злякалася, бо начальник був в своїй кімнаті. Вона сховала хлопця за шафу. Начальник відчиняє двері:

— Не прийшли по мене? питає.

— Ні! Це сусід питав, чи пан доктор є дома, каже жінка, а кров їй стекла аж до ніг.

— А що з цим хлопцем сталося? Ще у вас? — питаю.

— Ввечорі пішов поза городи додому.

— Відважна ваша пані Марта!

— Відважніша від мене, каже доктор широко.

На обід прийшов я додому і розказую Люсі про геройський вчинок пані Фабріової.

— Я вже знаю, каже Люся. Марта вже рано прийшла мені про це звідитися.

Цих мужчин, що не прийшли на майдач, перед Окружний Уряд, німці хочуть половити дома. Роблять нічні ревізії по домах. Я вже дома не сплю. Сплю в лікарні. І д-р Фабрі ходить тут спати, і Юрко Ковачік. Думаємо, що тут найбезпечніше. Ліжок вільних немає. Стелимо собі кілька дек на землю і, не роздягаючись, пробуємо заснути. Гірше це спання. Юрко спить, але д-р Фабрі перевертається, стогне. Болять боки.

— Чому не спите дома? Чейже ваш непроханий наймаєць вас не дасть вивезти.

— Я йому не вірю, як псові.

Дійсно не дасться німцям вірити. І українці їм спочатку вірили. А ось до чого ця віра довела: арешти та розстріли наших найкращих людей. Як наслідок: українські національні партизани, творення УПА, що б'ється на всі фронти. Слухаємо Лондон по-чеському та словацькому (по-українськи страшенно глушать) і довідуємося про ці події. Правда довідаємося також про створення української дивізії "Галичина", котра воює по боці німців проти большевиків. Але творення такої дивізії тепер, коли москалі вже стоять майже перед німецькими кордонами, це дійсно, як каже прислів'я, наче град після жнив. мучить мене страшне почуття, глибокий біль, а сумна пісня гуде мені весь час в ушах: "Засумуй трембіто та по всьому світу, що пропало галичинам сорок тисяч цвіту"... А тут не тільки галичани. Гине цвіт цілої України по обох боках фронту за чужі інтереси. Приїхав до мене д-р Василь Васильків

з Ружомберку і оповідає: — прийшов я на залізничну станцію в Ружомберку. Тут, як всюди, німецькі патрулі держать сторожу. Нараз слухаю один німецький вояк каже до другого: “Романе, не маєш сірника?” Я випустив квиток з рук і стою, як вкопаний. “Не маю, чоловіче,” каже другий. Я витягаю свої сірники та біжу за ними: хлопці, тут маєте сірники! Та ви українці? “Так! каже один, українці, але тут лиш галичани”. Я з ними трошка поговорив, Михайле, а сльози течуть — течуть по лицах... Це наші хлопці з дивізії “Галичина”.

Говорили ми також з Василем про сумну ситуацію, “поплакали один одному в камізьельку”, як в нас кажуть та й розійшлися. Він поїхав додому, а я до роботи. Багато є випадків грипи. Лікую в ординації, ходжу по домах аж ніг собі не чую. Якось стало мені гарячо, ноги важкі, голова трошки крутиться, в горлі щось шкрабає. Прийшов я на обід додому, але їда не береться.

— Ти хворий, — каже Люся. Зміряй собі гарячку!

Міряю: 40 ступенів.

— Дай мені, Люсю ацильпірін! Там в столику. Я ще мушу йти, бо маю хворих...

— Ніде не підеш!. Підеш до постелі, — каже Люся.

Треба жінку послухати, бо жінка все має рацію. Лягаю до постелі, беру пілюлі і почуся, як слон в мішку. Гарячка держиться. Прийшов вечір гарячка ще піднеслася. Чую, як мені молотки товчуть в голові, а мозок час від часу затемнюється. В такому моєму хворобливому стані, хтось задзвонив до вхідних дверей. Коли Люся отворила” увійшли три німці з автоматами:

— Де є доктор?

— В ліжку, каже Люся. Важко хворий.

— Хворий не хворий, мусить йти з нами.

— Він не держиться на ногах, каже з плачем Люся.

— Де він є?

Ведє їх Люся до мене.

— Одягайтеся! Ми маємо наказ вас арештувати.

Я встав та почав одягатися, але голова мені закрутилася і я впав. Бачать німці, що я дійсно важко хворий.

— Ви є доктор, отже що є у вас за хвороба? питає один.

— Думаю, що тифус, кажу, лежачи при ліжку.

Німці переглянулися, знову подивилися на мене, засалютували й відійшли. Я з трудом знову ліг до ліжка, казав Люсі, щоб мені принесла ще пронтозіль. Принесла пронтозіль, гарячий чай та дала холодний обклад. Я потївся цілу ніч. Над раном гарячка знизилася майже до нормального стану. Рано прийшла пані Марта Фабрі та оповідає, що всіх цих, котрих

арештували вночі, вже вранці вивезли потягом кудись.

— Як мається твій Мішгель, — Люсю? Його також хотіли взяти. Я чула, як один німець голосив “нашому” начальникові: “Шаде, дас доктор Качалуба ніхт траспертфегіг іст” (Шкода, що д-р К. не здатний до транспорту).

Бідна моя Люся! Вона бачить і чує, що над нами висить Дамоклів меч. Кожної хвилини може перетяти наше родинне щастя. Треба з цілої душі просити Бога про поміч та опіку над нами. Я скоро видужав і звернувся до роботи. Німці перестали робити нічні арешти. В них тепер більші клопоти. Вони, як кажуть французи, “он д’отр ша а фуе” (в них є інші коти до биття). Східний фронт ломиться на всіх відтинках. Москалі, доставши модерне воєнне озброєння від Америки, почали величезні успішні наступи на ослаблені західним другим фронтом німецькі сили. Самі німці вже не вірять в їхню перемогу. Начальник, що живе у д-р Фабріго, прийшов ще з одним мене переслухувати. Дуже ввічливо ставить мені питання:

— Ми знаємо, що ви лікуєте партизанів, пане докторе. Це правда?

— Кажете, що вам відомо?

— Так, знаємо. Я хочу тільки вашого підтвердження.

— Я вас цього підтвердити не можу, бо я не знаю, хто є партизан. Я не маю жадного права легітимувати моїх пацієнтів. Приходять до мене хворі цивільні люди, а я їх лікую. Коли я лікував німецьких вояків, я знав, що це вояки, бо вони в уніформах. В інших уніформах я не лікую нікого.

Німець мені не вірить, але каже — лишім покищо це питання. Ми вам реквіруємо одну кімнату для нашого доктора. Він ще сьогодні сюди приїде.

Цей німецький доктор живе з нас зо два тижні. Є це зубний лікар, але мусить виконувати все. Часто мусить іти з відділом на т. зв. акції. Тобто до боїв з партизанами, котрі роблять з гір випади, щоб здобути якийсь провіант, зробити саботаж та взагалі дати німцям відчуття своєї присутності. Підчас одного такого випадку сталася стрілянина між німцями та партизанами, що везли провіант. Один партизан загинув. Труп привезла зпід Брезовця до Кубіна, заголосили до Окружного Уряду, а цей дав мені наказ урядового прослідження. Йдемо з окружним урядовцем на цвинтар, до трупарні, де положили застріленого. Відкриваю лице і стає мені моторошно. Це ж Войко Бовчек! Цей відважний юнак, що приходив до мене на лікування до Каси Хворих з автоматом під плащем. Заплатив

життям за свою відвагу... Урядник опостеріг моє заскочення:

— Ви його знаєте, пане докторе?

— Знаю. Я його недавно лікував.

— Це був відважний хлопець. Він був раз в Окружнім уряді, як післанець партизанського відділу "Сігнал", за провіантом. Він правдоподібно мав за завдання постачання.

— Дістав дещо?

— Офіційно нічого, але напевно йому дали поміч. Окружний уряд також бачить, що все валиться. Шукають люди задніх дверей.

— А наші партизани підлягають цьому відділові "Сігнал"?

— Напевно підлягають. Кажуть, що там Еміль Ковачик має велике слово.

Вертаюся додому, а на моїй душі тяжить гірке і сумне почуття: лікар завдає собі тільки труду, щоб зберегти життя, а тут одна кулька вистарчить, щоб це життя перервати... Ось з такими думками виходжу додому. Люся зустрічає мене також дуже сумно:

— Всі діти хворі, Михасю!

— Що, мають гарячку?

— Так, мають гарячку; а Дорця має якісь червоні прищипи по цілому тілі.

Скоренько розділяюся та йду дослідити моїх дочок. Всі три кашляють, мають великий нежит та гарячку. Дорця вже має червону висипку.

— Це кір, Люсенько, кажу. Дорця принесла зі школи. В її класі є вже цього більше. Як бачиш ізоляція Мар'янки та Оксанки вже є злишня. Завтра вже й вони матимуть висипку. Щоб запобігти ускладненню, я їм дам цибазолу. Є це новий сульфонамід, дуже успішний.

— Ти вже його пробував у інших?

— Так. Виробляє його одна з найліпших швейцарських фармацевтичних фабрик. На превелике щастя, Йожко Гебура його ще дістав.

Прийшов на дітей подивитися й наш льокатор — німецький лікар. Він має теж велику донечку, як наша Оксанка. Постійно її згадує.

Телефонує мені пані Горналова, та просить, щоб я прийшов, бо її дочка важко хвора. Є пів дев'ятої вечора, а Горналові живуть на Медзиграднику, за таблицею "бандітенревір". Крім того після восьмої години вечером є заказ виходити. Німецькі стежі ввечері є суворі. Йду за Порадою до мого німецького колеги, нашого льокатора.

— Це небезпечно, каже. Але я піду з вами.

— Буду вам дуже вдячний, кажу.

Йдемо пішки, бо автом ще небезпечніше. В цілім місті темно й тихо. Йдемо мовчки, тільки новий сніг скрепить нам під ногами. Дійшли ми до містка біля кузні Душана Келу та скрутили на Медзіграднік. Ані живої душі. Ось доходимо до дому Горданів.

— Це тут, кажу. Не стрінули ми ані одної вашої патрулі. Не дуже вони чуйні.

— Це ще тільки вчора. Може десь попивають та підкріплюються на ніч.

Горналові дуже здивувалися, що я прийшов з німецьким вояком.

— Не бійтеся! Це лікар, що є в нас на квартирі. Він каже, що з ним безпечніше.

— Не знаю, чи безпечніше, каже пані Горналова. Деколи партизани підходять аж сюди, поза гори.

Обслідив я дівчунку, дав їй ліки проти гарячки та ангін, дав потрібні вказівки й вертаємо додому. Знову йдемо мовчки затемненим містом. Всюди тихо, лиш десь здалеку чути гавкання пса. Доходимо до католицького костьола. Нараз:

— “Галст! Генде гох!” Зупиняємося і підносимо руки догори. Я кладу біля ніг мою “першу поміч”. Освітлюють нас ярким світлом ручних ламп: — Жадного руху, бо стріляємо!

— Панове — каже німецький лікар. Я є цей і цей. Ви мене знаєте.

— Я нічого в цю пору не знаю, кричить голос одного з патрулі.

— Що не знаєте вашого лікаря? Не робіть дурниць!

— Вас в уніформі вважаємо за дезертира, а цього в цивільно за бандита. Обох вас треба розстріляти тут на місці!

— “Гер гавпман!” кричить лікар, бо пізнав його голос, ви можете нас розстріляти, але завтра станете перед польовий суд за вбивство та п'янство.

Два вояки з патрулі поставилися між нас та п'яного гавпмана. Він знизив дуло автомата, а ми знизили руки. Лікар пояснив ціль нашої нічної прогулянки і ми вернулися цілі додому. Я не хотів нічого Люсі згадувати про це, щоб її не страшити, але німецький лікар вже на порозі каже:

— “Фрау доктор”, ми вертаємося майже з тамтого світу.

— Що сталося? питає Люся. Він, сміючись, розказав їй нашу пригоду.

Я опинився в дивній лікарській ситуації: партизани по-

силають послів по ліки, кличуть мене то до гірських сіл, то до лісних бункерів. Деякі з них поранені, деякі хворі. Я їм вірю, що це життя в постійній тривозі, але я з ними маю також постійні клопоти, постійний страх. Як би то тільки я сам, ще більше боїться моя Люся. Вона цілі години терпить, думає чи я вернуся? А коли вернуся, чи німці не прийдуть мене взяти? Крім того, німецький лікар часто кличе мене на т. зв. конзіліум до своїх хворих. Він же зубний лікар і загальна медицина справляє йому деколи труднощі. Він має війни аж по горло. Недавно одягнув мого коужуха та надів мою шапку і став перед дзеркалом:

— Коли я вже ось так буду одягатися? — каже зітхаючи. Я вже сім років ношу уніформу.

Майже всі люди знають, що я ходжу лікувати партизанів. Одні мене не зраджують перед німцями, бо з партизанами симпатизують, хочуть собі лишити отвореними задні дверцята або, як у нас кажуть, дивляться на задні колеса. Недавно зустрів мене окружний начальник Глінкової Гарди.

— Я хочу з вами, пане докторе, дуже довірочно поговорити.

— Прошу, кажу та чую, як мені мурашки перейшли по цілім тілі. Хоче напевно звернути мою увагу на мої стосунки з партизанами та повідомити, що мене мають німці або словаки арештувати, думаю собі.

— Ви ходите лікувати партизанів, правда?

— Ходжу, бо мушу. Я лікар.

— Це правда. Ми подивляємо вашу совісну, наскрізь гуманну працю. В мене до вас дуже секретне прохання: влаштуйте для мене зустріч з майором Чернихом! Я на цю зустріч прийду сам, без жадної зброї.

Я очевидно згодився, бо й тут немає в мене іншого виходу. Перед моєю Люсею жадних секретів не маю. Питаю її, що вона про це думає.

— Ти все глибше та глибше поринаєш в воду. Це вже не є лікарська роля. Наше життя й так самі страхоття, а ти ще їх підсичуєш!

— А що мені робити?

— Ти міг сказати, що ти жадного майора не знаєш.

— Вони вже точно знають про мене все і про моє лікування партизанів. Лишають мене на волі, як ловецького пса.

Можливо має Люся рацію, але що сталося — не відстанеться. В такому прибитім душевним стані ходжу до Каси Хворих, волочуся по візитах у важко хворих.

Сьогодні ввечорі закрив я очі приятелеві Йожові Вайзерові. Це був прекрасний спортсмен — воротар футболевого

клубу Дольного Кубіна. В останньому часі терпів шлунковим пістряком, котрий загнав його до гробу. Лежу в ліжку, а перед моїми очима постійно ще його останній погляд: вперед звернений на мене, а потім десь в далеч, з питомим все йому усміхом. Так і заснув...

Минуло цілих два тижні, а я не мав нагоди зустрітись з майором Чернихом. Врешті прийшов посол з Осадки, що там жде мене хворий майор Черних. Я негайно повідомив начальника ГГ і він за хвилину вже сидів в моїм авті, навіть в уніформі. Тепер німецька патруля тільки засалютовала і ми їхали далше перед осадкою каже мені начальник:

— Задержіть трошки авто! Я переодягнуся. Не хочу страшити партизанів.

Натягнув на себе оравську шапку та цивільного плаща.

Ось так, каже буде безпечніше і для вас і для мене.

Перед цією самою хатою задержую авто та кажу начальникові, щоб підождав в авті. Сам з моєю невідлучною "першою поміччю" йду до хати. Вже на подвір'ю задержують мене два партизани:

Витягаю з лівої кишені "Перепустку" та показую.

— Ага, ви цей доктор, котрого майор очікує?

Так, кажу. В моїм авті жде один пан. Прошу там не показуватися! Я його привіз сюди.

До сіней виходить майор Черних:

— "Здрастуй, доктор!"

— Добрий день, майоре! Хворий чи ранений?

— І одно і друге. Ну, ходім до хати!

Констатую у майора невелике поранення та застуду. Перев'язую рану, даю ліки проти кашлю та гарячки і кажу:

— Товаришу майоре! Я тобі привіз великого гостя.

Майор отворив широко очі:

— Що це за гість?

— Є це окружний начальник ГГ. Він мене просив, щоб я його з тобою познайомив. Отже я його привіз. Якщо хочеш з ним поговорити, я його закличу. Ти поговори; а я ще маю тут одного хворого і так за 30 — 45 хвилин вернуся та візьму його назад.

— Прекрасно! Приводь його сюди!

Я його привів, познайомив і пішов навідати хворого селянина. Моє авто я поставив біля хати хворого. Після обслідування хворого та приписання ліків, спокійно виходжу та наближаюся до авта. Нараз: — Стій! Руки догори!

Дивлюсь: два словацькі партизани намірюють на мене свої автомати.

— Що ви хочете? Не бачите, що я є лікар та що йду від хворого?

— Це твоє авто?

— Моє. На ній же написано: Лікар! Не бачите?

— Ми добре це бачили, але й ще щось бачили. Ти кажеш, що ти лікар?

Ну, правда. Я вам покажу потвердження.

— Тут є, в твоїм авті, найкраще потвердження. Ти є перш усього гардист. Ані не ворухнися, бо буде по тобі! Обшукай його чи має зброю. Один наблизився до мене, обшукав всюди.

— Що маєш в цій “ташці” (портфелі)?

— Це лікарська перша поміч.

— Не має жадної зброї, голосить другому.

— Ходи сюди! каже до мене. Це є найліпший доказ, що ти є гардист. Дивлюсь до мого авта і стає мені моторошно: на заднім сидалі виглядає, з-під чорного гардистицького плаща, гардистицька шапка в цілій своїй красі.

Це не є моя шапка. Власника цієї шапки я привіз сюди в офіційній справі. Саме тепер він у політрука — майора Черниха. Ходіть зі мною і побачите його!

Хлопці зм'якли.

— Ну, ходіть! кажу їм.

— Ні! Ми вам віримо, пане докторе (перейшли на “ви”). Але мусите нас зрозуміти. Це війна. Ми мусимо бути дуже обережні.

Коли ми вийшли з начальником від майора, я йому кажу:

— Тепер вже можете спокійно одіти вашу уніформу. Вже знають, що ви тут.

(Ця частина споминів була надрукована в “Дуклі” 1964 (2), під заголовком: “Живими не піддамося”).

На дворі тільки сіріло. Мороз не був великий, але густий туман проникав аж до костей. В оравськїм містечку — Дольний Кубін — ще зовсім тихо. Тільки чути рівномірні кроки німецької патрулі. На кінці містечка, при таблиці з написом “Бандітенвер”, кроки на якийсь час затихли. Патруля підслухувала. За хвилину знову чути було, як кроки віддалюються.

Поза городами бродять в глибокому снігу дві постаті. Вони перейшли через кладовище і сховалися в недалекому лісі. Це післанці партизанів, що прикралися до мене ось цією самою дорогою і тепер ведуть мене до важко раненого.

— Щастя, пане докторе, що вам пощастило вийти непоміченими з міста.

— Все-таки шкода, що ви скоріше не прийшли, кажу. Ось вже світає, за хвилину буде день. І в селі буде підозрілим, що я йду до вас. Люди випитуватимуть, хто у вас хворий.

— Того не бійтеся, пане докторе. Ми підемо також поза городами, прямо до нашої хати.

— Для чужих: ваша жінка хвора.

— Безумовно.

— Коли його поранили?

— Вчора при перестрілці наші селяни везли партизанам харчі. Німці їх побачили і почали обстрілювати. Партизанська патруля сипнула збоку на німців. Кілька з них впало. Німці залишили переслідувати селян, залягли біля дороги, і почався кулеметний дует. Партизанів було мало: п'ять наших хлопців та один советський капітан. Коли побачили, що селяни на санях вже в лісі, почали відступати. Ось при цьому відступі Володю й поранили. Хлопці його втягли до лісу, а ввечері принесли до села.

— Багато втратив крові?

— Кажуть, що багато.

— В котре місце поранений, не знаєте?

— В ліве стегно.

Надворі вже цілком розвиднілося, але густий туман загорнув щільно горизонт і все в ньому. Ми з післанцем вийшли з лісу й пустилися вздовж потоку, попід верби, до села. Незадовго були біля пораненого. Я відразу пізнав відважного капітана, котрого вже кілька разів бачив, подаючи лікарську поміч партизанам. Був досить блідий, але усміхнувся і стиснув мені руку.

— Як почуваете себе, товаришу капітане?

— Коли доктор тут — вже краще.

Все буде гаразд. Ще хвилинку спокою, доки я приготую собі все потрібне. На превелике щастя кулі не зачепили ані костей, ані великих кровоносних судин. Розтропили тільки м'язи.

— Товаришу капітане, питаю, ви жонатий?

— Так прошу собі уявити, що не ваша жінка, але ви тепер родите. Отже покажіть, що чоловіки вміють терпіти не гірше жінок!

— Добре, докторе, приймайте пологи! Породільниця приготована, — жартує капітан.

Я мусів без наркози провести цілий ряд менших хірургічних втручань, бо м'язи були пошматовані. Поранений тільки раз запитав:

— Докторе, як довго жінки родять?

— Вже зашиваю.

— Так зашійте, щоб не пірвалося!

Врешті все було скінчене і я встромив закривавлені руки до умивальнишки з водою. В цей момент вбігла до кімнати перелякана господиня:

— Німці йдуть! Німці йдуть! шепче, заламлиючи руки. Оточили село.

Капітан сів рукою по автомата, що стояв біля постелі, потім вийняв з кишені ручну гранату. Все поклав біля себе під перину.

— Товарищу докторе, стріляти вмієте?

— Вмію, але не маю з мого.

— Ось вам наган. Ми живі не піддамося!

Я, ще мав закривавлені руки, передо мною стояв умивальник, повний закривавленої води, а на стільці, на біл'їм бинті лежали також закривавлені лікарські інструменти. Я прижмурих на мить очі. Передо мною промайнуло наше небезпечне становище в цілій своїй наготі. Вчорашній бій та кілька мертвих допекли німцям до печінок, і ось вони хочуть відомстити. Переглядатимуть ціле село, особливо віддалені хати, шукаючи підозрілих в співробітництві з партизанами та самих партизанів. Переможний бій тут був виключений. Значить, як каже капітан, залишається тільки одне — живими не піддатися. Лікар часто зустрічається зі смертю віч-на-віч. Він же з нею зводить завязті бої ціле своє життя і відступає тільки там, де вже зовсім немає іншого виходу. Отже, я не боюся смерті, але дома ждуть на мене жінка та малі діти, подібно, як і капітана. А потім — віддати життя, так сказати ні за цалову душу, не можна. Вмерти легко; тяжче ось в таких обставинах жити!

— Лихо нам! Вже йдуть через наш город, заплакала господиня. В цім післав мені сам Бог спасенну думку і я вирішив спробувати щастя:

— Ви лягайте до другої постелі! закричав я на господиню. Швидко! Ви хвора!.. У вас настав аборт. Я вас ось цими інструментами захороняв. Зрозуміло? А ви, товарищу капітане, закрийтеся з головою! Оберніться до стіни і дихайте через щілину попід перинами! Покладіть на нього ще ту другу перину, звернувся я до господаря, — та закрийте покривалом!

Все зробили зі швидкістю людини, котру жене страх перед смертю.

Я знову встромив руки до закривавленої води. В цю хвилину з брякотом увійшло до кімнати кілька німецьких вояків. Господар отворив хатні двері. Я, тільки в сорочці, зі засука-

ними рукавами, знову виймаю закривавлені руки з такої ж води і приступаю ближче до порога.

— Руки ввєрх! закричав німець спрямовуючи на мене автомат.

Я підняв руки трошки вище. З них стікає кривава вода.

— Що це означає? вигукнув німець.

— Я цивільний лікар, кажу по-німецькому, — маю тут хвору жінку. Саме тепер мусів перевести менший хірургічний акт.

Один з вояків переступив поріг, глянув на умивальник повнений закривавленою водою, на закривавлені інструменти, на заплакану, блідую, як стіна, від страху жінку в постелі, ще раз по-раз зміряв мене від ніг до голови строгим поглядом. Це був кульмінаційний момент. Я це відгадав і витримав погляд, але все-таки на допомогу собі я підніс знову трохи вище закривавлені руки. Погляд німця зіскочив на ці руки... Він обернувся, переступив поріг і в снігах сказав щось другим воякам. Потім вої подалися геть...

Десь около десятої привезли мене на санях прямо до Каси Хворих. Пацієнти чекали терпеливо на мене. Вони знають, що я десь “в роботі”. Медсестра кличе пацієнтів, приготує інєкції міряє гарячку та все кидає на мене з-під лоба питальний погляд. Вона бачить по мені, що я мав якийсь “важкий випадок”. А коли я вислав до умивальника копу закривавлених інструментів, не видержала: — Де ви були та що ви мали за випадок?

— Зараз вам розкажу.

Очевидно, коли я прийшов додому то й Люся зараз запитала:

— Де ти так довго був? Рано мені телефонували з Каси Хворих, що пацієнти чекають, а ти не приходиш. Мене ані робота не бралася.

— Все тобі розкажу, але наперед мушу пообідати, бо голодний, як вовк. Бачу, що ти вже почала шити дітям ці суконки. Ох, ти моя швачко дорога! Де ти й цього ремесла навчилася?

Я їм, а діти бігають та щебечуть:

— Мамця казала, що ти вже вночі пішов до хворих каже Доридя. Вночі страшно, татку. Ти не боїшся? Я все вночі боюся. Так темно..

— Лишіть тата, нехай наїється, каже Люся!

Я їм, а в душі дякую Богові, що ще бачу свою дружину та діточок. Аж ввечорі розповів я Люсі про свою пригоду з

партизаном та німцями.

У важкій праці, ще важчих турботах та примусовім бою за життя, час шалено летить, втікає. Це бачимо найкраще на дітях. Здається мені це було недавно, як паша Оксаночка почала робити перші кроки, а тут вже з неї маленька дівчинка. Вона завзято вчилася ходити, довершивши тільки десять місяців, що я, дивлячись на її змагання, написав був ось такого віршика:

Оксанка наша — гриб малий,
ї року ще не має,
на власні ніженьки встає
та в Божий світ мацджає.

Широко ноги, руки теж...
О, доле, як це важко!
Кімната — нива мов — без меж...
А ти без пір'я, пташко!

Піднесла ніженьку, а тут
усе, мов завертілось;
пішов на марне увесь труд —
і гол на заднє тіло.

Та знеохотитись нема
у неї ані мислі,
бо тут енергія сама,
мов б'є із усіх змислів.

Ось знов встає, ось знов розкрок
і за десятим разом
сама зробила один крок...
та впала на ніс плазом.

Багато крику, мало сліз.
та поцілунок мами —
вої болі взяв; згоївся ніс

без крові і без плями.

Та після тижня цих невдач
і цих змагань невпинних,
у сміх змінився її плач
під стукіт кроків звинних.

Тепер вже в Оксаночки два роки. Вона щебече, гніває своїми збитками Дорцю та Мар'янку, але прізні воєнні події,

котрі перевалюються через наші голови, її ще не турбують. Вона весело грається, тішиться, як бачить німецьких вояків на мотоциклах, показує нам на небі цілі рої літаків тощо. Дорця і Мар'янка вже частинно переживають з нами страхіння війни. Вони навіть питають нас, хто виграє війну, що голосить "Свобідна Європа". А вона голосить, що при запеклих боях советські війська переломили дукельсько-карпатський оборонний вал і вийшли на східнословачку територію, котру від віків заселює українське населення, цебто села та містечка, як Снина, Свидник, Стропків, Гуменне, Собранці, Михаловці та інші. З південного сходу посуваються дуже скоро советські війська через Малярщину на південну Словаччину. В нас повно втікачів з Румунії та Малярщини. Багато з них — хворі. Я часто не знаю, де маю голову, котрий хворий потребує скоріше лікарської помічі. У пані Полякової молоденька малярка в страшній душевній депресії. Вона не знає, що є з її ріднею. Славна словацька співачка Кішоньова-Губова пестить свою хвору донечку та плаче, бо не знає що є з її чоловіком — артистом Словацького національного театру, який залишився в Братиславі. Письменниця Маргіта Фігулі-Шустер приїхала з сином з Братислави до своїх родичів, до Вишного Кубіна, думаючи, що тут буде безпечніше. Її нервова система надшарпана. Докладаю всіх моїх психологічних сил та лікарського знання щоб її привести кращого стану. Тим більше, що переміщення німецьких військ утруднює мої візити.

Брат мій, Теодор, переселився з жінкою до Кубалів, на долішній кінці Кубіна а в нас повно німецьких вояків. Це фронтові відділи, виснажені походами та боями. Сплять на долівці закутані в шинелі. З їхніх лиць зникла самопевність та колишня бундючність. Не чути сміху, не чути піснi. Наш льокатор-лікар відійшов і нам радив їхати на Захід. Хоч боїмося фронту та непевної майбутності, ми не рішилися виїхати. Біль та рана, котру нам заподіяв швайцарський уряд, витягнувши нас з дітьми в незнане ще не загоїлися. Крім цього, ми знаємо, що всі дороги, котрими відступають німецькі війська, є під обстрілом партизанів. (Як би ми були знали, яка доля нас жде, були б рішилися!).

Природа Божа не звертає уваги на терпіння та жертви людей. Бог наділив людей свободною волею, щоб Його-Творця свободно любили. А вони цією свободною волею роблять з інших — своїх ближніх, своїми рабами: катують їх, не хочуть признати, що ці другі мають також право на життя. Природа не звертає уваги на страшні чини короля усього творива-людини. Вона підпорядкована споконвічним Божим законам і після них живе і розвивається. Ось минув березень і, хоч на

Великому Хочі біліють ще язики сніту, луки та узбіччя зако-
сичилися вже першим весняним квіттям. У галях солов'ї влаш-
товують вже цілі концерти. Над полями ллється дзвінками з
небес жайворонкова пісня. Та люди оглухли та осліпли на ці
чуда Божої природи. Вони вслухуються в близький туркіт
гармат, вдивляються у вилискування металевих крил смерто-
носних журавлів. Радіомовлення "Свобідна Європа" та ра-
діомовлення з Лондону голосять ввечері 4 квітня, що советські
війська заняли Братиславу. Дня 5 квітня довідуємося, що
інші відділи советської армії зайняли вже Ліптовський Святий
Мікулаш та Ружомберок. Ми вже чуємо не тільки гудіння гар-
мат, але й кулеметів. Одна частина німецьких військ відійшла
з Дольного Кубіна. З нею відійшли й вояки, що в нас кварти-
рували. Друга частина затаборилася над Медзіградним. По-
бачивши це, ми дуже налякалися. Ми знаємо, що після Ру-
жомберка, прийде заняття Дольного Кубіна. Саме тому ми
втікли з дому та сховалися до Медзіградного, думаючи, що
тут боїв не буде. Ми влаштувалися у великій пивниці, під
міцним, мурованим домом старого Яна Дудаша, у свого роду
схованці-бункері. Принесли запаси води, молока для дітей
та їжі для нас. Співачка Кішоньова-Губова принесла навіть
ліжечко для своєї донечки. Є тут д-р Фабрі з жінкою та дво-
ма дочками, є тут Магда Гебурова з донечкою Тетяною. Вона
ровесниця з нашою Оксанкою. Сміються та тішаться. Їм
якось дуже подобається оцей гуртовий нічліг. Старий Ян Ду-
даш сидить на ганку, як на чатах. Він хоче все бачити.
Час до часу приходить до пивниці та нам розповідає свої спос-
тереження: — Цієї ночі нічого не буде. Німці навіть варять
вечеру. З комина полевой кухні куриться.

Старий Дудаш невдоволений. Він не може діждатися
"братів русов". Він же як кожний т. зв. добрий лютеран,
який несе кожній неділі прубий спілник, писаний старою че-
ською мовою і друкований т. зв. "швабахом", є великим чехо-
філом та русофілом. Всіх інших слов'ян, котрі не хочуть по-
коритися москалям, він вважає за зрадників.

Після його запевнень, діти почали дрімати, а ми шепотом
поділялися своїми думками. Нараз недалекий вибух ра-
кети.

— Бої починаються, каже Люся. Видержить ця пивниця
кулю з гармати?

— Не думаю, щоб москалі стріляли тут з гармат. Це
напевно перші стежі спостерігли німців в долині і вистріли-
ли, кажу. Ось дальших не чути.

Старий Дудаш, втішений вбігає до пивниці:

— Німці спакувалися і без вечері відходять. Боїв напев-

но не буде. Незадовго прийдуть наші браття...

— І москалі можуть ще стріляти. Вони ж не знають, що німці відійшли, каже д-р Фабрі.

— Я думаю, що вони добре слідкують рухи німецьких військ, каже Дудаш. Йду подивитися, чи не йдуть.

Виходжу й я за ним на ганок. Останні німецькі вояки йдуть рядом попід доми в напрямі Кубіна. Один з них закивав на прощання. Старий Дудаш щось забурмотів сів на ослін під стіною і каже:

— Тепер вже можуть прийти. Тут ждатиму їх.

— Кого, пане Дудаш, питаю?

— “Нашіх братов русов”.

Вертаюся до пивниці та розказую, що німці відійшли, а москалів ще нема. Діти сплять. Люся сидить при них, задивлена десь далеко... Невже бачить очима душі всі нації майбутні турботи? Вертаюся знову на ганок, сідаю на ослін, біля старого, роздумую і наслухую... Тихий квітневий вечір. Час до часу чути поодинокі вистріли то з кріса, то коротки сальви з кулемета, але далеко. Раптом до мого вуха долітають притишені, але важкі кроки кількох людей.

— Вже йдуть “ваші брати”, пане Дудаш.

Старий зірвався з ослона.

— Це буде найкращий момент мого життя. Стільки років я собі цього бажав.

Перед фірткою показалися вояки:

— “Терманцов нет?” каже один.

— Питає, чи немає тут німців, кажу Дудашові.

— “Нет, нет”, кричить старий. “Вітайте, братя! Просім дялей!”

Три вояки перейшли фіртку. Один виходить на ганок. Дудаш простягає широко рамена: — “Вітайте, братя!” Його очі горять від радості, руки трясуться. Затрявся також золотий ланцюжок від золотого годинника в кишені... Це перше, що російський вояк побачив.

— “Падажді, старік!” — каже. Одною рукою придержує автомата, а другою витягає старому з камізельки годинника:

— “Давай часи! — старік!”

Дудаш спустив рамена, котрими хотів обняти вояка відчепив ланцюжок і подав “братові”. Вояк посвітив на них кишеньовою лямпою і усміхнувся. Дивлюсь на Дудаша, а в нього скривлене лице й повні очі сліз.

Ось так перший російський воїн з регулярної армії вступив на територію Дольного Кубіна.

З М І С Т

Лікарем у Карпатській Україні й Словаччині	5
З Женеви до Великого Березного	5
Братіслава, столиця словацької республіки	19
Дольний Кубін	25
У церкві	31
Степан Вайда	38
Річниця незалежності Словаччини	44
Здоровельні Курси	57
Доповідь патра Мюлера	61
Хрищення новорodka	69
Словацьке державне громадянство	73
Баба з Л'еску	77
Сьогодні неділя	83
Коли вже говоримо про Гебурів	89
Йду я з моїм портфелем	95
Закликали мене до Дольної Леготи	109
Дня 11 червня	113
Гв'ездославове джерело	125
Приїзд брата Теодора	135
При кожній нагоді слухаємо радіо	141
Старий Леготскі	149
Приходжу до Каси хворих	153
Німці забирають на роботи	158
Лікую партизана	166
Приходять "руси"	172

11206

\$ 495